

RØDE FANE

Nr. 2-84 kr. 26,-

Tidsskrift for kommunistisk teori og debatt

**SJØLBERGA
NORGE BLIR
ARBEIDSLEIR**

**FINSKE ML-ERE:
STEIGAN
STØTTER DENG**

**NOMEN-
KLATUREN
I SOVJET**

**DEBATT
OM KVINNE-
POLITIKK**

**HVORFOR
KRISE?**

Klipp og kommentarer

DENG XIAOPING: EN LAT REVISJONIST?

I dette nummer av Røde Fane bringer vi et debattinnlegg om Deng Xiaopings revisjonisme. Vi tror Mao har sagt det som bør sies om den saken: «Deng Xiaoping er døv. Men på møter setter han seg likevel langt unna meg. I de 6 årene siden 1959 har han ikke rapportert til meg om sitt arbeid. Han får alltid Peng Chen til å gjøre arbeidet i sekretariatet for seg. Har ikke dere sagt at han er meget dyktig? Nieh Jung-chen sa: «Den mannen er veldig lat.» Ikke bare er Deng Xiaoping lat. Til tross for at han har dårlig hørsel setter han seg også lengst unna Mao på sentralkomiteemøtene! (Mao, 24. oktober 1966)

IKKE LENGER ADEKVAT...?

Som avslutning på et manifest fra partiledelsen i Sveriges Kommunistiske Parti heter det: «På denne måten må vi klargjøre at vi på avgjørende punkter, som framkommer i dette dokumentet, har brutt med komintern-tradisjonen og at begrepet «marxismen-leninismen» derfor ikke lenger er adekvat for å betegne vår ideologi.» Legger dere inn årene nå, kamerater? (Fra «Nio punkter for framtidens v'anster», MF, 1/84)

EINAR FØRDE: FOLKET KAN IKKE STYRE SEG SELV

Arbeiderpartiet sier at de representerer arbeidernes og folkets interesser. Men den holdningen som etter hvert har vunnet innpass i ledelsen for dette partiet, blir mer og mer anti-demokratisk. Einar Førde, nestformann i DNA, sier til Aftenposten: «Problemet med «menigmann» og hans meninger, er at han svært ofte ikke har meninger, eller også at hans meninger mangler indre konsistens.» Dette er den klassiske argumentasjonen for at folket ikke kan styre seg selv. Einar Førde og byråkratene må sørge for at det blir «indre konsistens» i menigmanns meninger. (Aftenposten 11.2.84)

«VENSTRE» ER IKKE NOE BEDRE ENN HØYRE

Når vi først har tatt opp igjen den stolte tradisjonen med korte Mao-sitater, hiver vi inn et i den pågående prinsippprogramdiskusjonen: «Grunnen til at dogmatikere føler at «venstre» er bedre enn høyre, er at de ønsker revolusjon. Men i forhold til tapet for den revolusjonære sak, er ikke «venstre» noe bedre enn høyre; derfor skal den korrigeres med fasthet.» (Mao, Tidene skifter, 1957) Og videre: «Det det er behov for er vitenskaplig analyse og overbevisende argumenter. Dogmatisk kritikk løser ingenting.» (Mao, «Om den riktige behandlingen av motsigelser i folket», 1957)

PICASSO: DERFOR ER JEG KOMMUNIST

Rett etter Frankrikes frigjøring fra den tyske okkupasjonen gikk Pablo Picasso inn i det franske kommunistpartiet. Han sa da: «Grunnen til at jeg ikke ble med tidligere var fordi jeg var godtroende. Jeg trodde at mitt arbeid og det faktum at mitt hjerte tilhørte partiet var tilstrekkelig, jeg mente at det allerede var mitt eget parti.

Er det ikke kommunistpartiet som jobber hardest for å forstå og forme verden, for å få dagens og morgendagens mennesker til å bli mer klarsynte, friere og lykkeligere? Var det ikke kommunistene som var modigst i Frankrike som i Sovjet og i mitt eget Spania? Hva skulle ha fått meg til å tvile? Redselen for å bli engasjert? Jeg har aldri kjent meg friere.»

(Pablo Picasso ble intervjuet av tidsskriftet «New Masses» i New York. Vi har hentet sitatet fra Folket i Bild.)

DEADLINE FOR RØDE FANE 1984:

Nr. 4 - 5/5
Nr. 5 - 1/9
Nr. 6 - 8/10

Klasseanalysene kommer i neste nummer pga. plassproblemer.

RØDE FANE

INNHold

Klipp og kommentarer	s. 2
Innhold	s. 3

LEDER:

Ny oppgang	s. 4
------------------	------

SJØLBERGING:	s. 5
--------------------	------

Sjølberging og sosialisme, av Roger Solheim og Per Håkonsen	s. 5
--	------

HVORFOR KRISE:	s. 17
----------------------	-------

En ny lang mars, av Roar Brobekk	s. 18
--	-------

Utdrag fra Lærebok i Politisk Økonomi	s. 19
---	-------

Hva er de uenige om	s. 20
---------------------------	-------

Underforbruksteorien må forkastes, av Jan Mønnesland	s. 21
---	-------

Krise og overproduksjon, av Harald Minken	s. 27
---	-------

Valfart til Chinkang, av Mao Tsetung	s. 34
--	-------

DEBATT:

Hva er veien til kvinnefrigjøring, av Pål Steigan	s. 35
---	-------

Myter og fordommer, av J.B.	s. 42
----------------------------------	-------

Dengs revisjonisme, av Tomas Brunila	s. 44
--	-------

ANMELDELSER:

Nomenklatura, av Bjørgulv Braanen	s. 48
---	-------

Meninger om atomvåpen, av Per Gunnar Gabrielsen	s. 50
--	-------

NEI TIL SJØLBERGING!

Roger Solheim og Per Håkonsen mener at sjølberging ikke på noen måte er noe alternativ for et sosialistisk Norge. Det vil føre til en sosialistisk arbeidsleir med små muligheter til å utvide demokratiet for det arbeidende folket. Kort sagt: En bedrøvelig sosialisme!

Side 5

HVORFOR BLIR DET KRISE?

Røde Fane bringer to artikler av henholdsvis Harald Minken og Jan Mønnesland om hvorfor det blir krise. Minken er en skarp kritiker av den russiske Læreboka i politisk økonomi, mens Mønnesland mener at det er motsigelsene mellom produksjon og marked som skaper kriser.

Side 17

GRO HAGEMANN TAR FEIL

I et lengre debattinnlegg polemiserer Pål Steigan mot Gro Hagemanns artikkelserie i Røde Fane. Han mener Gro Hagemann legger for stor vekt på de forbedringene kapitalismen har innført for kvinner. Steigan mener Hagemanns beskrivelse ikke passer for flertallet av jordas kvinner.

Side 35

RØDE FANE

Utgitt av
Arbeidernes Kommunistparti
(marxist-leninistene)
Nr. 2 — 1984 — 13. årg.
ABONNEMENT: 145 kr. pr. år

Bestill fra:
Røde Fanens distribusjon,
Boks 83 Bryn, Oslo 6.

ISSN 0332-7892

Adresse redaksjonen:
Postboks 6875
St. Olavs plass
Oslo 1
Postgiro nr. 2 20 84 78.
Telefon: (02) 11 45 73

Redaktør og ansvarlig utgiver:
Bjørgulv Braanen
Trykt hos A/S Duplotrykk

Ny oppgang?

Etter det sjokkerte fallet i industriproduksjonen i 1981, setter nå borgerskapet sin lit til optimistiske toner fra den amerikanske økonomien. De håper at USA skal fungere som et lokomotiv som trekker hele den vestlige økonomien inn i en ny oppgangsperiode.

I motsetning til det mange tror, har den gamle Keynesianske formelen med å stimulere markedet, bidratt til å utløse forbedringen i den amerikanske økonomien. Økning i forbruket, skattelettelser og økte offentlige utgifter er stikkord som kan forklare oppgangen. På toppen av dette har det amerikanske borgerskapet, for å sitere Newsweek: «put the fear of God into the workers». Borgerskapet har kvittet seg med uprofitable fabrikker, arbeidsløsheten har økt og arbeiderne som fremdeles står i jobb blir presset til å yte mer forkapitalistene. I USA kan de nå vise til en rekordartet produktivitetssøkning på gjennomsnittlig 13,6% pr. arbeidstime.

Men det er fremdeles skjær i sjøen. De store statslånene har ført til et høyt rentenivå. Dette bremser på kapitalistenes investeringsvilje. Mye kapital flyter rundt på børsene i håp om å oppnå kortsiktige gevinster. Men også selve farten i den amerikanske oppgangen gjør at det stilles spørsmålsteget ved om den kan vare. Å bare stimulere markedet er ingen tilfedsstillende løsning på lengre sikt. Det høye rentenivået i USA har også skapt problemer for andre land. Gjeldskrisa i land i den tredje verden har ytterligere blitt forverret som følge av renteøkning på lån.

Men til tross for oppgangen i USA er verdenskapitalismen fremdeles inne i en dyp krise. Forbedringen i den ame-

rikanske økonomien er foreløpig bare krusninger på overflaten. Mange tror at den kan innevarsle en ny, dypere krise mot slutten av 80-åra. Hovedspørsmålet for borgerskapet er om de grunnleggende kan forandre betingelsene for kapitalakkumulasjonen. Klarer de å øke utbyttinga av arbeiderklassen og arbeidsproduktiviteten tilstrekkelig til at det kan innevarsle en ny lengre oppgangsperiode for kapitalismen?

Spørsmålet står foreløpig ubesvart.

For arbeiderklassen er ut siktene dystre. I stor skala satser borgerskapet på arbeidsbesparende teknologi og økt produktivitet pr. arbeider. Så uavhengig av om det blir en lengre oppgangsperiode eller ikke, vil antallet arbeidsløse ikke synke nevneverdig. OECD har konkludert med at det må bli skapt 20000 arbeidsplasser i de industrialiserte landa pr. dag fram til 1989 for å redusere arbeidsløsheten til 1979-nivå. Det virker helt urealistisk.

Arbeiderklassen er på de fensiven. Det finnes få krefter på arenaen som kan bidra til å møte borgerskapets offensiv. Men det finnes noen lyspunkter. I Belgia har nedskjæringspolitikken blitt møtt av omfattende streiker i den offentlige sektor. I Chile vokser fronten mot juntaen.

Men dagens krise stiller også kommunistene overfor nye oppgaver. For at arbeiderklassen og folket skal by kapitalen motstand må vi forstå de mekanismene i kapitalismen som fører til kriser. Når vi ser på utviklinga i dag er det grunn til å tro at en utvidelse av markedet og reduksjon av produksjonskapasiteten ikke er nok for å bringe kapitalismen ut av krise. Dermed er vi nødt til å ta opp vår egen kriseteori til diskusjon. Vi håper dette nummeret av Røde Fane kan stimulere til denne debatten.

SJØLBERGING OG SOSIALISME

I ml-bevegelsens «ungdom» ble sjølberging sett på som det ideelle i et sosialistisk Norge. Men vil et sjølberga sosialistisk Norge bli en tvangsarbeidsleir der vi må arbeide 12 timer om dagen?

BLA OM

SJØLBERGING

SJØLBERGING OG SOSIALISME

Av Roger Solheim
Per Håkonsen

Norge er i dag fullstendig avhengig av handel med utlandet. Bør vi i et sosialistisk Norge bryte med denne avhengigheten og bygge opp en sjølberga økonomi? Roger Solheim og Per Håkonsen konkluderer i denne artikkelen med at et sjølberga Norge vil bli en bedrøvelig sosialisme. De mener at 6-timersdagen i en sjølbergingsøkonomi vil være helt utenkelig. Et sjølberga Norge vil bli en sosialistisk arbeidsleir der veien til en diktaturstat av øst-europeisk type kan bli farlig kort. Det arbeidende folket vil måtte slite i produksjonen mesteparten av dagen og mulighetene for å utvikle demokratiet vil være svært begrenset.

I en artikkel i Røde Fane 6/82, «Sosialistisk sjølberging», stiller Kjersti Ericsson spørsmålet hva Norges svært åpne økonomi og vår integrasjon i det imperialistiske verdenssystemet vil skape av problemer for et framtidig sosialistisk Norge, ... «hvilken linje vi velger her, vil få store ringvirkninger, ikke bare for økonomien, men også for andre sider ved det sosialistiske samfunnet. Satser vi på å ha en åpen økonomi, satser vi på sjølberging — eller legger vi oss på ei linje sånn midt imellom?»

Artikkelen tar opp sånne spørsmål ut fra vinkelen «sosialisme i Norge aleine». Det er et fruktbart utgangspunkt, for da får vi satt på spissen problemstillinger som bl.a. er viktige i sosialismedebatten i forbindelse med utkastet til nytt prinsippprogram. Hva er nødvendige forutsetninger for å bygge sosialisme i Norge? Uten et skikkelig svar her vil våre programstandpunkter om sosialisme og kommunisme i Norge «bli hengende i lufta» som vakre, men

akk! så utopiske drømmer om ei bedre framtid. Dessverre har ingen tatt opp tråden fra KE's over ett år gamle artikkel. Vi vil prøve. Det positive i artikkelen hennes er at hun reiser mange problemstillinger og legger på bordet fakta om Norges internasjonale stilling som må få konsekvenser for vår strategi for sosialismen. Det negative er at hun ser ut til å rygge tilbake for å fore analyse av materialet fullt ut, og trekke de konklusjonene som er nødvendige.

Formålet med vår artikkel er å bekjempe ideen om at sjølbergingslinja overhodet er noe alternativ for et sosialistisk Norge.

Revolusjon i Norge aleine?

KE tar utgangspunkt i AKP(m-l)s dreining vekk fra et *prinsipielt standpunkt for sjølberging* i partiets tidligere prinsipp-programmer. Og hun peker på det problematiske i at denne dreininga har skjedd i det stille. Samtidig polemiserer hun mot dem som mener at

sosialisme i ett land, ihvertfall for Norges del, er umulig. Dette synet er representert ved et par sitater fra en artikkel av Rune Skarstein i «Vardøger» nr. 12/82, som konkluderer med at: «En overgang mot sosialisme i Norge må nødvendigvis bli ledd i en sosialistisk utvikling i hele Europa.»

Vi mener Skarstein har flere fornuftige og viktige argumenter i forhold til enkelte sider av sosialismedebatten. Dette står i de delene av artikkelen hans som KE ikke siterer fra. Siden vi ikke deler Skarsteins generelle syn på teorien om sosialismen, og ikke ønsker å bli plassert i «bås», føler vi behov for å trekke opp noen grenser, bl.a. for å få debatten der vi mener det er mest fruktbart. Det trur vi det er best å gjøre ved å ta opp spørsmålet om hvordan en revolusjonær situasjon vil oppstå.

Sånn som vi tolker Skarstein kan standpunktet hans sammenfattes slik: Utviklinga av kapitalismen/imperialismen etter 2. verdenskrig har skapt en verdensøkonomi i ordets fulle betydning. De ulike nasjonale kapitalene er innvevd i hverandre, bl.a. med den følge at kapitalakkumulasjonen foregår parallelt. Krisene vil ikke utvikles i ett og ett land på nasjonal basis, men *samtidig i de mest utvikla kapitalistiske landa*. Ingen av disse landa kan lenger utvikle seg aleine, hverken i kapitalistisk eller sosialistisk retning. Revolusjonen må og vil skje samtidig.

I m-l-bevegelsens «ungdom» i Norge, ble sjølberging sett på som et prinsipp for den sosialistiske oppbygginga. Vi mener det er fullstendig feil.

Vi mener dette er en veldig mekanisk teori om revolusjonen som nærmest bygger på økonomiske kalkulasjoner, og ser bort fra klassekamp og nasjonale særegenheter. Likevel inneholder den et element som blir sentralt videre i denne artikkelen: *den finmaska internasjonale arbeidsdeling under den utvikla kapitalismen*.

SJØLBERGING

Skarsteins syn er nærmest det stikk motsatte av det som KE forfekter, og det som kommer til uttrykk i utkastet til nytt prinsipp-program for AKP (UPP). Begge disse stedene blir revolusjon i Norge aleine sett på som en ganske sannsynlig vei til sosialismen i vårt land. «... det er dessverre ytterst lite sannsynlig at sosialistiske revolusjoner vil inntreffe helt i takt i Norge og hos våre viktigste handelspartnere», sier KE. Og i UPP står det på s. 11: «Men kapitalismen utviklar seg ujamnt. Kriser som kan føre til revolusjon, kjem til ulike tider i ymse land. Difor skjer kvar revolusjon i eitt land, eller ei avgrensa gruppe land.»

KE avviser Skarstein ved å vise til Stalin, som kaller folk som råder proletariatet fra å ta makta «fordi forholdene ikke ligger til rette», for «bedrøvelige marxister». Vi er enig i at partiet aldri må bli et haleheng til revolusjonen. Vi må gripe sjansen til å gjennomføre revolusjonen når dagen er der, uansett hvordan det går i nabolanda. Men vi mener det mest sannsynlige forløpet av revolusjon i Europa er at den vil skje i flere land samtidig (dvs. med få uker eller mnd. mellomrom), fordi sammenbrudd i økonomien — som er ei av forutsetningene for at en revolusjonær situasjon skal oppstå — vil skje samtidig i de utvikla kapitalistiske landa. Det følger av produksjon for verdensmarkedet.

«Kjersti Ericsson er for optimistisk til sjølberging ...» (Foto: Klassekampen)

Jo flere land sosialismen seirer i, desto gunstigere vilkår vil sosialismen ha for å overleve og utvikle seg. Hvilke land det i en revolusjonær situasjon vil skje opprør i, og hvilke land revolusjonen til slutt vil seire i — det blir avgjort av klassekampen og de politiske forholda i hvert enkelt land, bl.a. kommunistpartiets stilling. Nå kan vi sjølsagt ikke se bort fra at det etter en «revolusjonær bølge» vil stå igjen bare en sosialistisk stat, og det er jo ikke helt utenkelig at denne staten er Norge. Men vi er uenig med KE/UPP i at dette er særlig sannsynlig. Skulle det likevel skje har vi ikke noe valg. Har vi først stått i spissen for en revolusjon, nytter det ikke å tusle hjem til borgerskapet, levere tilbake våpna og si: «O.K. dere får fortsette litt til. Vi prøver igjen når forholda er gunstigere.» Men en situasjon med sosialisme i Norge aleine, som altså KE/UPP holder for ganske sannsynlig, vil stille oss ovafor utrolig vanskelige oppgaver å løse, om det i det hele tatt er mulig.

To veier å gå

«Hvilke muligheter vil åpne seg, og hvilke problemer vil vi møte»? Sjølberging eller åpen økonomi? KE stiller spørsmåla, men trekker ingen konklusjon. Hun åpner også for «mellomstandpunkter», noe vi mener forkludrer utgangspunktet for debatten. Det er klart at vi enten på grunn av internasjonal press, eller i det tilfellet at revolusjonen kommer etter en krig, kan bli tvunget inn i situasjoner som vi ikke kan forutse i dag. Likevel må vi gjøre standpunktene så klare som mulig i dag, og vi mener det i utgangspunktet bare er to muligheter: Enten trekker vi oss ut av integrasjonen i det imperialistiske systemet og satser maksimalt på sjølberging (partiets tidligere strategi), eller vi tar utgangspunkt i næringsstrukturen sånn som den vil være i Norge på det tidspunktet revolusjonen blir gjennomført, og bygger videre på den (også kalt «åpen økonomi»).

I ml-bevegelsens «ungdom» i Norge, blei sjølberging sett på som et prinsipp for den sosialistiske oppbygginga. Vi mener det er fullstendig feil. Grunnlaget for det utviklingsnivået produk-

sjonsmidlene i de kapitalistiske landa i dag har nådd, er bl.a. arbeidsdeling mellom landa. *Socialismen, og seinere kommunismen, må bygge på et enda høyere utviklingsnivå, og må derfor ha industriell storproduksjon på basis av internasjonal arbeidsdeling som grunnlag.*

12 82 **vardøger**

FRA AKKUMULASJON TIL KRISE I VERDENSØKONOMIEN

Om dette heftet 1

Ernest Mandel: De lange belgene i den kapitalistiske utviklingen 4

Oleiv Fagerlid: En oversikt over marxistisk kriseteori 15

Rune Skarstein: Strukturforandringer i verdensøkonomien etter 1945 86

Shaun Hargreaves Heap: Den internasjonale profittkrisen 128

Rune Skarstein: Fra akkumulasjon til krise i verdensøkonomien 150

Hans Ebbing: Planøkonomi, arbeidsmakt og statskapitalisme 170

Arne Overrein: Kapitalisme, stat og arbeiderbevegelse — Kommentarer til Ebbing 199

Artikkelforfatterne mener Rune Skarstein i *Vardøger* 12/82 har mange viktige poenger i sosialismedebatten.

Det blir et problem når man skal prøve å bygge sosialismen i et land som Norge, og den internasjonale arbeidsdelinga er underlagt kapitalistiske produksjonsforhold.

Jan Myrdal er en av de europeiske marxistene som mest inngående har studert erfaringene fra forsøka på revolusjon i 3. verden. Han mener at sånne land må bryte ut av det imperialistiske systemet og bygge opp en nasjonal økonomi basert på sjølberging. Demokratisk Kampuchea fram til den vietnamesiske invasjonen er et av de landa han holder fram som et i hovedsak riktig eksempel til etterfølgelse.

Vi deler langt på vei Myrdals standpunkt når det gjelder land i 3. verden. De vil, fram til et visst punkt, ha mye å tjene på å knuse føydalprega produk-

SJØLBERGING

sjonsforhold, og utnytte de store arbeidskraftreservene ekstensivt. Men hvilke konsekvenser ville en eventuell sjølbergingsstrategi få for en utvikla industrinasjon som Norge? Er det i det hele tatt *mulig å vende tilbake* til sjølberging her? Har vi f.eks. de nødvendige arbeidskraftsreserver?

Ekstensiv drift i Norge.

Alle skjønner at en sjølberga norsk økonomi ville få en mye lavere produktivitet enn vi har i dag. Det er noen som mener at vi langt på vei vil kunne løse dette ved å produsere mer ekstensivt. At vi vil kunne opprettholde et

hoved for ny arbeidskraft som vil oppstå ved en drastisk mer ekstensiv form for produksjon som sjølberging vil tvinge fram, *så vil det ikke på noen måte være samsvar mellom behov og reserver.*

Ifølge «Arbeidsmarkedstatistikk 1981», utgitt av Statistisk Sentralbyrå (Tabell 2 og 5), var det ca. 1 million mennesker i alderen 16—74 år som var «utafor arbeidstyrken/søkte arbeid». Vi trekker fra pensjonister, trygdete, folk under utdanning eller de i militærtjeneste. Da står vi igjen med et tall på mellom 500—600 000 mennesker.

Fra dette tallet må vi trekke 60—70 000 til økt daghjemdrift. Inkludert i det tallet vi nå står igjen med er 428 000 «personer i husarbeid hjemme». Det er ikke sann at disse pr. i dag bare går og drar seg. De gjør privat husarbeid og omsorgsarbeid som må «flyttes» fra hjemmet ut i samfunnet. Det er umulig å si nøyaktig hvor mye samfunnsmessig arbeid dette tilsvarer. Men vi tror at når vi har trekt fra og lagt til, vil vi neppe stå igjen med en netto arbeidskraftreserve på mer enn 300—400 000 — heller mindre.

Hvor stort blir behovet for ny arbeidskraft? Sjølberging betyr kort sagt å erstatte importerte varer med egen-

produserte varer. Røft regna utgjør import/eksport litt i underkant av 50 prosent av BNP i dag. Andelen har vært stigende etter 2. verdenskrig. Omkring 100 000 mennesker, av en total arbeidskraftstyrke på snau 2 millioner, jobber i Eksportindustrien. Hvis vi antar at produktiviteten i en norsk sjølbergingsøkonomi *som helhet*, vil være omtrent på høyde med produktiviteten i «hjemmemarkedsindustrien» i dag, vil det være behov for å sette inn mer enn 1,5 millioner nye mennesker i samfunnsmessig arbeid.

Nei til 6-timersdagen

Det er mye som kan innvendes mot «regnestykket» vårt. Ei forutsetning som ytterligere vil komplisere bildet er at råvarer, maskiner, kunnskap og andre innsatsfaktorer må være tilstede i et visst omfang. Denne sida av problemet vil vi ta opp nedenfor. Nå er det slett ikke vårt poeng å regne oss fram til sosialismens muligheter i Norge. Men vi mener det var behov for å gå grundigere inn på problemene rundt behovet for arbeidskraft enn det KE har gjort, noe som vi oppfatter som ei av de viktigste forutsetningene for sjølberging. Vi kan godt være med på å godta en sjølbergingsøkonomi som et foreløbig tanke-

Jan Myrdal er en av de europeiske marxistene som mest inngående har studert erfaringene fra forsøk på revolusjon i 3. verden. Han mener at sånne land må bryte ut av det imperialistiske systemet og bygge opp nasjonale økonomier basert på sjølberging. Vi deler langt på vei Myrdals standpunkt når det gjelder land i 3. verden.

differensiert næringsliv i Norge med primærnæringer, konsumvareproduksjon og tungindustri — basert på sjølberging — ved å sette mer arbeidskraft inn i produksjonen. KE ser ut til å dele et sånt standpunkt et langt stykke på vei, hun avviser det i hvert fall ikke: «En slik økonomi vil kreve mye arbeidskraft. Fra eksportindustrien er det, som vi har sett, ikke mye å hente. Vi vil trenge mer. «Arbeid til alle» er antakelig en av de parolene en slik økonomi vil ha lettest for å innfri. Men det finnes reserver av arbeidskraft i Norge — blant kvinnene, blant ungdommen og i utkantene. De vil måtte mobiliseres». (s.26)

KE tar riktignok visse reservasjoner, men vi mener at sjøl en relativt overflatisk sammenstilling av de arbeidskraftreservene som finnes, og det be-

«Vi deler Jan Myrdals syn på den 3. verden ...»

SJØLBERGING

eksperiment, men ett er sikkert: *det vil bli et samfunn hvor det vil være nødvendig med ei drastisk økning i den daglige arbeidstida for alle, 6-timersdagen er utenkelig.* En slik økonomi vil få store politiske konsekvenser. Vi ser på økning av produksjonen og reduksjon av den individuelle arbeidstida som nødvendige forutsetninger for å gi arbeiderklassen og kvinnene muligheter til å delta i politisk arbeid, skaffe seg skoleing osv. Nå vil sjølsagt oppheving av arbeidsdelinga mellom arbeidere og ledere, mellom kvinner og menn, være avhengig av politisk kamp — klassekamp. Men denne kampen vil ha magre kår om den daglige arbeidstida må økes i forhold til i dag.

Vi kan godt godta en sjølbergingsøkonomi som et foreløpig tankeeksperiment, men ett er sikkert: det vil bli et samfunn hvor det vil være nødvendig med ei drastisk økning i den daglige arbeidstida for alle, 6-timersdagen er utenkelig.

En sårn sosialistisk arbeidsleir vil heller ikke være noe forbilde for proletariatet i andre land. Veien til en diktaturstat av øst-europeisk type kan bli farlig kort. Det kan/vil skapes nye klasseforhold med utbytting og undertrykking av de arbeidende klassene, fordi arbeidet krever så mye av dem at de ikke får skikkelig mulighet til å kontrollere de som administrerer — langt mindre sjøl delta i administrasjonen.

Et samfunn som bygger på sjølberging vil bety senking av levestandarden. Hvor lav levestandard folk vil akseptere er et «motivasjonsspørsmål», men en situasjon med lavere levestandard enn andre europeiske land over tid, vil true sosialismens popularitet. Faren for å gripe til øst-europeiske metoder for å beholde makta vil være overhengende.

«6-timersdagen utenkelig med sjølberging ...»

Hvor avhengig er Norge av utenrikshandel?

Det er ikke nok å se på hva som kommer ut av fabrikkene, jordbruket, fisket i form av produkter, og så vurdere importbehovet ut fra det. Det foregår en konkret arbeidsprosess før produktene ligger der. Vi har til nå tatt opp problemet med arbeidskraft. Oppgava vi vil stå ovafor er å holde i gang de delene av den «gamle» næringsstrukturen vi ønsker, og få i gang ny produksjon som erstatning for det vi tidligere har importert. I tillegg til store mengder ny arbeidskraft, noe vi mener å ha deknning for å karakterisere som et «problem», trengs det kunnskaper om produksjonen, råvarer og ikke minst et vidt spekter av forskjellige maskiner. Vi vil komme tilbake til KE's behandling av problemene innafor de enkelte sektorene nedenfor. Først vil vi undersøke det mer allmennt.

Med utviklinga av den internasjonale arbeidsdelinga har det skjedd ei vold-

som differensiering og spesialisering m.h.t. hva slags maskiner produksjonsmiddelindustrien i hvert land satser på å produsere og selge — og i tråd med det: hvilken «know-how» som utvikles i hvert land. Tendensen går mer og mer i retning av at produksjonen utvikler seg i «nisjer» og *at det produseres for verdensmarkedet og ikke for det hjemlige markedet.* Ei viktig side av dette i vårt perspektiv er at det har blitt en voldsom avhengighet og innnevning i hverandres produksjonsprosesser mellom de kapitalistiske landa. *De er avhengig av hverandres produksjonsmiddelindustrier, og verdensmarkedet som avsetningsområde for produktene, for å opprettholde og utvikle det teknologiske nivået og produktiviteten i sitt eget næringsliv.*

Dette oppfatter vi som et av hovedpunktene i Skarsteins analyse. Her mener vi han har noe viktig å bidra med. Vi lar han få ordet sjøl: «Ekspansjonen av verdensmarkedet har skjedd gjennom tiltakende differensiering av pro-

SJØLBERGING

duksjonen og varetilbudet. Innen nesten alle industribransjer har det f.eks. vært en sterk tendens til å erstatte universalmaskiner med spesialmaskiner som sikrer høyere arbeidsproduktivitet og større presisjon. Dermed har det skjedd en sterk differensiering og spesialisering i produksjonen av investeringsvarer, dvs. maskiner og annet produksjonsutstyr. Vest-Tyskland er f.eks. blitt en av verdens største produsenter av investeringsvarer, som nå utgjør mer enn halvparten av landets samlede eksport. Likevel har investeringsvarenes andel av Vest-Tysklands samlede import vært raskt økende. ... «Det har m.a.o. vært en tiltakende differensiering av produksjonen og internasjonal arbeidsdeling grunnet i spesialisering innen selve investeringsvaresektoren». (s.9)

Hvis vi trekker oss ut av denne internasjonale imperialistiske arbeidsdelinga, vil det få umiddelbare konsekvenser for produksjonsmiddelindustrien i Norge. Produktiviteten vil synke, noe som vil få store ringvirkninger.

Produksjonsmiddelindustrien skal, med lavere produktivitet, lage innsatsvarer som seinere skal gå inn i produksjonen både i produksjonsmiddelindustrien sjøl, annen tungindustri, forbruksvaresektoren, jordbruk, skogbruk, fiske osv. Nedgangen i produktivitet vil spre seg fra sektor til sektor. Det vil oppstå en slags «dominoeffekt», hvor resultatet vil bli *et stadig økende behov for arbeidskraft for å opprettholde produksjonen*. Mange produkter som finnes på markedet i dag, enten som importerte eller hjemproduserte, vil falle helt bort.

I studieveiledninga til Kapitalen bruker Per Lund eksemplet til Milton Friedman med blyantproduksjonen for å vise graden av arbeidsdeling i moderne industriproduksjon. Blyanter vil vi nok alltid klare å produsere uansett, men hva med et så vitalt produkt som plast?

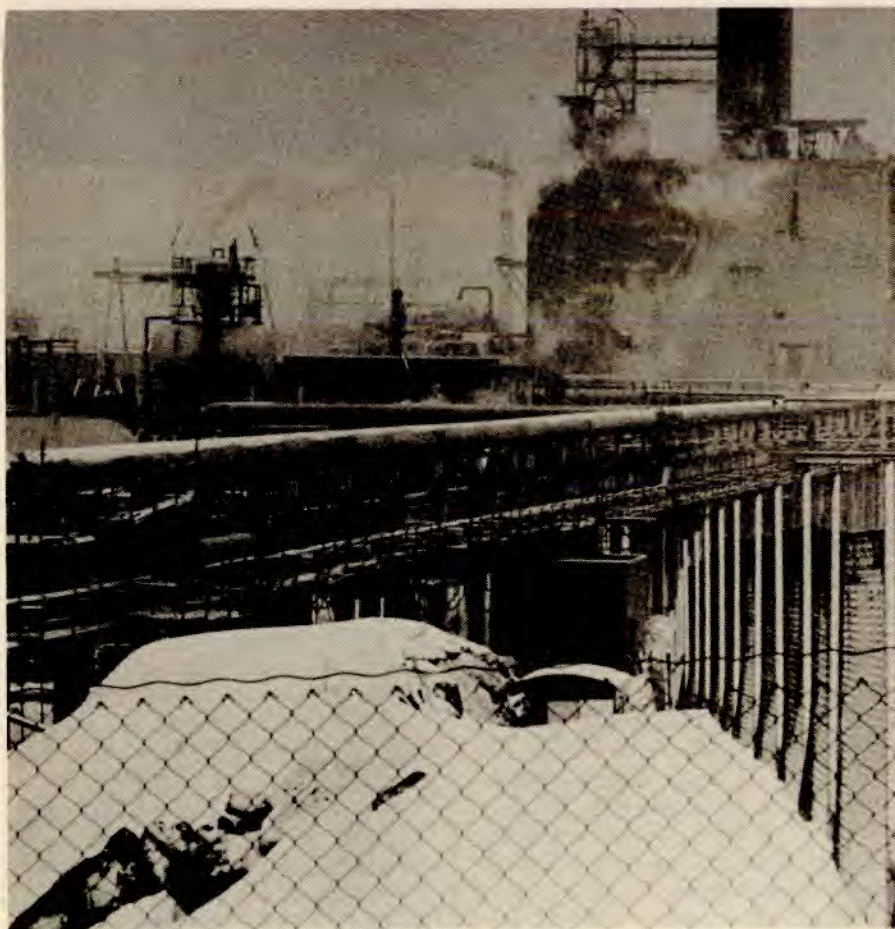
Plast

Produksjon av plast i Norge foregår i hovedsak på Herøya (PVC), og i Bamble (PP, PEH og PEL). De viktigste råstoffene etylen, propylen og vinylklorid blir produsert ved Norsk Hydros fabrikker på Rafnes. Produksjonen her er basert på våtgass fra Nordsjøen. Volummessig dekker disse fabrikkene Norges behov for plast til videre bearbeiding, og ferdige plastprodukter lages mange steder i landet. Så langt ser det bra ut, men likevel er det feil å trekke den slutninga at plastproduksjonen i Norge er sjølberga.

La oss se nærmere på PVC som eksempel. Foruten vinylklorid er produksjonen av PVC basert på ei lang rekke hjelpestoffer. Disse *importeres*, bl.a. fra England, Sverige, Nederland, Øst- og Vest-Tyskland, USA og Tyrkia. Videre blir PVC liksom andre plastprodukter delt inn i ulike typer. De produseres ut fra forskjellige resepter som i hovedsak blir kjøpt fra andre land.

Utstyret som brukes i PVC-fabrikken, produseres nesten ikke i Norge. Autoklaver, pumper og ventiler kommer fra f.eks. England og Vest-Tyskland. Tørke- og pakkeutstyret kommer bl.a. fra Danmark, Sverige og Sveits. Gaffeltruckene kommer fra Japan. Datautstyret som brukes i prosessstyringa importeres fra amerikanske Honeywell, produsert i Belgia. Dette kan nok erstattes med tilsvarende utstyr fra f.eks. Nordata, men de driver igjen sin produksjon på grunnlag av komponenter som blir importert. Produksjonen av klor på Rafnes, og dermed vinylklorid, er avhengig av import av store mengder natriumklorid. Også ved disse fabrikkene blir produksjonsutstyret importert.

Som nevnt dekker fabrikken på Herøya omkring 100 prosent av behovet

«Umulig med plastproduksjon i en sjølbergingsøkonomi?»

SJØLBERGING

for PVC i Norge, *målt etter volum*. Men det er behov for mange forskjellige typer, og også her kommer den internasjonale arbeidsdelinga inn i bildet. Omkring halvparten av produksjonen på Herøya blir eksportert, og det må

Et sjølberga Norge vil være en sosialistisk arbeidsleir som heller ikke vil være noe forbilde for proletariatet i andre land. Veien til en diktaturstat av øst-europeisk type kan bli farlig kort.

importeres om lag like store mengder av typer som ikke produseres her for å dekke behovet i videreforedlingsindustrien.

Det vil nok teoretisk være mulig å erstatte de innsatsvarene i plastproduksjonen som blir importert med norskproduserte. Men det ville i så fall bli veldig urasjonelt og dermed arbeidskrevende, og det er et åpent spørsmål om de ville holde tilstrekkelig kvalitet.

Det ligger snublende nær å konkludere med at det vil bli umulig å opprettholde plastproduksjon i en norsk sjølbergingsøkonomi. Det er imidlertid ikke poenget, for det er nok mulig med konsentrert innsats av arbeidskraft og andre ressurser, *men det ville i så fall skje på bekostning av mye annet.*

På den andre sida vil nedlegging av plastproduksjonen få store konsekvenser. Da må også videreforedlingsindustrien som bruker plastråstoff nedlegges eller ombygges. Videre må det bygges opp ny industri for å erstatte produkter hvor det i dag blir brukt plast, og det er mange! Uansett hvordan vi snur og vender på det mener vi problemene er uoverstigelige. Vi vil imidlertid ikke fortape oss mer i detaljer, men se litt på sammenhenger innfor hele økonomien.

Det minste problemet blir mat

Når vi diskuterte sjølberging i «gamle dager» var det særlig mulighetene for å opprettholde en tilstrekkelig matvare-

produksjon som var i fokus. På dette området har vi få innvendinger mot KE. Vi kommer ikke til å sulte ihjel om vi stenger grensene. Eksporten av mat er, verdimesig, omtrent like stor som importen, men kostholdet vil bli ganske ensidig: Fisk, grove bakevarer, poteter (halvråttne skrukkepoteter om våren), sauekjøtt, geitemelk. Lite grønnsaker og frukt. Kaffe, te, kakao og eksotiske kryddersorter vil bli samtalemne rundt leirbålet om kvelden. (Det vil det kanskje bli uansett, om landa i 3. verden begynner å produsere matvarer til seg sjøl, istedenfor luksusvarer til de rike landa.)

Primærnæringene vil imidlertid stå ovafor et alvorlig problem, som har nøye sammenheng med de tinga vi har tatt opp tidligere. Produktiviteten vil synke. Det vil bli nødvendig med mer arbeidskraft — *som må tas fra andre sektorer* — arbeidsdagen vil bli lenger. Her i disse livsviktige næringene vil det ikke være noe valg. Produksjonsnivået må for en hver pris opprettholdes. Det er særlig to forhold som vil virke inn på jordbruket: Stopp i import av kraftfôr, og stopp i import av landbruksmaskiner, f.eks. skurtreskere.

KE er noe mer optimistisk enn oss her. «Skal vi styrke jordbruket og øke jordbruksproduksjonen må vi bl.a. produsere mer landbruksmaskiner», sier hun. Isolert sett er dette resonnementet uangripelig. Men man bør i sosialismens navn *drøfte om problemet er mulig å løse* — det gjør hun ikke. Vi mener å ha argumentert for — sjøl om det er på et allmennt plan — at liksom i all annen industri, *vil det by på veldig store problemer å opprettholde den relativt beskjedne produksjonen av landbruksmaskiner vi har pr. i dag.* Økning av maskinproduksjonen ser vi på som rein ønsketenkning.

Tungindustri

Tungindustrien i Norge har flere særtrekk *som ikke taler til fordel for et sjølberga Norge.*

For det er det mange viktige varer som enten overhodet ikke, eller i svært liten grad blir produsert i Norge. Bl.a. gjelder det som allerede nevnt større landbruksmaskiner, anleggsmaskiner,

personbiler, lastebiler, servicebiler, busser, tilhengere, rullende jernbanemateriell, helikoptre, fly og deler til disse transportmidlene. Importverdien av disse varene er (1981) omkring 8 milliarder kroner.

Det er vanskelig å forestille seg hvilke enorme ressurser det ville kreve å bygge opp erstatningsindustri for denne importen, som inneholder varer som er helt vitale i et moderne industrisamfunn, uansett farge. KE virker optimistisk: «Skal vi opprettholde, og ikke minst bygge ut transportnettet, må vi produsere transportmidler: Busser, biler, lokomotiver, båtmotorer og fly.» Her peker hun igjen på helt avgjørende forutsetninger for sosialistisk sjølberging i Norge, men vi kan ikke se *at det gjøres et eneste forsøk på å analysere om det er mulig å oppfylle disse forutsetningene.*

Flere viktige varer som bør nevnes, som vi i dag i hovedsak importerer, er våpen, og utstyr til sjukehus og forskning.

Det kan/vil skapes nye klasseforhold med utbytting og undertrykking av de arbeidende klassene, fordi arbeidet krever så mye av dem at de ikke får skikkelig mulighet til å kontrollere de som administrerer — langt mindre sjøl delta i administrasjonen.

Et annet særtrekk ved norsk tungindustri er at det i stor grad produseres halvfabrikata som eksporteres. De blir bearbeida videre i andre land, og så kjøper vi tilbake ferdige varer, evt. mer videreforedla varer. Gode eksempler er vi sjøl står — foreløpig.

Flere kamerater — bl.a. KE sjøl — har begynt å ta opp sånne problemer. I artikkelen vi har tatt utgangspunkt i, konkluderer hun med at faren for en kontrarevolusjonær utvikling vil være overhengende i et sosialistisk Norge,

SJØLBERGING

aleine, med åpen økonomi. Vi tar sjansen på å banne i kjerka, og vrir på spørsmålet: er det *mulig å hindre* en kontrarevolusjonær utvikling, i alle fall over noe tid, i en sånn situasjon?

KE legger stor vekt på argumenter som muligheter for press fra imperialistiske land og sårbarhet for svingninger i verdensmarkedet, når hun trekker fram de negative sidene ved en åpen økonomi. Vi mener dette er for snevert, og at det viktigste negative trekket vil være at integreringa i den internasjonale arbeidsdelinga, som er underlagt kapitalistiske produksjonsforhold, vil påtvinge oss økonomiske lover som vil utvikle den samfunnsmessige arbeidsdelinga i gæern retning.

Mulighetene for å bygge opp en planøkonomi, i motsetning til en økonomi styrt av verdiloven og kampen for maksimal profitt, er den mest sentrale problemstillinga.

Et forsøk på å bygge et sosialistisk samfunn på grunnlag av sjølberging vil bli en bedrøvelig sosialisme. Det ville bli en enorm sløsing med produksjonsmidler og nedlagte fabrikker. Nivået i produksjonen vil i beste fall bli satt tiår tilbake. I verste fall vil den nåværende næringsstrukturen i Norge bli rasert.

Vi mener at de produktene som den sosialistiske staten selger på verdensmarkedet, vil bli bytta på grunnlag av loven om samfunnsmessig nødvendig arbeidstid, slik den kommer fram på verdensmarkedet. For å holde tritt med produktiviteten som gjelder som snitt internasjonalt — som er nødvendig for at ikke bytteforholdet for «våre» varer skal bli forverra — må de bedriftene i papir/papp- og jern/stål-industri. Innafor begge bransjer er eksporten i overkant av 3 milliarder, mens importen er henholdsvis 1 og 3,6 milliarder, men i begge tilfeller er importvarene av

mye høyere bearbeidingsverdi enn eksporten.

Langt på vei kan vi si at den eksportretta tungindustrien i Norge spiller rolla som råvareledd i internasjonal tungindustri. Her er vi inne på et tredje særtrekk som bl.a. Skarstein trekker fram. Han peker på at en konsekvens av den store dominansen av utenlandseide bedrifter i norsk industri, er at mange av disse bedriftene er ledd i «multinasjonale selskapers vertikalt integrerte produksjonskjeder». Både tilgangen på råstoffer, som i stor grad blir produsert i land i 3. verden, og salget fra disse bedriftene, blir kontrollert av det multinasjonale selskapet. «Produksjon av aluminium, sink, nikkel, kopper og til dels ferrolegeringer er såkalt entrepot-produksjon, dvs. Norge er tildelt et eller to ledd i en produksjonskjede hvor både tidligere og senere ledd befinner seg i utlandet. Grunnen til at det lønner seg å legge en del av produksjonskjeden til Norge er at vi har hatt billig vannkraft å tilby til kraftkrevende ledd av produksjonskjeden.» *Vi kan nok kvitte oss med de utenlandske aksjeeierne, men vi kan ikke kvitte oss med avhengigheten av den internasjonale produksjonen.*

«... det vil måtte skje ei omlegging og styrking av tungindustrien», framholder KE. Det er en god tanke, men — våger påstanden — ut fra det vi har sagt tidligere om mangel på arbeidskraft og avhengigheten av verdensmarkedet både når det gjelder innsatsfaktorer og avsetning, at målsetninga er umulig å oppnå.

Forbruksvareindustrien

«Når det gjelder forbruksvarer er antakelig tekstil og sko det viktigste vi må styrke», hevder KE. Igjen mener vi hun forenkler. Sko og tekstil er sjølsagt viktige næringer, men er vel samtidig av de næringene innafor forbruksvareindustrien vi vil ha størst forutsetninger for å styrke.

Problemområdet forbruksvarer er langt mer omfattende enn klær og sko. Ta en tur i et varehus og se på mengden av forskjellige «høyt teknologiske» forbruksvarer — TV-apparater, radioer, husholdningsmaskiner etc. En gjen-

nomgang av importstatistikken for slike varer — og andre vanlige forbruksvarer — er sjokkerende lesning. Innafor de varegruppene vi har nevnt er importen ca. 4 ganger større enn eksporten — omkring 1,6 milliarder kroner. Dessuten er også disse bransjene prega av stor spesialisering.

Et annet bokstavelig talt livsviktig område hvor vi har en høy import er medisinske og farmasøytiske preparater — importverdi ca. ¼ milliard.

Bak disse talla, som bare viser en flik av hele forbruksvaresektoren, skjuler det seg på ny behov for arbeidskraft og innsatsvarer hvis vi skal bygge opp en egen industri som skal erstatte importen.

Data

KE sier klart i fra at hun ikke vurderer virkningene av data innafor en norsk sjølbergingsøkonomi. Problemstillinga er viktig i debatten om «åpen økonomi», men er etter vår mening *uaktuell* i diskusjonen om sjølberging. Bruk av data til f.eks. prosessstyring forutsetter et visst teknologisk nivå på de maskinene som skal styres; et nivå vi mener det vil være umulig å opprettholde i de fleste bransjer. Dessuten importerer vi store mengder datautstyr og kontor-maskiner. Samtidig som vår egen data-industri, som riktignok er avansert, baserer seg på import av komponenter fra andre land.

Et forsøk på å bygge et sosialistisk samfunn på grunnlag av sjølberging ville etter vår mening bli en bedrøvelig sosialisme. Det ville bli en enorm sløsing av ressurser for å finne fram til erstatningsproduksjon gjennom prøving og feiling. Nivået i produksjonen vil i beste fall bli satt tiår tilbake. I verste fall vil den nåværende næringsstrukturen i landet bli rasert.

Hvis noen likevel fortsatt ønsker å forestille seg et sjølberga variant av norsk sosialisme, så vil det bli et samfunn med drastisk senka levestandard, inkludert mye dårligere helsetilbud, og en drastisk økning i menneskelig arbeidsinnsats fra de arbeidende klassene, med de politiske konsekvensene vi har pekt på.

SJØLBERGING

«Åpen økonomi»

Hvilke muligheter vil sosialismen ha i Norge aleine, hvis vi forkaster sjølbergingsstrategien, og satser på å bygge videre på den produksjonsstrukturen som vil være i landet når revolusjonen blir gjennomført — inkludert den utenrikshandelen som hører med?

La det være sagt med en gang: dette har vi ikke noe særlig greie på. Til det har vi bl.a. for lite peiling på politisk økonomi — foreløpig. Men det er her vi mener debatten om sosialismen i Norge bør gå. Derfor vil vi legge huet på hoggestabben, og markere kort hvor Norge som produserer for verdensmarkedet akkumulere kapital på samme måte, og i samme omfang, som «reine

kapitalistiske bedrifter» i andre land.

Det vil m.a.o. være verdensmarkedet som vil komme til å bestemme hva slags produksjon Norge vil utvikle, hvor folk i eksportindustrien skal jobbe — og ikke statsplanen. Dette må også i en eller annen grad få ringvirkninger til andre næringer i Norge, som sjøl ikke eksporterer, men som produserer for eksportindustrien, eller er avhengig av denne. (Et sidesprang: Vi kan ikke skjønne annet enn at det betyr at arbeidskrafta her blir *utbytta*. Om dette sier UPP; at et av fellestrekkene som er typisk for virkelig sosialistiske land, «same kva utviklingsnivå dei står på» er at «den kapitalistiske utbyttinga blir avskaffa».)

De forholda vi har streka opp, vil i første omgang få konsekvenser for *demokratiet innafor produksjonen, som er en forutsetning for å lage en riktig plan*. Det vil bli mindre viktig å gjennomføre plandiskusjoner, og diskusjonene vil også bli mindre interessante for arbeidsfolk, når verdensmarkedet i stor grad styrer produksjonen likevel. Demokratiet vil degenerere til «bedriftsdemokrati» sånn som vi kjenner det — j.fr. Palmes «löntagarfond».

Mottiltak er sjølsagt mulig. Men de kreftene i det sosialistiske overgangssamfunnet som virker i retning av gjenreisning av kapitalismen vil være veldig sterke, og vil stadig bli styrka av vårt samkvem med imperialistiske land.

Vi kommer ikke til å sulte ihjel om vi stenger grensene, men kostholdet vil bli ganske ensidig.

SJØLBERGING

Husk på at 50 prosent av BNP for Norge er eksport/import!

Vi synes at parola «Klassekampen avgjør» (som vi ikke beskylder KE for), får en litt muggen smak i denne sammenhengen. Avpolitiseringa av produksjonen vil rydde veien for at nomenklaturen utvikler seg til en ny herskerklasse (om ikke det internasjonale borgerskapet alt har «løst problemet» sjøl gjennom militær intervensjon.) KE peker på faren for ei sånn utvikling. Vi synes hun undervurderer faren.

Konklusjon

Vi stiller oss ikke avvisende til at revolusjonen midlertidig kan seire i ett land, f.eks. Norge, aleine. Men vi trur at den sosialistiske staten for vårt lands vedkommende i såfall vil bli av kort varighet, om ikke revolusjonen seirer i flere industrialiserte land. Vi kan f.eks. ikke uten videre erstatte handel med EF og EFTA, som i dag utgjør 75 prosent av vår utenrikshandel, med land i

3. verden. Samtidig forutsetter ei konsolidering og utvikling av sosialismen at vi deltar i ei internasjonal arbeidsdeling.

Vi mener at Norges integrasjon i den internasjonale arbeidsdelinga vil få konsekvenser uansett om vi skulle velge en strategi med sjølberging, eller en åpen økonomi.

Sjølberging vil rive vekk tilgangen på mesteparten av de innsatsfaktorene som vår høyt utvikla industriproduksjon bygger på. De delene av norsk næringsliv som i dag produserer for eksport vil miste sitt marked.

En åpen økonomi vil påtvinge oss ei utvikling som vil male vårt forsøk på å bygge sosialismen istykker.

Likevel er det siste alternativet den eneste reelle valgmuligheten vi vil ha. En diskusjon om vi i en sånn situasjon kan vente revolusjoner i andre land fort nok til å «redde» sosialismen i Norge, står for oss som høytravende travende spekulasjon. Det eneste som

kanskje kan sies er at hvis først situasjonen i Europa er så overspent at det har vært mulig å gjennomføre en revolusjon i Norge aleine, så er sannsynligheten stor for at det vil følge nye revolusjonære situasjoner tett på hverandre.

Det som etter vår mening gjør en diskusjon om valg av strategi for sosialisme i Norge aleine interessant, er den betydninga en sånn debatt kan ha for å avklare forutsetningene for de standpunktene vi skal vedta i form av nytt prinsippprogram. La oss i den videre debatten være enig om å avvise sjølberginglinja.

Litteratur:

Røde Fane 6/82

Vardøger 12/82

Arbeidsmarkedstatistikk 1981 — STAT.SENTR.

Utenrikshandel 1981 — Hefte II — STAT.SENTR.

«Slutt på kaffen hvis den tredje verden produserer mat i steden ...»

HVORFOR

Vil kapitalismen havne på søppeldynga? Fra Grønmo fyllplass i Oslo.

(Foto: Leif Gabrielsen, Klassekampen)

KRISE?

Sosialistisk Folkeparti hevdet på 60-tallet at kapitalismen ikke lenger vil føre til krise og arbeidsløshet. Virkeligheten har ettertrykkelig motbevist denne sosialdemokratiske drømmen. Men selv om alle i dag kan se at kapitalisme fører til krise er det stor uenighet om hvorfor det blir krise.

BLA OM

HVORFOR KRISE?

EN NY LANG MARSJ

Roar Brobekk skriver i denne artikkelen at den nåværende krise i verdenskapitalismen stiller nye krav til m-l-bevegelsen. Før var AKP alene om å hevde at kapitalismen fører til krise.

I dag prøver alle politiske retninger å stille opp med forklaringer på hvorfor det blir krise. Nå mer enn noen gang må vår forklaring kunne stå for en kritisk granskning.

Av Roar Brobekk

I 1974—75 opplevde den vestlige kapitalismen sin første uomtvistelige krise siden andre verdenskrig. Politikere og økonomer kunne mildne sjokket ved å forklare det hele politisk. Krisa skyldtes arabernes oljeboikott etter oktober-krigen i 73 og ikke grunnleggende svakheter i systemet. En ny internasjonal krise et par år etter gjorde sydebukken mindre brukbar, og det ble klart at her trengtes det forklaringer. Ved inngangen til 80-åra velta en ny krise på. Denne gangen med en slik tyngde at massearbeidsløsheten som hadde vært noe som hørte 30-åra til, på ny var brutal virkelighet.

For AKP og den norske m-l-bevegelsen burde dette være som å få 12 rette i tipping. Det er et historisk faktum at siden vår tilblivelse på 60-tallet, har m-l-bevegelsen vært den eneste norske politiske retninga som har slåss for det marxistiske synet at kapitalismen som system uunngåelig skaper kriser. Vi gjorde dette i ei tid da kapitalismen syntes krisefri og venstresida var mest redd for alt det skumle som økonomisk vekst kunne føre til. SF-venstre latterliggjorde vår påstand som at kapitalisme fører til krise. Men dessverre er ikke virkeligheten slik at vi nå bare kan levere inn kupongen og heve gevinsten.

Profetier eller vitenskapelig kunnskap

At en spådom slår til beviser ikke at du har rett. Anna Elisabeth Westerlund spådde at det ville bli en stor spionskandale i 1984. Og horoskopet mitt sier at det vil gå bra på jobben min denne uka, hvis jeg klarer å konsentrere meg de tre første dagene. Disse profetiene slo til, men det vitenskapelige grunnlaget for dem var heller tynt.

Det at krise har gitt oss rett fritar oss ikke fra spørsmålet hvorfor. Tvert imot så skjerpes kravet til begrunnelse voldsomt. For ti—femten år sia hadde vi ingen konkurrenter da vi skulle forklare kapitalens krise (fordi alle benekta kapitalens krise). I dag prøver absolutt alle retninger å stille opp med en forklaring på «hvorfor krise». Nå mer enn noen gang må vår forklaring kunne stå for en kritisk granskning. Vi får ingenting på walk-over.

Politisk økonomi og marxistisk kriseteori

Det kan se ut som om utviklinga av klassekampen i verden løper for fort for oss. Vi må velge politiske veier i en verden der situasjonen på mange måter er forandradrastisk til det verre på et tiår. Skal politikken bli riktig må den tuftes på en teoretisk forståelse av prosessene som skjer foran øynene på oss og som vi er en del av. AKP presses til å gå dypere inn i kriseteoriene for å kunne svare på hvorfor og hva som skal gjøres. Da oppdager vi at dette er vanskelig, og at dette har mange andre slitt mer enn oss for å prøve å svare på. Det finnes et variert utvalg av tankeretninger som mener å stå for en marxistisk kriseteori. De fleste ser ut til å være enige om at Marx sjøl aldri kom seg til å formulere ut én enhetlig og entydig kriseteori (kanskje ville han det ikke). Og en del AKPere som blir opptatt av krisedebatten ender på vidt forskjellige standpunkter. Dette er naturlig.

Til nå har utfordringa til vår kriseteori ført til minst et par svært gledelige ting. For det første har studiene i marxismens politiske økonomi blitt satt på dagsorden. Kapitalen blir gradvis gitt ut og studert i et omfang som forhåpentligvis vil bidra til å gi oss et helt nødvendig fundament å forske videre fra. All ros til de som bidro til å kjempe fram dette «linjeskiftet». For det andre har en del kamerater begynt å sette seg inn i debatten

HVORFOR KRISE?

som finnes utover m-l-bevegelsen om Marx sin teori om kriser. Og de har starta debatten om marxistisk kriseteori i m-l-bevegelsen. Det er fortjenestefullt, og en begynnelse på veien framover.

Retninger innen marxistisk kriseteori

De kommunistiske partiene har stort sett basert sin krisepolitikk på en tradisjon som fikk mye av formen sin i Sovjet, men som har røtter tilbake til tida da Marx og Engels levde. En sentral påstand for denne tradisjonen er at markedet på grunn av kapitalismens lover ikke kan utvikle seg i samme takt som produksjonen. Markedet bremser og kommer i motsetning til produksjonen og en krise tvinger seg fram. Her har også AKP(m-l)s fundament ligget. Det «offisielle» stempelet er uten tvil en av årsakene til at denne teorien har utvikla seg lite det siste halve hundreåret. Til dens fordel skal det sies at den har tjent som fundament for propaganda og agitasjon for ei kamplinj i arbeiderklassen i mange store kriser.

Det samme kan ikke sies om alle de andre retningene som hele tida har kjempa aktivt. Kampen mellom disse har foregått blant radikale intellektuelle i Universitetsmiljøer og i «smågruppe-venstre». Debatten innen marxistisk kriseteori har spent fra åpenbare reformister til folk som må kalles marxistiske økonomer. Sjøl om denne debatten om marxistisk kriseteori inneholder mye rart som knapt kan kalles marxisme, så må det med skam meldes at det er i slike miljøer at den seriøse forskinga i kriseteori har funnet sted og ikke i AKP. I Vardøger 12/82 beskriver Olav Fagerlid hovedretningene i denne debatten slik:

«Innenfor dagens marxistiske teoridiskusjon synes det å være enighet om å skille mellom tre hovedtyper av marxistisk inspirert kriseteori».

1. Underkonsumpsjonsteorier eller «underforbruks»-teorier
2. Profitt-klemmeteori, (teorier om «profit-squeeze»)
3. Overakkumulasjonsteorier som tar utgangspunkt i Marx' framstilling av «loven om profittratens fallende tendens».

Underkonsumpsjonsteoriene legger vekten på begrensningene som den kjøpekraftige konsumentterspørselen setter for realiseringen av den produserte merverdimassen» og dermed på kapitalakkumulasjonen («investeringsaktiviteten»). Ifølge denne teorien vil massenes kjøpekraft ha en tendens til å hinke etter utbyggingen av produksjonskapasiteten. Denne utbyggingen er bestemt av kapitalistens rastløse merverdijakt, mens massenes kjøpekraft i hovedsak er bestemt av lønnsutviklingen som nettopp forsøkes begrenset av de samme kapitalistene.

Profittklemmeteoriene søker de økonomiske krisemekanismene innenfor inntektsfordelingskampen mel-

lom «kapital» og «arbeid». Ifølge disse teoriene vil en økonomisk vekstperiode styrke arbeiderklassens «forhandlingsposisjon» og etter hvert føre til at lønnsinntektene får en større del av kaka. Følgelig vil profittinntektene gradvis presses så mye at kapitaleierne mister investeringslysten.

Overakkumulasjonsteoriene med utgangspunkt i loven om den fallende profitraten lokaliserer også krisemekanismene til en «undergraving» av profittinntektene. Mer presist uttrykt fører de stagnasjonstendensene i økonomien tilbake til en gradvis erosjon, undergraving, av betingelsene for kapitalens merverdiproduksjon. Det vil si at kapitalakkumulasjonenes tilbakevirkende effekt på strukturen i selve produksjonsprosessen står sentralt i denne teoritradisjonen. Her skiller denne teorien seg fra både underkonsumpsjonsteoriene og profittklemmeteoriene som har en sterk tendens til i

Karl Marx hadde ingen entydig kriseteori, hevder artikkelforfatteren.

HVORFOR KRISE?

hovedsak å ta utgangspunkt i fordelingen av det allerede produserte produktet.

Syn på krisedebatten i AKP(m-l)

Denne grovinndelinga kan være innformativ, men er ikke tilstrekkelig dekkende. De foreløpige fløyene i debatten i AKP er kanskje vanskelige å finne igjen. Her tar den ene fløya i hovedsak utgangspunkt i Marx sin analyse av varen. Poenget her er at økt produktivitet presser verdien av de produserte varene nedover (det blir nødvendig med mindre arbeid for å lage hver vare). Dette skaper motsigelser i kapitalens akkumulasjonsprosess, profitttraten faller og det blir krise. Dette synet er blitt lagt fram av studieutvalget i partiet.

På den andre sida har kamerater fra partiets økonomiske utredningsutvalg lagt fram materiale som i stor grad bygger på det tradisjonelle synet til kommunistpartiene. Utbytting av arbeiderklassen, markedenes utilstrekkelighet, overakkumulasjon av kapital er her faktorer som skjerper motsigelsen mellom produksjon og marked og skaper krise.

Hev blikket

I alle beskjedenhet har vi liten grunn til å anta at sannheten absolutt skal ligge hos et av de to (uferdige) hovedsynene som vi ser til nå i debatten i partiet. Det er mange som har tråkka i dette bedet før oss. AKPs innmarsj i den teoretiske krisedebatten må for all del ikke få karakteren av at man setter seg ned og leser for så å velge vilken skole man støtter alt etter hvilken bok man har lest.

For vel er det sånn at det finnes en del folk som veit mer om dette enn oss. Men AKP har en fordel framfor universitets- og smågruppemarxismen. AKP er et virkelig kommunistparti, som deltar i kampen i det arbeidende folkets virkelige liv og som spiller en viss rolle. Vi kan ikke nøye oss med å ha som målsetting å gå inn i den teoretiske debatten, finne ut hva som er riktig og vinne hegemoni blant det forholdsvis lille antallet intellektuelle marxister. Vi må inn og kjempe i den intellektuelle debatten, men våre målsettinger må stilles utifra vår rolle som et kjempende parti.

Utfordringene til en marxistisk krisedebatt

AKP skal ikke studere politisk økonomi for å velge mellom underkonsumpsjons- eller overakkumulasjonsteorier. Vi skal studere politisk økonomi for å skjønne kreftene som virker i det kapitalistiske systemet, for å kunne bidra til å styrte det. Dette betyr at vi bør stille oss en slags «utvida krav» til vår teoridebatt og våre teoretiske studier.

— Kunnskap bygger på praksis. Mao framheva produksjonen, vitenskapelige eksperimenter og klassekampen som kildene til kunnskap. På et område som dette må de vitenskapelige eksperimentene og klassekampen smelte sammen. Klassekampen er laboratoriet der de vitenskapelige kriseteoriene kan testes ut.

— Materialet fra Marx og andre kriseteoretikere etter ham er den ene kilden til kunnskap vi må oppsøke. Dette vil kreve tungt slit gjennom tykke (og tynnere) bøker og skarp debatt der m-l-ere er fykende uenige, og vi kvester andre og blir kvesta sjøl.

— Den andre kilden er vårt århundres virkelighet. Utviklingstrekkene til vår tids kapitalisme rommer flere hemmeligheter enn det som er avslørt til nå. Mye er likt og mye er forandra siden 1860. Dette betyr at en teoretisk krisedebatt må gå hand i hand med forsømte undersøkelser av virkeligheten.

— Dette betyr at vår krisedebatt må ha et langt videre siktemål også teoretisk, enn å skulle finne den riktige forklaringa på de sykliske overproduksjonskrisene. Vi skal avdekke de viktigste økonomiske lovene og skjønne og ta del i de viktigste klassebevegelsene.

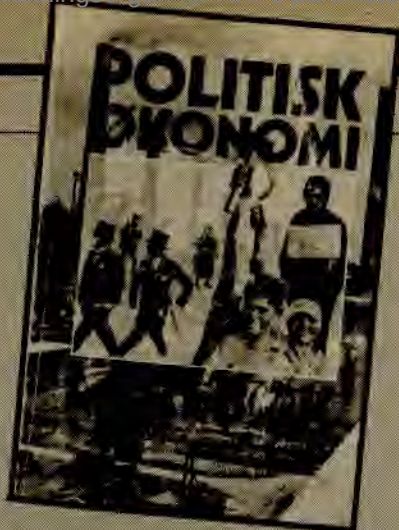
— Eksempelvis ser jeg det som et vel så fundamentalt spørsmål å kunne forklare vårt århundres sult-krise. Dette er ei virkelig krise i det kapitalistiske verdenssystemet. Den har krevd ni-sifra antall ofre, og ofrene har den krevd også i perioder som en innsnevra krisedebatt ville omtale som krisefrie.

Om krisedebatten i AKP kan bidra, om bare et stykke på vei, til ei sånn utvikling, så er den mer enn verdt alt strevet.

Artikkelforfatteren mener at den seriøse forskinga i kriseteori har foregått blant radikale intellektuelle i Universitetsmiljøer og i «smågruppevenstre». Jørgen Sandemose har tilhørt begge.

Utdrag fra POLITISK ØKONOMI LÆREBOK

HVORFOR KRISE?

Vi gjengir her et kort utdrag fra den russiske «Lærebok i politisk økonomi». Denne læreboka har hatt stor betydning for den norske ml-bevegelsen. Vår kriseteori har i all hovedsak bygd på denne boka. Men i den siste tida har denne kriseforståelsen møtt sterke motargumenter. Den siste studieboka til AKP(m-l) legger fram en helt annen teori om hvilke mekanismer som fører til krise. Etter dette utdraget trykker vi to artikler av henholdsvis Harald Minken og Jan Mønnesland. Minken er en skarp kritiker av Lærebokas standpunkter. Mønnesland derimot er i hovedsak enig med Læreboka i at årsakene til kriser ligger i overakkumulasjon og overproduksjon.

De kapitalistiske kriser er *overproduksjonskriser*. Krisen kommer framfor alt til uttrykk i at varene ikke finner avsetning, at det blir produsert mer av dem enn de viktigste forbrukerne, folkemassene, kan kjøpe, fordi deres kjøpekraft under de kapitalistiske produksjonsforholdene herredømme er ytterst begrenset. Det hoper seg opp en «overflod» av varer på lagrene. Kapitalistene innskrenker produksjonen og setter arbeidere på porten. Hundrevis og tusenvis av bedrifter stopper. Arbeidsløsheten øker sterkt. En mengde småprodusenter i by og på land blir ruinert. Mangelen på avsetningsmuligheter for de produserte varene desorganiserer handelen. Kredittforbindelsene blir brutt. Kapitalistene har akutt mangel på kontante penger til forfalte betalinger. Det kommer til krakk på børsene — kursene på aksjer, obligasjoner og andre verdipapirer synker sterkt. Industribedrifter, handels- og bankfirmaer går konkurs i massevis.

Som påvist ovenfor (i kapittel IV av læreboka), innbefatter allerede den enkle vareproduksjon og det enkle

vareomløp *muligheten* for kriser. Men *uunngåelige* blir krisene først under kapitalismen, der produksjonen får *samfunnsmessig karakter*, mens produktet av det samfunnsmessige arbeidet til tusener og millioner arbeidere blir gjenstand for *kapitalistenes private tilegnelse*. Motsetningen mellom produksjonens samfunnsmessige karakter og den privatkapitalistiske formen for tilegnelsen av produksjonsresultatene er den grunnleggende motsetning i kapitalismen. Denne *motsetning* danner grunnlaget for de økonomiske overproduksjonskrisene. Krisenes uunngåelighet bunner således i selve det kapitalistiske økonomiske system.

Grunnmotsetningen i kapitalismen ytrer seg som motsetning mellom organiseringen av produksjonen innenfor rammen av de enkelte bedrifter, og produksjonsanarkiet i samfunnet som helhet. På hver enkelt fabrikk er arbeidernes arbeid organisert og underordnet bedriftsherrens enhetlige vilje. Men i samfunnet som helhet hersker som følge av at privateie av

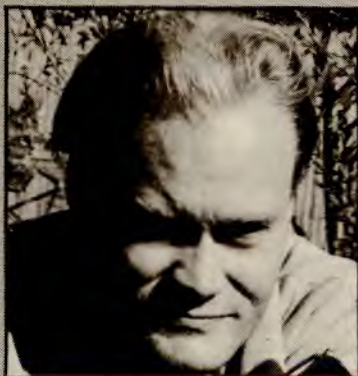
produksjonsmidlene er rådende, et anarki i produksjonen som utelukker enhver planmessig utvikling av økonomien. Utvidelsen av produksjonen foregår ujevnt, og derfor blir de tidligere innbyrdes forhold mellom bransjene stadig forstyrret, mens de nye innbyrdes forhold vinner fram på spontan vis, ved at kapitalene strømmer over fra den ene bransje til den andre. Derfor er forholdsmessighet mellom de enkelte bransjer en tilfeldighet, men stadig forstyrrelse av forholdsmessigheten er den alminnelige regel for den kapitalistiske produksjon.

I sitt jag etter den høyeste profitte utvider kapitalistene produksjonen, forbedrer teknikken, innfører nye maskiner og kaster veldige varemasser ut på markedet. I samme retning virker tendensen til stadig fall i profittraten, som bunner i høyningen av kapitalens organiske sammensetning. Arbeidsskjøpene søker å ta igjen fallet i profittraten ved å øke profittmassen, øke produksjonens omfang og mengden av produserte varer. På denne måten er kapitalismen preget av en tendens til å utvide produksjonen, til en veldig øking av produksjonskapasiteten. Men som følge av at reallønnen synker, arbeidsløsheten øker og bøndene blir ruinert, går arbeidsfolkets kjøpekraftige etterspørsel relativt tilbake. Derfor kolliderer utvidelsen av den kapitalistiske produksjon uunngåelig med den trange rammen for forbruket hos befolkningens masse.

«Grunnlaget for krisen ligger i motsetningen mellom produksjonens samfunnsmessige karakter og den kapitalistiske form for tilegnelse av produksjonsresultatene. Uttrykk for denne fundamentale motsigelsen i kapitalismen er motsetningen mellom den *kolossale økningen* av kapitalismens produksjonskapasitet som er beregnet på å oppnå et *maksimum* av kapitalistisk profitte, og den *relative tilbakegangen* i den kjøpedyktige etterspørsel fra de arbeidende millioner hvis levestandard kapitalistene stadig prøver å holde innenfor rammen av det ytterste *minimum*.»

HVORFOR KRISE?

Røde Fane bringer i dette nummer to artikler med svært motstridende meninger om hvorfor det blir krise. Hva er det de er uenige om?

JAN MØNNESLAND

HVA ER DE UENIGE OM?

HARALD MINKEN

ER PRODUKSJONEN AVHENGIG AV FORBRUKERNE?

Mønnesland hevder at den kapitalistiske produksjonen til syvende og sist er avhengig av forbrukerne.

Minken mener at produksjonen ikke er avhengig av de menneskelige behovene.

OVERPRODUKSJON I FORHOLD TIL MARKEDET?

Mønnesland mener at årsakene til kriser kommer av overakkumulasjon og overproduksjon i forhold til det kjøpedyktige markedet.

Minken mener at det ikke trenger å oppstå noe misforhold mellom produksjonen og markedet.

OM VERDI

Mønnesland mener at hvis alle varer selges til sine verdier så blir det ingen krise. Under kriser vil det være bygd opp en produksjonskapasitet *utover* det som blir solgt og en del av verdien går *tapt*.

Minken mener at *endringer* i verdiene er årsaken til overproduksjonskrisene. Han mener det er nødvendig å analysere hvordan *nye* vareverdier blir dannet for å forstå krisene.

FINNER MAN ÅRSAKENE TIL KRISER I «NORMALTILSTANDEN»?

Mønnesland legger stor vekt på å skille mellom teorier for sykliske kriser og analyser av kapitalismens langsiktige utvikling. Dette begrunner han med at når en skal studere de langsiktige utviklingstrekkene må man analysere økonomien i sin normaltilstand, dvs. i en tilstand hvor alt fungerer. Mens det karakteristiske for de sykliske krisene er at ingenting fungerer normalt; sirkulasjonen stopper opp.

Minken legger mindre vekt på å skille mellom to typer krise og mener tvert imot at vi må oppspore årsakene til kriser i den kapitalistiske «normaltilstanden». I Røde Fane 1/84 skriver Minken at det er profitttrattens fallende tendens og de motvirkende kreftene som under «normaltilstanden» frambringer kriser.

UNDERFORBRUK- TEORIEN MÅ FORKASTES

Harald Minken skriver i denne artikkelen at den russiske «Lærebok i politisk økonomi» står for en «underforbruk-teori». En slik teori går ut på at manglende etterspørsel etter forbruksvarer fører til kriser. Han bruker Marx' reproduksjonsskjemaer fra 2. bok av Kapitalen for å påvise at denne teorien er feil. Minken mener at selv om det er utbytting og lave arbeiderlønnninger, trenger det ikke oppstå noe misforhold mellom produksjonen og markedet.

Av Harald Minken

Jeg vil i denne artikkelen legge stor vekt på Marx sine reproduksjonsskjemaer fra 2. bind av Kapitalen. Å bringe inn reproduksjonsskjemaene er kanskje nytt for de fleste. Men faktisk tar jeg opp igjen en gammel diskusjon som foregikk mellom marxister og folk som kalte seg marxister fra 1890-åra til 1930. Til slutt endte denne diskusjonen i et uføre som gjenspeiles i den russiske Læreboka og som vi først nå kan komme ut av, takket være den marxistiske debatten i England og USA.¹⁾

Læreboka forfekter en underforbruk-teori

Jeg vil i dette første avsnittet påvise at Læreboka står for underforbruk-teorien.

En underforbruk-teori er en teori om den kapitalistiske økonomien som har disse to kjennetegnene:

- 1) Teorien hevder at hvis det ikke kommer til motvirkende krefter, vil kapitalismen være prega av depresjon. Depresjonen er altså noe mer enn bare en fase i den industrielle konjunktursyklusen.
- 2) Teorien peker ut en vedvarende tendens til manglende etterspørsel etter forbruksvarer som årsak til dette.²⁾

Hva står det i Læreboka som gjør at den fortjener denne merkelappen?

Ifølge Læreboka er den grunnleggende motsigelsen i kapitalismen motsigelsen mellom den samfunnsmessige produksjonen og den private tilegnelsen av produksjonsresultatene.

Den ytrer seg på tre måter som Læreboka nevner. For det første i anarki i produksjonslivet. For det andre i motsigelsen mellom den veldige økningen i produksjonskapasiteten og den kjøpedyktige etterspørselen hos arbeidsfolk, som er begrensa og holdt nede av kapitalismen. For det tredje i klassemotsigelsen mellom arbeider og kapitalist.

Den første ytringsforma medfører at det blir overproduksjon av enkelte vareslag og krise i enkelte bransjer. Åpenbart er det den andre ytringsforma som er årsaka til de overproduksjonskrisene hvor det er overproduksjon av alle vareslag samtidig. Det bekreftes av avsnittet om reproduksjonens sykliske karakter. Der står det at den motsigelsen som blir løst av krisa, er nettopp at produksjonens størrelse blir tilpassa til den kjøpedyktige etterspørselen.

Misforholdet mellom produksjonskapasiteten og etterspørselen etter forbruksvarer er altså et faktum ifølge Læreboka. Men er det en vedvarende tendens? Ja, det kan ikke være tvil om at Læreboka mener det, bortsett fra «en meget kort tid» etter at krisa midlertidig har løst motsigelsen. Men dette misforholdet resulterer jo ikke i en varig depresjon, men i en syklus med krise—depresjon—oppgang—høykonjunktur?

Kanskje Læreboka likevel ikke står for «underforbruk-teorien»?

For å se at den kan det, må vi gå til andre deler av Læreboka. Vi må gå til læra om den allmene krisa.

HVORFOR KRISE?

Kapitalismens allmenne krise er bl.a. en følge av den sosialistiske revolusjonen i Russland i 1917 og de sosialistiske revolusjonene seinere. Det kapitalistiske verdensmarkedet blir innskrenket geografisk når Sovjet og andre land faller ut. Dette skjerper det såkalte markedsproblemet — problemet med å finne avsetning for de produserte varene. I samme retning virker den økte utbyttinga av arbeiderne og konkurransen fra den nye kapitalismen i kolonilandene. Følgen er at kapitalismen fra da av vil være prega av kroniske avetningsvansker, kronisk underbeskjeftigelse av bedriftene og kronisk massearbeidsløshet. Krisene kommer oftere og blir dypere. Krisa og depresjonsfasen varer lenger, mens høykonjunkturen blir kortvarig og ustabil. Produksjonsvolumet øker snaut nok fra konjunkturtopp til konjunkturtopp.

Denne teorien om den kapitalistiske økonomien i imperialismens tidsalder svarer til de kjennetegna på en underforbrukteori som vi ga.

Reproduksjonsskjemaene

Marx' reproduksjonsskjemaer (siste del av 2. bok av Kapitalen) viser at underforbruk-teorien er feil. Vi tenker oss et samfunn med bare kapitalister og arbeidere, og som ikke har noe økonomisk samkvem med omverdenen. Dette samfunnet produserer på kapitalistisk vis og øker produksjonen år for år. Spørsmålet er: finnes det noen mulighet for at alle varene som blir produsert hvert år i dette samfunnet, kan bli solgt? Varene må selges enten til kapitalistene eller til de arbeiderne de har ansatt, for vi har utelukket salg til utlandet eller til andre grupper utenfor samfunnet «vårt».

Spørsmålet er altså om kapitalismen kan skape sitt eget marked.

Verken arbeiderne eller kapitalistene kan spise traktorer, olje eller malm. Hvis ikke samfunnet vårt skal bryte sammen straks ved at innbyggerne sulter i hjel, må tydeligvis en viss del av varene være forbruksvarer, egnet til å holde liv i arbeiderne og deres familier og gi kapitalistene det luksuslivet de er vant til.

Men ikke alle varene kan være forbruksvarer. Noen må også være *produksjonsmidler* — råstoffer, maskiner og anlegg, energi osv. Disse kjøpes inn av kapitalistene, ikke for å forbrukes, men for å inngå i produksjonen i de kapitalistiske bedriftene. Hvis alle varene var forbruksvarer, ville bedriftene snart stoppe opp — og så fantes det snart ikke forbruksvarer heller.

Ut fra dette kan vi inndele den totale produksjonen i to store sektorer: forbruksvaresektoren og produksjonsmiddelsektoren.

Alle kapitalistene i forbruksvaresektoren har en samla kapital med en viss verdi. La oss si at verdien er 2000. En del av denne totale kapitalen må brukes til å kjøpe arbeidskraft, en annen del må brukes til å kjøpe produksjonsmidler. La oss si at disse delene er på 400 og 1600.

Minken mener at det er vrangforestilling å tro at den kapitalistiske produksjonen til syvende og sist må tjene de menneskelige behovene. Bildet viser arbeidsløse i Frankrike i 30-åra.

HVORFOR KRISE?

På samme måte må den samlede kapitalen i produksjonsmiddel-sektoren brukes dels på innkjøp av arbeidskraft, dels på innkjøp av produksjonsmidler. Her sier vi at den samlede verdien er 5500, hvorav 1100 til arbeidskraft og 4400 til produksjonsmidler.

Nå gir vi to forutsetninger til: Vi forutsetter at arbeiderne i begge sektorene skaper en merverdi som i løpet av et år er like stor som det kapitalistene må legge ut i lønnsutgifter. Merverdiraten er altså 100%. Og vi forutsetter at halvparten av merverdien blir brukt til å øke produksjonen. Vi har jo allerede sagt at samfunnet vårt øker produksjonen år for år.

I begynnelsen av det første året er altså kapitalen fordelt slik:

	Variabel kapital	Konstant kapital	I alt
Produksjonsmiddel-sektoren.....	1100	4400	5500
Forbruksvare-sektoren.....	400	1600	2000
Alt i alt.....			7500

Når året er omme, har kapitalen vokst fordi det har blitt skapt merverdi. Kapitalen er nå:

	Variabel kapital	Konstant kapital	Merverdi	I alt
Produksjonsmiddel-sektoren.....	1100	4400	1100	6600
Forbruksvare-sektoren.....	400	1600	400	2400
Alt i alt.....				9000

Denne kapitalen er nå en *varekapital*. Den består av de varene som er produsert i løpet av året — varer til en verdi av 9000. Kan hele denne verdien bli *realisert*? Dvs. kan varene bli solgt for 9000?

La oss se hva forbruksvare-sektoren har tenkt å kjøpe fra produksjonsmiddel-sektoren. De har tenkt å kjøpe produksjonsmidler for 1760. De har nemlig tenkt å bruke halve merverdien, dvs. 200, til å øke produksjonen. Og da må 160 av disse 200 brukes til produksjonsmidler og 40 til mer arbeidskraft. Slik er nemlig forholdet mellom verdien på arbeidskrafta og den mengden produksjonsmidler den kan sette i bevegelse, slik som arbeidsproduktiviteten er i denne sektoren. $1600 + 160 = 1760$.

Med de tallene vi har valgt, er forbruksvare-sektoren så heldig at produksjonsmiddel-sektoren har bruk for å kjøpe forbruksvarer for akkurat 1760. Halvparten av merverdien der skal jo brukes til å øke produksjonen.

Det betyr 550, hvorav 110 til ny arbeidskraft og 440 til produksjonsmidler. Arbeiderne i produksjonsmiddel-sektoren må altså kjøpe forbruksvarer for $1100 + 110 = 1210$. Kapitalistene har tenkt å bruke 550 på luksusforbruk. Totalt trenger produksjonsmiddel-sektoren $1210 + 550 = 1760$ fra forbruksvare-sektoren.

De delene av varekapitalen til produksjonsmiddel-sektoren som må forvandles til forbruksvarer før produksjonen kan ta til igjen neste år, kan altså bli forvandlet til sin rette form ved å byttes med forbruksvarer fra forbruksvare-sektoren. Tilsvarende for forbruksvare-sektoren.

De andre delene av varekapitalen behøver ikke byttes utenfor sin egen sektor. De har allerede den forma som de skal ha for å gå inn i produksjonen eller bli forbrukt neste år. Ta f.eks. den variable kapitalen i forbruksvare-sektoren. Den består nå av en del av varekapitalen som arbeiderne i denne sektoren har produsert. Men for dette har arbeiderne fått en lønn. Med denne lønna kjøper de forbruksvarer. Dermed blir den variable kapitalen realisert, og kapitalistene får tilbake sine penger som de påny kan bruke til å kjøpe arbeidskraft neste år.

De nye arbeiderne får også lønn, og kan dermed kjøpe den delen av merverdien som er investert i ny arbeidskraft.

Eller ta den delen av merverdien som forbruksvare-kapitalistene har tenkt å forbruke privat. Kanskje bakeren ikke har tenkt å spise bare brød. Vi må forutsette at han, eller en annen av kapitalistene, har en viss reservekapital i pengeform. Denne kan han bruke til å kjøpe de luksusvarene han vil ha. Dermed får andre kapitalister penger til å kjøpe luksusvarer og forbruksvarer for. De får nye kapitaler penger til å kjøpe luksusvarer og forbruksvarer for. Og så videre, helt til merverdien er realisert for

alle kapitalistene i forbruksvare-sektoren. Pengene vil da ha vendt tilbake til den som først la dem ut, i og med at kapitalistene vil ha brukt en tilsvarende sum på brød. Årsaka til dette er at for kapitalistklassen som helhet er merverdien gratis. De har fått den for ingenting, og behøver bare å fordele varene seg imellom i det forholdet de ønsker. Det trengs penger til å formidle dette varebyttet, men alt i alt behøver kapitalistklassen ikke betale for å få tak i varer med verdi lik merverdien.

Akkurat det samme gjelder for den konstante kapitalen i produksjonsmiddel-sektoren, inkludert den delen av merverdien som brukes til ny konstant kapital.

Vi kunne nå følge utviklinga år for år framover, for å vise at hvert eneste år kan alle de verdiene som blir produsert, faktisk

«Det er en rein tautologi å si at kriser er forårsaka av mangel på kjøpedyktige forbrukere. Det kapitalistiske systemet veit ikke av andre slags forbruk enn kjøpedyktige, hvis en ser bort fra slagene sub forma pan-peris og svindlerens slag. Men hvis noen prøver å gi denne tautologien et skinn av en dypere begrunnelse ved å si at arbeiderklassen får en for liten andel av sitt eget produkt, og at ondet kunne avhjelpes så fort den fikk en større andel og lønningene følgelig steig, måtte man bare bemerke at krisene alltid følger etter en periode der lønningene stiger generelt og der arbeiderklassen får en større del av den årlige produksjonen som er beregnet på forbruk.»

**Marx, Kapitalen
bok II**

HVORFOR KRISE?

også bli realisert gjennom salg på det markedet som hele samfunnskapitalen sjøl skaper. Men dette er ikke nødvendig for vårt formål.

Mitt formål er å vise at sjøl om det er utbytting, og sjøl om arbeiderlønningene er lave, så *behøver* det ikke oppstå noe misforhold mellom produksjonen og markedet i kapitalismen. Produksjonen er ikke *alltid* større enn markedet. Tvert imot: i mitt eksempel frambrakte den økte produksjonen i løpet av året et like stort økt marked. Kapitalismen skaper sitt eget marked. Det er ikke nødvendig med noen tilførsel av penger utenfra for å sikre tilstrekkelig kjøpekraft. Det trengs riktig nok en del penger for å formidle varebyttet, men disse pengene vender deretter tilbake til den som først la dem ut. Det er heller ikke nødvendig med noe utenriksmarked eller noe ytre marked utover kapitalen sjøl.

Slagordmessig kunne vi uttrykke det sånn: det er ikke den kjøpedyktige etterspørselen som regulerer produksjonen, det er produksjonen som skaper den kjøpedyktige etterspørselen.

Har vi definert vekk krisa?

Dette er på langt nær noen uttømmende framstilling av Marx' reproduksjonsskjemaer. Et skjema beviser ingenting. Spørsmålet er om skjemaet svarer til virkeligheten og om det bygger på realistiske forutsetninger. I dette avsnittet skal jeg derfor gå nærmere inn på forutsetningene for konklusjonen om at markedsproblemet ikke finnes fordi kapitalismen skaper sitt eget marked.

De viktigste forutsetningene for reproduksjonsskjemaene er disse tre: 1) Det må være visse forhold mellom tallene i skjemaet hvis alle varer skal bli solgt. 2) Det må finnes tilgjengelig arbeidskraft og ressurser for øvrig. 3) Det må ikke foregå noen vesentlige endringer av verdien av de varene som inngår i skjemaet fra det ene året til det andre.

«... massenes underforbruk, begrensningen av forbruket deres til det som er nødvendig for

livsopphold og reproduksjon, er ikke noe nytt fenomen. Det har eksistert så lenge det har vært utbytta og utbytterklasser. ... Massenes underforbruk er en nødvendig betingelse for alle samfunnsformer som bygger på utbytting, følgelig også for den kapitalistiske produksjonsmåten som er den første som gir opphav til kriser. Underforbruket til massene er derfor også en nødvendig betingelse for kriser, og spiller en rolle i dem som lenge har vært kjent. Men det forteller oss like lite om hvorfor kriser finnes i dag som hvorfor de ikke fantes før.»

Engels, Anti-Dühring

Forholdet mellom størrelsene i skjemaet

Det første vi altså merker oss, er at resultatet ikke hadde blitt oppnådd hvis vi ikke hadde valgt våre tall med omhu. Det må være et bestemt forhold mellom størrelsen av varekapitalen i de to sektorene. Nøyaktig hva dette forholdet må være avhenger av forholdet mellom variabel kapital og konstant kapital i samfunnet som helhet, og hvilken andel av merverdien i hver sektor som blir brukt til nyinvesteringer. Hvis ikke disse verdistorrelsene er avpasset til hverandre, kan ikke alle varene selges.

«Stopp en halv!», vil noen si. «Kankje det er noe i den kapitalistiske økonomien i imperialismens epoke som gjør at det stadig vekk blir umulig å få de ulike verdistorrelsene til å passe til hverandre?» Og hva skulle nå det være? Jo, ifølge Læreboka er det massenes begrensede kjøpekraft, eller det at den kjøpedyktige etterspørselen etter forbruksvarer bare øker langsomt i forhold til den veldige økningen av produksjonskapasiteten som helhet. I vårt eksempel skulle det bety at problemer oppstår hvis den variable kapitalen blir liten nok i forhold til merverdien (økt utbytting, monopolpriser etc.), eller liten nok i forhold til den konstante kapitalen (se tegn på en veldig økning i arbeidsproduktiviteten).

Men heller ikke dette behøver å innebære at noen av varene ikke blir solgt. Jeg kan godt konstruere et skjema der alle varene blir solgt til sine verdier, sjøl om merverdien ikke er 100%, men 10 000%. Jeg kan også konstruere et skjema der verdisammensetninga, dvs. forholdet mellom konstant og variabel kapital, ikke er 4:1, som i vårt eksempel, men 400:1. Det eneste jeg behøver å gjøre, er å endre størrelsesforholdet mellom sektorene og andelen av merverdien som blir nyinvestert i hver av sektorene tilsvarende. Jeg kan også godt operere med økende verdisammensetning år for år, økende merverdirate, ulik verdisammensetning og merverdirate i hver sektor osv. Lenin, Tugan-Baranovski og Otto Bauer har påvist slike muligheter.

Produksjonen er ikke avhengig av forbrukerne

Underforbruk-teorien påstår at produksjonsmiddel-sektoren ikke kan vokse seg så stor den vil i forhold til forbruksmiddel-sektoren. Produksjonsmidler produseres jo ikke for sin egen skyld, men bare fordi det trengs flere av dem i forbruksvaresektoren, hevdes det. Men forbruksvaresektorens vekst er begrenset av massenes begrensede kjøpekraft. Følgelig kan heller ikke produksjonsmiddel-sektoren ekspandere særlig mye uten at det slår ut i overproduksjon og ledig kapasitet.

Ingenting av dette er rett. For det første: massenes kjøpekraft er ikke den eneste begrensningen på forbruksvaresektorens mulighet til å selge varer. I vårt helt kapitalistiske samfunn finnes det en kjøpergruppe til: kapitalistene. Og jo mer begrensa arbeidernes kjø-

HVORFOR KRISE?

pekraft er, jo større mulighet for kapitalistene til å bruke penger på bil og villa, seilbåt, privatfly... Bare fantasien setter grenser. En skulle gjerne ha ønska at et urettferdig samfunn fikk økonomiske kriser som straff og at rettferdigheten avhjalp krisene. Men slik er det ikke. For det andre: produksjonsmidler kan utmerket godt produseres for sin egen skyld, slik at for hvert år får en større og større andel av de produserte varene form av produksjonsmidler, og en mindre og mindre andel er forbruksvarer. Det eneste som skal til for det, er at en økende andel av de produserte produksjonsmidlene blir satt inn som produksjonsmidler i *produksjonsmiddelsektoren*. Må det stoppe seg sjøl til sjuende og sist? Nei, hvorfor det?

Underforbruk-teorien lider under den vrangforestillingen at den kapitalistiske produksjonen til sjuende og sist må tjene de menneskelige behovene, og at hvis det er umulig å tilfredsstille de menneskelige behovene under kapitalismen, må produksjonen gå i stå. Men det er ikke slik! Det er ikke vanlige menneskers konsum som bestemmer hvor mye som produseres, det er den kapitalistiske produksjonen som bestemmer hvor mye som skal konsumeres. Og den kapitalistiske produksjonen er produksjon for profitt, og pågår så lenge profitt kan skapes.

Helt siden det oppsto klasser, har massenes konsum vært begrensa av utbyttinga. Men overproduksjonskriser finnes bare under kapitalismen. Massenes fattigdom og begrensa kjøpekraft er et vilkår for kapitalismen, og derfor også et vilkår for overproduksjonskrisene. Men krisenes *årsak* må finnes i noe som er *særegent* for kapitalismen. Ikke noe av det underforbruk-teorien peker ut som kriseårsak, behøver *nødvendigvis* å føre til overproduksjon og usolgte varer.

Konklusjon: Det må være visse forhold mellom verdistørrelsene i skjemaet, men disse forholdene kan godt være tilstede sjøl om den variable kapitalen er liten og synkende i forhold til merverdien, den konstante kapitalen og den totale kapitalen.

Forholdet mellom verdistørrelsene skapes av sektorkriser

Men hva er det egentlig som tilsier at disse verdistørrelsene skal avpasse seg etter hverandre, slik at de rette forholdene blir opprettet? Ingenting! Eller rettere sagt: ingenting annet enn verdiloven. Det betyr at på grunn av planløsheten og anarkiet i produksjonen vil det stadig oppstå misforhold mellom sektorer og bransjer. Kapitalistene som produserer luksusartikler kan f.eks. øke produksjonen veldig, samtidig som alle kapitalistene som skulle kjøpe luksusartiklene skjærer ned sitt forbruk for å bruke mer til nyinvesteringer. I så fall blir det overproduksjon av luksusartikler. Det rette forholdet mellom de ulike delene av totalkapitalen i samfunnet kan bare etableres som en stadig utjamning av store og små misforhold.

Vi gjenkjenner her den første ytringsforma av den grunnleggende motsigelsen i kapitalismen, slik Læreboka framstiller det. Overproduksjon i enkeltbransjer kalles gjerne *disproporsjonalitetskriser* (sektorkriser).

Sektorkriser som rammer viktige varer, kan utvikle seg videre til overproduksjonskriser som rammer alle varer, ved en kjedereaksjon. Her har vi altså en virkelig kriseårsak. Denne typen kriser har borgerlige økonomer alltid anerkjent eksistensen av. F.eks. oljekrisa i 1973, eller det evige maset om at vi må omstille oss, vi produserer ikke de rette varene.

Verdiloven og to forskjellige slags kriser

Når varer ikke blir solgt på grunn av sektorkriser, viser det seg at det arbeidet som var nedlagt i dem ikke var samfunnsmessig nødvendig. Slik forholdene var i dette samfunnet, så var det ingen som hadde bruk for disse varene. De hadde ingen bruksverdi, altså heller ingen verdi, altså var det ikke nedlagt noe abstrakt arbeid i dem.

Hvor mye verdi er produsert i samfunnet som helhet og i hver enkelt bransje eller sektor? Hvor mye abstrakt arbeid skal en gitt mengde arbeidstimer i en bestemt bedrift eller bransje sies å utgjøre? Disse spørsmålene kan åpenbart ikke besvares ved å se på produksjonen aleine, men bare ved å se produksjonen og sirkulasjonen (salget) som en helhet. Verdien blir fastlagt som et resultat av både verdiproduksjonen og verdisirkulasjonen. Disproporsjonalitetskrisene er et nødvendig ledd i den prosessen som fastlegger verdien. Verdilovens virkning er ikke noe annet enn det at store og små sektorkriser etablerer bestemte forhold mellom den delen av det samfunnsmessige arbeidet som blir nedlagt på det ene og det andre slaget av varer.

Reproduksjonsskjemaene opererer med entydig fastlagte verdistørrelser. Sektorkrisene forutsetter derfor å ha virket og ført til at bestemte forhold mellom sektorer og bransjer er etablert. Her har vi altså enda en

«... problemet med hjemmemarkedet som et særskilt problem for seg sjøl, uavhengig av graden av kapitalistisk utvikling, finnes ikke i det hele tatt. Dette er årsaken til at Marx' teori ingensteder og aldri behandler dette problemet særskilt ... Kapitalismens hjemmemarked blir skapt av kapitalismen sjøl.»

Lenin, *Utviklinga av kapitalismen i Russland*

HVORFOR KRISE?

forutsetning for hele resonnementet i tilknytning til reproduksjonsskjemaene: at det ikke foregår noen brå endringer i verdiene, og at varene omsettes til sine verdier.³⁾

Og nettopp med denne forutsetninga har vi definert vekk den egentlig overproduksjonskrise, og overproduksjonskrise har også som følge at store verdimengder mister sin verdi. Krise må derfor analyseres ved å se på måten som nye vareverdier blir dannet på. En må skille mellom nye og gamle verdier. Den nye grunnsirkelen til AKP(m-l), trinn 2, gir et eksempel på dette.

Den kapitalistiske konkurransen driver hele tida fram teknologiske endringer, økt arbeidsproduktivitet og dermed lavere vareverdier. Det er dette som gjør det sikkert at de kapitalistiske overproduksjonskrisene kommer igjen og igjen. Det vil nok også stadig oppstå misforhold mellom produksjon og marked, men disse krisene er mer tilfeldige, og kunne kanskje elimineres med statlig styring. Disproporsjonalitetskrisene inngår som et nødvendig ledd i prosessen som fastlegger bestemte verdiforhold mellom varene. De allmenne overproduksjonskrisene, derimot, er knytta til prosessen som stadig *oppløser* og *endrer* de bestemte vediforholda mellom varene. Dette er sammenhengen mellom krisene og kapitalismen — en sammenheng som gjør at det er umulig å tenke seg en krisefri kapitalisme.

En vei ut av uføret

Som jeg nevnte i begynnelsen av artikkelen er debatten om kriseteorier gammel blant marxister.

Marxister den gangen slåss på to fronter — pluss seg imellom. Den eneste som klarte denne balansegangen virkelig bra, var Lenin. Lenin slåss på den ene sida mot tilhengerne av underforbruk-teorien, som narodnikene. Han bruke reproduksjonsskjemaene mot dem. På den andre sida slåss han mot de som mente at reproduksjonsskjemaene viste at kapitalismen kan utvikle seg krisefritt og harmonisk, ihvertfall dersom det var mulig å komme vekk fra frikonkurransekapitalismen og over på planlagt statskapitalisme. Dette var de «legale marxistene» i Russland og revisjonistene i den andre internasjonale og 2½-internasjonales standpunkt. Lenin unngikk å bruke underforbruk-teorien mot dem, men de fleste andre revolusjonære falt i den fella. De sto helt riktig på at statsmonopolkapitalismen ikke ville avskaffe krisene, men gjøre dem verre. Men hvordan skulle de bevise det? De fant ikke noen andre motsigelser enn motsigelsen mellom produksjon og forbruk som det som måtte være årsaken til krisa. Dermed måtte de nedvurdere betydninga av reproduksjonsskjemaene, eller prøve å finne feil ved dem, som Rosa Luxembourg.

Revisjonistene hevdet at Marx motsa seg sjøl. Bok 3 og bok 2 av Kapitalen motsier hverandre, sa de. Sjøl holdt de på bok 2. Narodnikene og andre underfor-

bruk-teoretikere plukka opp noen spredte sitater fra bok 3. Marxistene holdt fast på at Marx ikke motsa seg sjøl, men de hadde problemer med å stå på underforbruk-teorier og reproduksjonsskjemaene samtidig og late som de ikke sprikte. I kapittel 15 i Lærebok i politisk økonomi kan en se hvordan problemet var. Første og siste del av kapitlet motsier hverandre, men Læreboka later som ingenting.

Saken var at marxistene ikke hadde en riktig forståelse av hva loven som profitttratens fallende tendens og de motvirkende årsakene (kapittel 13, 14 og 15 i bok 3) gikk ut på. De analyserte bare kapitalakkumulasjonen med faste vareverdier, og studerte ikke motsigelsen i dannelsen av nye verdier. Nå kan vi se veien ut av uføret: underforbruk-teorien må forkastes. Reproduksjonsskjemaene kan hjelpe oss et stykke på veien til en kriseteori, men bare et stykke. De kan brukes til å analysere de reint kvantitative sidene ved kapitalakkumulasjonen. Reproduksjonsskjemaene viser ikke at kapitalismen kan være krisefri, men tvert imot at alle forutsetningene for et krisefritt forløp kan bli til årsaker til kriser når de *ikke* slår til. Men vi kan ikke stoppe der heller, og si at nå har vi funnet årsaken til krisene. Vi må analysere de kvalitative sidene ved kapitalakkumulasjonsprosessen: dannelsen av nye vareverdier, sentralisering (sammenslåing og omstrukturering av kapitaler), kredittvesenet, vilkåra for dannelsen av nye sjølstendige kapitaler. Disse tingene lar seg ikke putte inn i noe skjema, og det viser begrensningene i den gamle diskusjonen.

Så lenge vi holder oss til faste verdier, oppstår ikke motsigelsen mellom bruksverdiproduksjon og verdiproduksjon. Økt bruksverdi og økt verdi følger hverandre. Når vi tar verdiendringer med i analysen, oppstår denne motsigelsen som både er årsaken til krisene og tegnet på at den kapitalistiske måten å frambringe bruksverdier på ikke kan være den endelige og evige måten.

NOTER:

- 1 Se f.eks. John Weeks «*Capital and Exploitation*» og Fine & Harris «*Re-reading Capital*».
- 2 Definisjonen av en underforbruk-teori er tatt fra Michael Bleaney: «*Underconsumptionist Theories*».
- 3 Den andre forutsetninga — virkelig tilgang på arbeidskraft og ressurser — har vi ikke tatt for oss her.

KRISE OG OVERPRODUKSJON

Jan Mønnesland advarer i denne artikkelen mot å hoppe på nye kriseteorier. Han mener krisene skyldes at forbruket ikke følger den akkumulasjonstakten som kapitalistene legger opp til. Det blir krise på grunn av overproduksjon og overkapasitet. Når produksjonen gjennom krisa er redusert tilstrekkelig, vil det igjen kunne produseres med fortjeneste. Mønnesland hevder videre at utviklinga av produktivkreftene normalt ikke fører til mindre behov for levende arbeid. Akkumulasjonsprosessen vil stadig trekke inn mer levende arbeid.

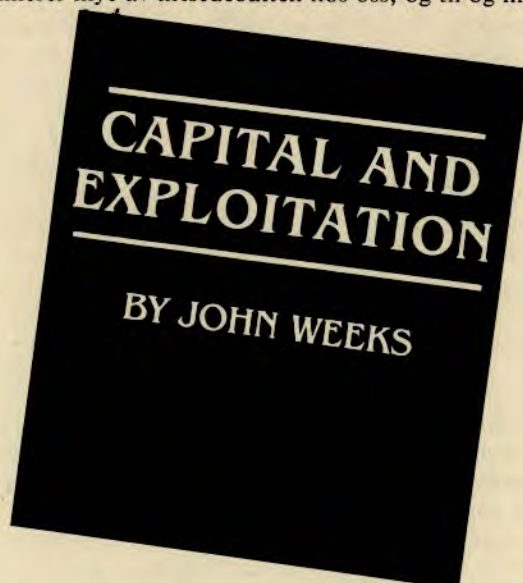
Han mener at det er av sentral betydning å skille mellom sykliske kriser og kapitalismens langsiktige utvikling. Han mener at viktige deler av Kapitalen ikke forklarer de motsigelsene som skaper de sykliske krisene.

Av Jan Mønnesland

I denne artikkelen gjennomgår jeg kriseteorien slik den framstår på bakgrunn av motsigelsen mellom produksjonens samfunnsmessige karakter og den private tilegnelse og kontroll. Denne motsigelsen gjør at det under akkumulasjonen vil være en tendens til overakkumulasjon. Artikkelen viser hvordan dette skaper kriser, såkalte overproduksjonskriser. Merk at dette ikke er det samme som å påstå at kriser skyldes at ikke alt blir konsumert. Når enkelte derfor vil angripe kriseteoriene ved å vise at det er en naturlig ting at ikke alt blir konsumert, er dette en kritikk som ikke rammer overproduksjonsteoriene i det hele tatt. I neste Røde Fane vil jeg komme med et debattinnlegg der jeg vil imøtegå en del kriseteorier som i den siste tida har spredd seg mer og mer, nemlig teorier basert på profitt-ratens fallende tendens. Jeg viser her at det slett ikke er en slik fallende tendens under en akkumulasjons fase,

profitt-raten vil normalt stige under en akkumulasjonsfase. I den grad en skal danne seg langsiktige teorier om profitt-raten, vil disse være nettopp langsiktige teorier, ikke teorier om sykliske kriser 1. Derfor er det virkelig tragisk at partiets nye studiesirkel trinn 2 presenterer en kriseteori som er fullstendig uholdbar. Mye av debattinnlegget vil derfor bli en direkte polemikk mot AKPs nye studiesirkel trinn 2.

Spesielt vil artikkelen i neste nummer påvise hvordan den nylanserte teorien i trinn 2 om kriser basert på verdireduksjon av kapitalutstyret ikke henger logisk sammen, og er basert på en forutsetning om systematiske feilkalkuleringer fra kapitalistenes side. Teorien er hentet fra en amerikaner ved navn Weeks. Her kan det være nyttig å minne om en tidligere episode. I sin tid kom det en CIA-rapport som påstod at Sovjet skulle bli nettoimportør av olje. Dette var en av mange hundre slike rapporter, og den var åpenbart *feil*. Dette gjør ikke noe for folk flest, det kom jo straks en ny rapport som korrigerter. Men *hos oss* var det en tilfeldig person som leste en tilfeldig rapport, og dette ble *linja* i flere år etterpå. At nå en person har lest en underlig amerikaner, har medført at en logisk feil hos Weeks dominerer mye av krisedebatten hos oss, og til og med

John Weeks' bok «Capital and Exploitation» har stått sentralt i krisedebatten i AKP(m-l). Mønnesland mener det er tragisk at Weeks' kriseteori blir presentert i partiets nye studiesirkel.

HVORFOR KRISE?

presenteres som det eneste saliggjørende i partiets studiering. La oss for framtida ha et mer seriøst forhold til teori, og unngå slike motebølger. Da vil vi også slippe å måtte lage nye studiebøker hver gang motene skifter.

I «normaltilstanden» er det ikke krise

Marxismen er en helhetlig samfunnsteori. Den baserer seg på en historisk-materialistisk utviklingsprosess, hvor det er produktivkreftenes utvikling, i dialektisk samspill med produksjonsforholdene, som er fundamentet for analysen. 2) Det er derfor helt naturlig at Marx i sitt hovedverk *Kapitalen* brukte mye plass til å analysere de langsiktige utviklingstrekk i produksjon, sirkulasjon og akkumulasjon. I hovedsak måtte han da analysere økonomien i sin normaltilstand, dvs. i en tilstand hvor alt fungerte; varene ble solgt — kapitalistene akkumulerte kapital.

Men boka *Kapitalen* er ikke primært en presentasjon av kriseteorier. Det står mye om kriser der, mest om de mange krisemulighetene, men også mye om krisenes sykliske karakter, deres nødvendighet. Men i hovedsak analyserer han økonomien slik den fungerer når det ikke er krise, i normaltilstanden.

Under kriser vil det være bygd opp en produksjonskapasitet *ut over* det som blir solgt. Sirkulasjonen penger-vare-penger stopper m.a.o. opp. Det bør derfor ikke overraske noen at en gransking av likninger som forutsetter at alle verdier realiseres i samsvar med det faktisk nedlagte abstrakte arbeidet (slik som i reproduksjonsskjemaene), ikke gir svar på hvorfor kriser oppstår. Forutsetter vi at alle varer selges til sine verdier, og at verdien er mengden av det nedlagte abstrakte arbeidet, har vi forutsatt at det ikke er krise. Under en krise blir en del av det nedlagte arbeidet ikke realisert ved salget. Enten kan en si at en del av verdien går tapt, eller en kan si at en del av det utførte arbeidet ikke viser seg å være samfunnsmessig nødvendig. Uansett vil vi da være i en situasjon hvor de sammenhengene vi opererer med i reproduksjonsskjemaene eller i uttrykkene for profittens utvikling, ikke lenger fungerer.

Skill mellom sykliske kriser og den langsiktige utviklingen

Det er derfor nødvendig å skille mellom kriseteorier og teorier om kapitalismens langsiktige utvikling. Det betyr selvsagt ikke at den langsiktige utviklingen er i likevekt. Tvert imot, store deler av *Kapitalen* viser nettopp hvordan det med nødvendighet må oppstå stadig sterkere misforhold mellom produktivkreftenes utvikling og kapitalistiske produksjonsforhold. Men Marx beskriver også hvordan sykliske kriser er en nødvendig del av det kapitalistiske produksjonssystemet. Dvs. at økonomien veksler mellom oppgang, krise, oppgang, krise. De motsigelser som skaper kriser er dermed ikke

automatisk årsak til kapitalismens undergang. Det er tildels motsatt, det naturlige er at en krise fører til ny oppgang.

Dette skillet mellom teorier for sykliske kriser og teorier for den langsiktige utvikling av kapitalismen har ikke alltid vært godt presisert. F.eks. er det i den russiske «Lærebok i politisk økonomi» en sterk sammenblanding her, med lanseringen av begrepet «almen krise». Jeg tror det begrepet er et teoretisk misfoster. Men det bunner i en realitet som også var gyldig på Marx tid. Også en oppgang kan gi lidelser, ledighet, konkurser og tildels krisetendenser for flere sektorer. Kapitalismen er normalt preget av anarki. Oppgang er ikke synonymt med velstand og velferd. Like fullt er det vesentlig å skille mellom generell oppgang og generell krise (dvs. krise for de viktigste sektorene samtidig). Og det er viktig å skille mellom sykliske kriser og kapitalismens død. Dette medfører samtidig at vesentlige trekk ved kapitalismens langsiktige utvikling (og dermed viktige kapitler i *Kapitalen*) ikke nødvendigvis gjelder de samme motsigelsene som skaper *sykliske* kriser.

Kravene til en teori om de sykliske krisene må være at teorien forklarer hvorfor veksten stopper opp, hvorfor akkumulasjonsprosessen ikke kan fortsette uavbrutt. Og videre må den beskrive hvorfor en krise igjen gir grunnlaget for ny vekst.

Krise oppstår som følge av overakkumulasjon

Kriser er et sentralt element i det kapitalistiske produksjonssystemet. Et viktig punkt hos Marx er å se på kriser som normalt og uunngåelig under kapitalismen. Dvs. at kriser ikke er et nødvendig trekk under ethvert produksjonssystem, det er mulig å løse krisene ved å fjerne kapitalismen. Videre er det heller ikke slik at kapitalismen er en evig krise. Like naturlig som at vekst fører til krise, er det at krise fører til ny vekst.

Hva er det som er særegent under kapitalismen, som skaper disse krisene? Dette kan sammenfattes i motsigelsen mellom produksjonens samfunnsmessige karakter og den private kontrollen og tilegnelsen.

Ved vareproduksjon, hvor det produseres for et marked, vil produsenten primært være interessert i varens bytteverdi, ikke i varen selv. Dette gir en mulighet for krise, ved at produsenten risikerer å ikke få solgt varene, kort og godt fordi han, som bare var interessert i bytteverdien, ikke produserte i samsvar med samfunnets behov. Arbeidsdelinga fungerte ikke, han bommet og må tåle et tap.

Under kapitalismen utvikler denne motsigelsen seg videre. Nå er det ikke vareproduksjon i den enkle forstand at hver produsent produserer en vare for å bytte den med ting han selv trenger. Kapitalisten produserer ikke for å spise eller nyte bruksverdier (slik bl.a. fødalistene i stor grad gjorde). Kapitalistene lever av ut-

HVORFOR KRISE?

bytting og de er primært interessert i å øke denne utbyttingen. Akkumulere, akkumulere, det er Moses og profetene. Det finnes ingen grenser for kapitalistenes magemål, kort og godt fordi de ikke *harmage*. Merverdien brukes primært til nye investeringer for å sette mer kapital inn i produksjonen, tjene mer merverdi osv. Denne systembestemte jakt på stadig større merverdi, stadig mer akkumulasjon, fører med nødvendighet til at de før eller seinere kommer i konflikt med produksjonens samfunnsmessige karakter. De vil til sammen bygge opp en produksjonskapasitet som fullstendig overgår de bruksverdier som forbrukerne har kjøpekraft til å absorbere. Resultatet blir bl.a. en stadig jakt på nye markeder (imperialisme), og til slutt krise pga. overkapasitet, overproduksjon. Under krisa er det ikke mulighet for akkumulasjon med fortjeneste. Kapital saneres. Når produksjonskapasiteten på denne måten er redusert tilstrekkelig, vil det igjen kunne produseres med fortjeneste. Den private drevne produksjonen er gjennom krisa drastisk blitt redusert til et nivå som samsvarer med produksjonens samfunnsmessige karakter, dvs. til et nivå hvor samfunnet er i stand til å nyttiggjøre seg produktene. Men så vil påny kapitalistene akkumulere som best de kan, og vi vil påny få en vekst som igjen slår over i krise.

Slik er i enkel form den marxistiske kriseteorien. 3) Den peker mot den eneste varige kriseløsningen, nemlig at en styrter kapitalismen, fratar dem makten over produksjonsmidlene og begynner å produsere direkte for å dekke de samfunnsmessige behov.

Sektorkriser

Motsigelsen mellom samfunnsmessig produksjon og privat kontroll og tilegnelse behøver ikke bare slå ut for produksjonen totalt. Det kan være at kapitalistene overinvesterer innen enkelte sektorer. Dermed skapes sektorkriser. De krisene vi har hatt innen skipsfart og skipsbygging er klare eksempler på dette. Kapitalismen er preget av anarki. Hvis en sektor synes profitabel, er det en tendens til at mange kapitalister strømmer dit. Dermed øker produksjonen kraftig. Prisene vil måtte falle, og sektoren kan oppleve en krise inntil kapitalen i sektoren er blitt så sterkt sanert at det igjen er blitt et forhold mellom sektorene som samsvarer med produksjonens samfunnsmessige karakter (den samfunnsmessige arbeidsdelingen).

I løpet av den tekniske og samfunnsmessige utviklingen vil behovet for de ulike sektorenes produkter endre seg. Dette betyr at enkelte sektorer må trappes ned (eks. antall sadelmakere er gått tilbake i takt med den reduserte bruk av hester). Videre vil den tekniske utviklingen medføre at produktiviteten endrer seg ulikt fra sektor til sektor. Et teknisk gjennombrudd i en sektor vil medføre at det ikke er rom for like mye investert kapital der som før, med mindre en er i stand til å øke salget drastisk. Dvs. at under akkumulasjonsprosessen

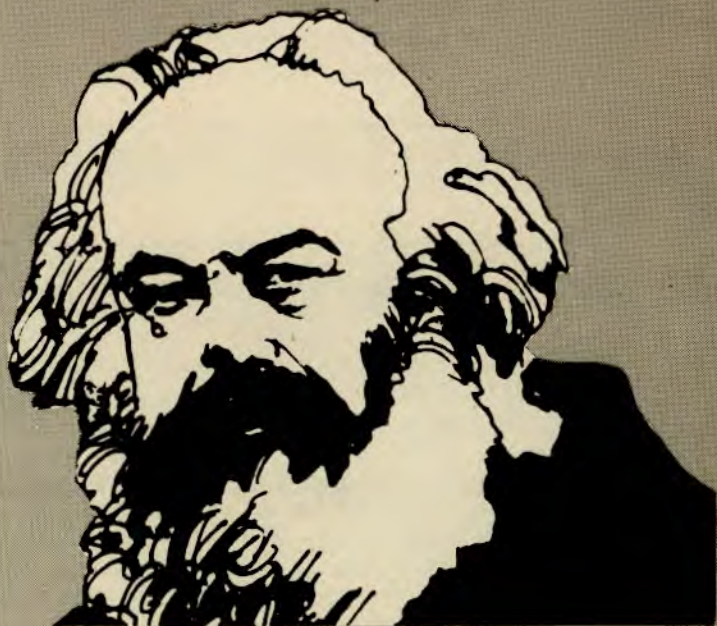
vil det stadig oppstå behov for å omfordele den totale kapitalen mellom sektorene. Dette vil normalt tvinge seg gjennom ved en overproduksjonskrise i endel sektorer, som fører til konkurser og kapitalflukt over til andre sektorer.

Marx analyserte hvordan ulik organisk sammensetning og ulik omslagstid førte til at de profitratene som var basert på verdiproduksjonen innen den enkelte sektor, ble ulike. Det ville da føre til slik overproduksjon og kapitalflukt mellom sektorene. Resultatet ville bli en stabilisering på et nivå med utjamnede profitrater. Her ville vi da ha at prisene ville avvike systematisk fra verdiene. For hver enkelt vare vil det dermed normalt være slik at likevektsprisen avviker fra varens verdi.

Den tekniske og samfunnsmessige utvikling vil føre til stadig behov for ny omfordeling. Prisenes

KARL MARX

KAPITALEN

Mønnesland mener at Marx i Kapitalen analyserer kapitalismen i sin normalttilstand. Store deler av Kapitalen kan derfor ikke forklare de sykliske krisene.

HVORFOR KRISE?

likevektsnivå ville skifte, og krisene vil slå ut i flere sektorer. På basis av reproduksjonsskjemaene vil en kunne danne seg et bilde av hvordan denne utviklingen skaper slike sektorkriser. Her ligger det en realitet bak endel av de tankeganger som er dannet på basis av profitttratens utvikling. Men dette dreier seg ikke om den almene profittraten. Det dreier seg i stedet om hvordan endret organisk sammensetning normalt medfører endret sektorfordeling, og at dette skaper sektorkriser. Veksten i seg selv vil skape behov for omfordeling, og dermed partielle kriser.

Blir en sektorkrise alvorlig, kan denne lett skape ringvirkninger til andre sektorer. Kretsløpet penger-varer-penger går via mange ledd av kjøp og salg via ulike sektorer. Hvis en kriserammet sektor ikke får innfridd sin gjeld, eller innstiller sine kjøp fra en annen sektor, kan dette utløse kriselignende mekanismer også der. P.g.a. anarkiet og ustabiliteten kan derfor en sektorkrise utvikle seg til en generell krise som påvirker alle sektorene.

Det er derfor fullt mulig å basere en kriseteori på at det under veksten vil oppstå ulikevekt pga at profittraten vil synke i noen sektorer mens den stiger i andre.

Hvis dette var det eneste grunnlaget for kriser, ville sosialdemokratenes kriseløsninger vært korrekte. Landet trenger fast styring. Hvis vi kunne etablere ordninger hvor staten drev markedsundersøkelser og planlegging, og ved hjelp av etableringslover sørget for at investeringene fordelte seg korrekt etter sektorer, ville problemet kunne løses. Disproporsjonalitetskrise skyldes jo ikke total overinvestering, bare feil sektorfordeling. En slik styringsordning ville derfor ikke ramme kapitalistenes primære formål, å akkumulere merverdi.

Når vi mener at staten ikke er i stand til å styre slik at den hindrer kriser, skyldes det at det vil oppstå kriser selv om en greide å løse sektorfordelingen. Det vil

oppstå kriser p.g.a. total overakkumulasjon. Og ingen sektorpolitikk vil kunne hindre dette.

Overakkumulasjon

I reproduksjonsskjemaene fra Kapitalen, bok II, er det to komponenter som bidrar til å sikre markedet for den stadig økende produksjonen. Dette er økt forbruk og økte investeringer. Det økte forbruket utgjøres av de forbruksvarene som de nye arbeiderne kjøper. Når V(variabel kapital) øker, betyr dette at antall sysselsatte stiger. Dette er en nettoøkning dvs. at V bare stiger dersom det skjer en økning i antall nytilsatte som er større enn de som blir sagt opp pga mekanisering. 4).

Altså: reproduksjonsprosessen forutsetter at det stadig kommer nye konsumenter inn i markedet, slik at markedet for forbruksvarer dermed øker. Samtidig vil kapitalistene hele tida investere merverdien i nytt utstyr, nye investeringer. Tilsammen gir dette avsetning for den økede produksjonen.

Hvilke skranker vil så oppstå i denne vekstprosessen?

Det kan bli vanskelig å få tak i *nye arbeidere*. Det er nemlig normalt ikke slik som Studieveiledninga til Kapitalen påstår, at mekaniseringa fører til at kapitalistene anvender stadig mindre levende arbeid. Mekaniseringa fører til at det levende arbeidet blir stadig mer produktivt. Både direkte og via maskinproduksjonen skaper det levende arbeidet stadig flere produkter pr. time. Både arbeidskraftas verdi og maskinutstyrets verdi vil synke i takt med produktenes verdi, men siden det under en oppgang blir produsert stadig flere produkter vil merverdien hele tida øke. Og når kapitalisten på grunnlag av denne mekaniseringa og økte produktiviteten får stadig mer merverdi, vil han, som kapitalist, med nødvendighet ønske å sette denne merverdien inn i ny produksjon, dvs. kjøpe stadig nye maskiner og flere arbeidere. Resultatet er at det blir skapt stadig mer verdi, og ikke slik Studieveiledninga påstår, stadig mindre.

Dette betyr at det under en akkumulasjonsprosess normalt blir behov for stadig mer og mer levende arbeid. Innen enkeltbedrifter og enkeltbransjer kan det gå motsatt. Utjamningen av profittraten mellom sektorene, den ujamne tekniske utviklinga, kan føre til endringer i den samfunnsmessige arbeidsdelingen slik at det i noen sektorer vil bli behov for flere maskiner og færre arbeidere. Men totalt, etter at eventuelle sektorkriser og omfordelingsproblemer er overvunnet vil akkumulasjonsprosessen stadig trekke inn mer levende arbeid.

Dermed gir selve akkumulasjonsprosessen opphav til et stadig voksende forbruksvaremarked, ved at nye arbeidere også må spise.

Men hva skjer når reservearmeen tømmes ut? Hvor skal kapitalistene hente nye arbeidere, og hvor finner den nye forbrukere? Fremmedarbeidere er en løsning.

«Storindustriens enorme utvidelseskraft (. . .) trer nå fram som et kvali-

tativt og kvantitativt utvidelsesbehov, som trosser ethvert mottrykk. Mottrykket skapes av konsumpsjonen, avsetningen, markedene for storindustriens produkter. Men markedenes utvidelsesevne, både innad og utad er avhengig av helt andre lover, som virker med langt mindre kraft. Markedenes utvidelse kan ikke lenger holde tritt med utvidelsen av produksjonen. Sammenstøtet er ikke til å unngå, og da det ikke kan framkalle noen løsning så lenge det ikke sprenger selve den kapitalistiske produksjonsmåten, kommer det igjen periodisk.»

Engels i «Sosialismens utvikling fra utopi til vitenskap»

HVORFOR KRISE?

Mønnesland er uenig med Studieveiledninga til Kapitalen. Han mener at det vil bli stadig mer behov for levende arbeid i produksjonen. Vil «Ja til arbeid»-aksjoner bli overflødige? (Foto: Bernt Eide, Klassekampen)

En annen løsning er kvinner. Ut av hjemmet, begynn å jobb! Dette løser problemet med å øke antallet arbeidere. Men løser det problemet med å finne nye forbrukere? Ikke nødvendigvis. Kvinnene har jo hele tida spist! Men ble tidligere føret gjennom mannens lønn, dvs. de var en del av hans reproduksjonskostnader. Dersom lønna pr. person opprettholdes når begge ektefeller trekkes ut i arbeidslivet, vil familiens reallønn og dermed forbruket øke. Men dette vil kapitalistene helt naturlig motsette seg. I den grad de skulle lykkes med det, vil de hemme den forbruksveksten som økningen i arbeidsstyrken normalt tilsier.

Uansett vil økt sysselsetting og derav økt forbruk ikke være tilstrekkelig til å avta produksjonen, og det vil hele tiden være begrenset hvor mye kapitalistene vil tillate økning av forbruket pr. person (reallønna). Den muligheten som er tilbake er at stadig mer av merverdien investeres i konstant (maskiner etc.) i stedet for i variabel (arbeidere) kapital. Dvs. at investeringene hele tida øker stadig raskere, og forbruket holdes tilbake.

Investeringene er avhengig av forbruket

Kan en slik utvikling fortsette i det uendelige? La oss se på hva den konstante kapitalen har som funksjon. Kapitalisten er interessert i å investere, dvs. å kjøpe konstant kapital, så lenge denne overfører verdier til

hans produkt, og så lenge han dermed kan produsere med en høyere arbeidsproduktivitet og dermed høyere profittrate. Bare dersom maskinen på denne måten bidrar til å effektivisere produksjonen av andre varer, vil den altså ha verdi for den kapitalisten som skal kjøpe maskinen. Maskinen produseres for derigjennom å brukes i produksjonen av en annen vare. Det blir en form for omveisproduksjon, i stedet for å nedlegge levende arbeid direkte i produksjonen av det en vil produsere går en omveien om maskinen og deretter overføring av maskinens nedlagte arbeid til det endelige produkt. Maskinen vil derfor bare bli solgt så lenge den inngår i en slik produksjonskjede fram til et endelig produkt.

Hva ville resultatet blitt om denne koplingen til det endelige produktet manglet? Tugan-Baranowskij het en marxolog som prøvde å løse kriseproblemet ved å løse forbindelsen mellom investeringer og forbruksvarer. Han tenkte seg en jerngruve. Profitten ble brukt til å investere i maskiner som smeltet jernet og lagde stål, og dette stålet ble brukt til å lage gruvemaskiner som utvant stadig mer jern. Denne prosessen, sa han, den kan utvides i det uendelige, stadig flere maskiner som forvandler jern til maskiner som utvinner mer og mer jern. Ingen grense for akkumulasjonen så lenge det finnes jern nok i bakken, slett ikke nødvendig med noen vekst i forbruksvarer for at kapitalistene skal kunne akkumulere.

HVORFOR KRISE?

Resultatet av en slik jern-sirkel er selvsagt at kapitalistene hele tiden kjøper sitt eget produkt. Og som sagt ovenfor, hvorfor er de interessert i det? De er selvsagt bare interessert i å kjøpe maskiner dersom de ser dem som et ledd i en omveisproduksjon som fører fram til et produkt som kan anvendes som bruksverdi. Før eller seinere må investeringene resultere i økt produksjonskapasitet for en forbruksvare.

Men Tugan-Baranowskij hadde et poeng. For den enkelte kapitalist kan forbindelsen til forbruksvareproduksjonen bli usynlig. Vi kan derfor over en periode få en halsløs investering i utvikling av stadig flere maskiner. Inntil vi en dag står med en enorm kapasitet til å bygge maskiner som kan effektivisere produksjonen av forbruksvarer. At det så ikke er et kjøpekraftig marked for disse forbruksvarene en har skaffet seg kapasitet for å produsere kan en dermed oppdage alt for seint.

Produksjonens samfunnsmessige karakter krever altså at veksten i investeringene over tid står i et visst samsvar med veksten i det endelige forbruket. I sin akkumulasjonstrang tenderer kapitalistene til å overse dette. På kort sikt kan de dermed øke veksten uten å øke arbeidernes kjøpekraft tilsvarende. På lenger sikt vil en svak utvikling av forbruket også hemme veksten i investeringene, kapitalistene vil slutte å investere av redsel for ikke å få solgt produktene. Om denne krisa først dukker opp på forbruksvaremarkedet eller på investeringsmarkedet, kan bero på spesielle faktorer. Det sentrale er at både investeringene og forbruket hemmes av veksten i forbrukernes kjøpekraft. Kapitalistenes trang til akkumulasjon fører dem i stadig sterkere motsetning til det samfunnsmessige behovet for bruksverdier. Resultatet blir en overproduksjonskrisa. Under krisa rammes salget, produksjonsutstyr saneres, og så kan en starte opp med ny runde.

Krisa skyldes m.a.o. at det totale markedet/forbruket og investeringer i lengden ikke vil følge den akkumulasjonstakt som kapitalistene legger opp til ut fra et ønske om å akkumulere raskest mulig. I den grad det er mulig å ekspandere salget til andre markeder kan dette være en midlertidig løsning. I den grad selve produksjonen flyttes til helt nye markeder og ny tilgjengelig arbeidskraft (imperialisme), kan det være en midlertidig løsning. I den grad en kan underlegge seg nye områder av samfunnet innenfor den kapitalistiske sfæren (inndraging av naturhusholdning i jordbruket, familiearbeidskraft etc.) er det en løsning.

Under sosialismen vil samfunnet kunne styres slik at det hele tida investeres ut fra de behov samfunnet har for endelige sluttprodukter. Under kapitalismen er det bare mulig å begrense kapitalistenes overakkumulasjon ved å hindre dem i å opptre som kapitalister.

Derfor virker det helt feil når trinn 2 prøver å avvise kriseteoriene ved dette resonnementet. (s. 11-12):

Krisa får altså utseende av en *overproduksjon* av va-

rer. Dvs. Det ser ut som om det grunnleggende problemet er mangel på kjøpekraft i markedet. Det kan derfor se ut som om det skulle være mulig å vende krisa til ny oppgang gjennom å tilføre markedet økt kjøpekraft, f.eks. gjennom å øke arbeiderklassens lønninger, eller ved å øke de statlige eller kommunale bevilgningene. Tankegangen er: Ved å øke etterspørselen vil de solgte varene bli omsatt til penger, ubenyttet produksjonskapasitet vil komme i gang igjen, kapitalistene vil foreta nyinvesteringer, hele det økonomiske livet vil blomstre opp.

Dette resonnementet, som ved første betraktning kan synes rimelig nok, har viktige konsekvenser for synet på klassekampen. Hvis nemlig ikke bare arbeiderklassen, men også kapitalistene har interesse av økte lønninger og økt kjøpekraft, så betyr det at arbeiderklassen og kapitalistklassen djupest sett har felles interesser.

Her påstår virkelig trinn 2 at kapitalistene innerst inne egentlig skulle være interessert i å hindre kriser. Hvis de, gjennom å slutte med å akkumulere mest mulig merverdi og i stedet redusere utbyttinga kunne hindre kriser, tror altså trinn 2-sirkelen at de ville gjøre det! Her bryter trinn 2-sirkelen aller klarest med marxismen. Marx tar som utgangspunkt at kapitalistene oppfører seg som kapitalister, dvs. at de er interessert i størst mulig utbytting, akkumulasjon og mest mulig merverdi. Marx påstår at det nettopp er dette som er årsaken til krisene, at produksjonen styres av kapitalistenes profittmotiv. Å påstå at kapitalistene gjerne ville gi økt lønn til arbeiderne dersom dette hindret kriser, er en alvorlig skjønning av kapitalismen.

Hvordan det totale forbruk, den faktiske utbyttingen, profitten og dermed kapitalakkumulasjonen i praksis vil utvikle seg, er avhengig av klassekampen. Gjennom klassekampen kan arbeidskraftens levestandard fastlegges, dvs. hvor mye varer og tjenester som kreves for å reproducere arbeidskrafta, hvilket nivå dette vil skje ved. Det er m.a.o. bl.a. klassekampen som avgjør i hvilken grad akkumulasjonen blir høyere eller lavere, forbruksveksten høyere eller lavere osv.

Det vil si at selve utbyttingen, og utviklingen i den, springer ut av den samme motsigelsen som genererer sykliske kriser.

Men dette betyr ikke at vi ikke kan si noe om hva som vil skje. Marxismen er bl.a. en teori basert på utviklingen av klassemotsigelsene. Selv om klassekampen kan bølge fram og tilbake, vet vi at under kapitalismen vil kapitalistklassen herske, det er denne klassen som er den sterkeste. Det ville være illusjonsmakeri å tro at arbeiderklassen da er i stand til å hindre kapitalistene i å akkumulere stadig mer merverdi. Kapitalismens lov-messige utvikling fra vekst til krisa til ny vekst vil ikke kunne endres vesentlig uten at arbeiderklassen blir så sterk at den kan ta over produksjonsmidlene og den politiske makta.

HVORFOR KRISE?

Kapitalen er til syvende og sist avhengig av forbrukerne. (Foto: Bernt Eide, Klassekampen)

Noter:

1. Her kan det være på sin plass å sitere fra RF 3/81, artikkelen «Krisa i verdensøkonomien». Etter et forsøk på å belegge profitttratsens fallteorien empirisk konkluderer signaturen PP med følgende: «Marx sier ikke noe sted at profitttratefallet er hovedårsaken til krisa, men han understreker at den skjerper alle motsigelsene i den kapitalistiske økonomien». M.a.o. uansett hva en mener om profitttraten, noen kriseteori gir den ikke.
2. I Materialisten nr. 3-4/83 går Per Lund, som skrev avsnittet om kriser i Trinn 2, inn på et historiesyn hvor han aktivt polemiserer mot en historisk-materialistisk utviklingsteori. Dette gjør det enklere å forstå flere av de påstandene som er reist av ham tidligere, både i Trinn 2 og i Studieveiledninga til Kapitalen. Jeg har ikke tatt opp denne debatten her, og har altså feilaktig forutsatt at materialismen

var felles plattform i krisediskusjonene.

3. Med «marxistiske kriseteorier» menes her teorien om de sykliske krisene, basert på marxismen. Marx analyserte en rekke motsigelser innen kapitalismen, og han viste hvordan disse kunne skape kriser. De blir ikke av den grunn basis for nødvendige sykliske kriser. Det er derfor mulig å slå hverandre i hodet med Kapitalen i tre bind når en diskuterer kriseteorier. Sitater fra bl.a. s. 238 og 240 i bind III og fra Engels «Sosialismen fra utopi til vitenskap» leder mot den alment aksepterte satsen om motsigelsen mellom privat tilegnelse og samfunnsmessig karakter som den sentrale motsigelsen. Av denne er det mulig å utlede sykliske kriseteorier (noe det ikke er fra profitttrate-teoriene). Disse får karakter av overproduksjonskriser. At dette er i tråd med god marxistisk tradi-

sjon, kan dokumenteres bl.a. ved den nevnte Engels-artikkelen. Det vises også til de Marx-sitater som er gjengitt i Studiebok fra AKP(m-l) fra 1978, samt til Lærebok i politisk økonomi. Hvis noen vil bruke tid på å samle sitater fra Marx som leder i en annen retning, vil de sikkert klare det, av grunner nevnt ovenfor.

4. På dette punktet blandes kortene i Studieveiledninga til Kapitalen. Der påstår Per Lund at det under utvidet reproduksjon blir stadig færre arbeidere (skapt stadig mindre verdi). Dette er en misforståelse, hvor virkningene hos enkeltkapitalen blir forvekslet med den totale akkumulasjonsprosessen. Det normale er at økt organisk sammensetning skjer samtidig med økt produktivitet, hvor dette skaper økt merverdi som dermed øker akkumulasjonstakten slik at den nye merverdien også brukes til å ansette flere arbeidere.

VALFART TIL CHINGKANG

Jeg har lenge hatt lyst til å røre skyene
Til å stige opp Chingkang-fjellet enda en gang
Jeg har reist tusen li
Det gamle ansiktet har fått nye trekk
Gultrosten synger, svalene danser
Vann sildrer fram overalt
Store trær åpner skodden med kronene sine
Jeg dro forbi sluktene I Huangyangchieh, de farlige:
Bøy deg ikke for å se!

Den gang var det vind og torden
Faner og flagg smalt
Landet gjenvant sitt fundament
Åtteogtredve år er gått:
Et fingerknips i tiden
Du kan klatre til Den niende Himmel for å fange månen
Du kan stige ned i De fem Hav for å fange skilpadder
Jeg husker de muntre samtalene og seierssangene:
I denne verden er ingenting umulig
Hvis du bare har viljen til å reise deg.

Hva er veien til kvinnefrigjøring?

I denne artikkelen kommenterer Pål Steigan de artiklene Gro Hagemann har skrevet i Røde Fane om kvinnespørsmålet. Han roser henne for analysen hennes av kvinnes stilling i dagens samfunn og for ei udogmatisk vilje til å gjøre opp med uvitenskaplige standpunkter. Samtidig mener Steigan at Hagemann faller igjen i sin kritikk av Engels. Hagemann har kritisert Engels både for hans framstilling av de historiske årsakene til at kvinneundertrykkinga oppsto og for hans syn på hva som skal til for å oppheve kvinneundertrykkinga. På begge disse punktene mener Steigan at hun tar feil.

Gro Hagemann har i de siste åra ytt viktige bidrag til debatten om marxistisk kvinneteor. (1)

Hun har gått kritisk gjennom ml-bevegelsens programmatisk standpunkter gjennom tidene, og vært dristig i å trekke nye og til dels kontroversielle konklusjoner. Når det ikke har blitt noen særlig debatt om artiklene hennes, kan ikke det lastes henne. Det må lastes oss andre, blant annet undertegnede som har hatt en del innvendinger mot GHs konklusjoner. Men som altså ikke har satt dem på papiret. Dessverre. Ved årsskiftet varslet jeg at jeg ville legge fram mine kritiske merknader i Røde Fane, og det vil jeg gjøre.

Rett etterpå rykka Gro Hagemann sammen med noen få andre ut med et angrep på partiet og en kollektiv, offentlig utmelding. Det endrer ingenting på mine vurderinger av Gro Hagemanns bidrag til kvinne-debatten. Den utmeldte gruppa har heller ingen kvinnepolitisk profil, så en debatt med dem om kvinnepolitikk har liten interesse.

Kvinnene sloss som løver for Pariskommunen.

Derimot håper jeg på å få en debatt med Gro Hagemann og andre som virkelig er engasjert i disse spørsmåla.

IKKE SKRÅSIKKER

Før jeg går inn på vurderinga av Gro Hagemanns bidrag til kvinne-debatten vil jeg gjerne markere et par ting. En slags personlig replikk. Jeg har vært engasjert i kvinnepolitiske spørsmål siden 1971 eller deromkring. Jeg har lest en del teori, en del analyser og mer faktaorienterte bøker og artikler om emnet. Men jeg gjør ikke krav på noen form for ekspertise. Kunnskapene mine er mangelfulle, og det kan godt hende at

jeg tar feil. Ja, det ville overraske meg om jeg ikke tar feil på i det minste noen punkter. Jeg har også vært aktivt med på å prege ml-bevegelsens standpunkter opp gjennom åra, på godt og vondt. Sammen med GH skreiv jeg en artikkel i 1972 som konkluderte med parolen «forsvar familien». (2) Dette blei ml-bevegelsens standpunkt i en periode. I dag vurderer jeg det standpunktet som i beste fall konservativt, i verste fall reaksjonært. Det var et «revisjonistisk» standpunkt i den forstand at det reviderte det som Marx og Engels hadde sagt om samme sak, noe ganske ettertrykkelig. Men det var et standpunkt som ikke var

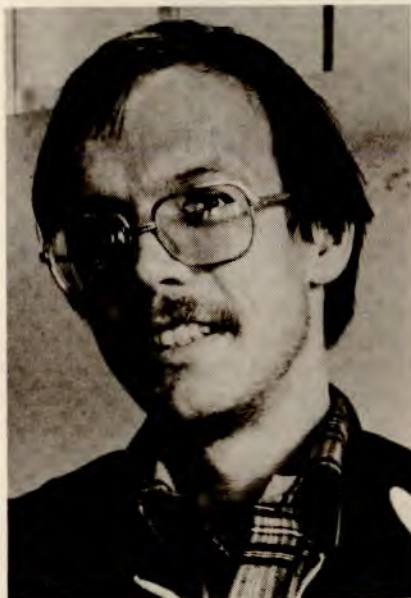
DEBATT

uten forbindelse til øst-europeisk politikk, nærmere bestemt under Stalin og Enver Hoxha. Dette kommer jeg tilbake til.

På en del punkter vil jeg kritisere de standpunktene som GH har utvikla, men jeg vil understreke at jeg ser det som svært positivt at hun har tatt oppgjør med en del dogmatiske standpunkter som blant annet jeg har vært med på å forme. Jeg har lært en god del av GHs artikler og jeg har hatt stor nytte av dem, også på de områdene der de har ført til at jeg har utvikla en kritikk av GHs konklusjoner.

POSITIVE BIDRAG

I denne artikkelen vil jeg i all hovedsak bruke metoden med å ta opp ting jeg er uenig i. Dette er for å få fram motsigelser og drive fram debatten. Men det er ikke et forsøk på ei helhetsvurdering av de artiklene GH har skrive i Røde Fane i 82/83. Hvis jeg skulle ha skrive like mye om det jeg er enig med GH i, ville artikkelen bli mye lengre og se helt annerledes ut. Jeg går ut fra at dette kan godtas som en metode for å fremme diskusjon. Men for at det ikke skal være grunnlag for noen misforståelser vil jeg gi en kort og ufullstendig oversikt over noen ting i GHs artikler som jeg ser som både riktige og viktige.

Pål Steigan mener —

GH har påvist kvinneundertrykkinga i Sovjet og på den måten tatt livet av myten om at det er tilstrekkelig at kvinnene kommer ut i samfunnsmessig arbeid for at kvinnefrigjøringa skal gjennomføres.

Hun har påvist at kvinnene i etterkrigstida har vært på full fart inn i yrkeslivet og at det derfor er en myte at kapitalismen allment «driver kvinnene tilbake til kjøkkenbenken».

Hun har påvist at kvinnene utgjør nesten halvparten av den yrkesaktive arbeiderklassen, og dermed også vist at det er en systematisk skjevhet i AKPs faglige arbeid og i Klassekampens reportasjer/kommentarer. Halve arbeiderklassen har ikke blitt tatt på alvor.

Dermed har hun også påvist at kvinnene som direkte ledende revolusjonær kraft har blitt undervurdert. Kvinnene har vært omtalt som noen som må «vinnes» for arbeiderklassens kamp. Som om ikke kvinnene nettopp er halvparten av den samme arbeiderklassen.

GH har påvist at familien er uforenlig med full kvinnefrigjøring, at den er en del av samfunnets produksjonsforhold. Dette private forsørgelsessystemet binder kvinnene til mannen. Denne avhengigheten gir også et grunnlag for menns vold mot kvinner i familien.

GH har ved hjelp av undersøkelser

Gro Hagemann tar feil. —

og fakta fra andre forskere påvist at sjøl om kvinnene i stor grad tar del i det samfunnsmessige arbeidet, så er de underlagt en meget høy grad av kjønnsarbeidsdeling. Kvinnene har ei særstilling på arbeidsmarkedet, får de dårligste jobbene og den dårligste lønna.

GH har helt riktig pekt på at kampen for å oppheve denne kjønnsarbeidsdeling er ei forutsetning for full kvinnefrigjøring, og at denne kampen på ingen måte er slutt med gjennomføringa av den sosialistiske revolusjonen. Den organiserte kvinnekampen må derfor fortsette.

MATRIARKAT?

GH tok i RF 4/83 for seg et avsnitt i utkastet til nytt prinsippprogram for AKP(m-l), og sier at tre av standpunktene der er vitenskapelig høyst tvilsomme: «Kvinneundertrykkinga eksisterer i samfunn der det ikke finnes privateien. Det er høyst tvilsomt om det har eksistert noe urkommunistisk matriarkat. Og det er fullstendig ahistorisk at kvinner i tidligere klassesamfunn skal ha fungert som moderne husmødre som utelukkende tok seg av husarbeid og barnestell.» (3)

Hvis noen måtte ha ment at kvinner i tidligere klassesamfunn var en slags moderne husmødre, så er det ahistorisk. Jeg tviler på at det var sånn ment.

Når det gjelder de to andre innvendigene vil jeg derimot komme med motforestillinger. Har det eksistert et urkommunistisk matriarkat? For å svare på spørsmålet tror jeg det er nødvendig å si hva som menes med begrepet. Jeg har brukt begrepet som en karakteristikk på *et samfunn uten klasser der kvinnen spiller den sentrale rollen i ætten og i økonomien*. Dette er sjølsagt ikke den eneste mulige definisjonen. Hvis en f.eks. definerer matriarkat som et kvinnelig motstykke til patriarkatet, med mannens dominans over og undertrykking av kvinnen, så gir svaret seg sjøl. Noe slikt «matriarkat» har aldri eksistert. Hvis det er et slikt opp-ned patriarkat GH benekter eksistensen av, så er det greit. Da er vi enige. Men hun uttaler seg så negativt om det hun kaller «Engels' generaliseringer» at det må oppfattes som en kri-

DEBATT

«Parolen 'forsvar familien' var reaksjonær ...»

tikk av også det Engels kalte «morsrettssystemer». Han brukte ikke ordet matriarkat i det hele tatt. Når jeg har brukt ordet, så er det synonymt med begrepet «morsrettssystem» hos Engels. Spørsmålet er da: Tok Engels feil i *den* «generaliseringa»? Har «matriarkatet» eksistert i *den* betydninga av ordet?

Jorun Solheim skreiv en kritisk gjennomgang av «Familien, staten og privateiendommens opprinnelse», som altså

boka til Engels heter. (4) Hun retta en rekke kritiske merknader mot de konkrete premissene som Engels bygde konklusjonene sine på. Hun avviste også begrepet «matriarkat», men da definert som et system med dominans over/undertrykking av menn. Men hun avviste ikke at morsrettssystemet i Engels' betydning av ordet har eksistert. JS gir eksempler på samfunn der kvinnen kontrollerte økonomien — og ætten.

Jeg mener ut fra det jeg har lest at slike morsrettssystemer eksisterte i store deler av Nord- og Sør-Amerika, i det sentrale og sørlige Afrika, i elvedalskulturene rundt Nilen, Eufrat, Tigris og Indus, i deler av Kina, i Oseania og Polynesia, minimum. I de seinere åra har det kommet fram mer fakta om dette enn det Engels rådde over. Når han behandler Midtøsten-området beskriver han det i stor grad ut fra det patriarkalske samfunnet til Abraham. Men det er jo nå godtgjort at forut for det samfunnet fantes det et kvinnedominert samfunn med sin egen kvinnevereligion som overbygning. Se. f.eks. Merlin Stone: «The Paradise Papers».

Debatten om «matriarkatet» eller morsrettssystemet kan jo ikke avgjøres av noe partivedtak. Det er et spørsmål om vitenskapelig arbeid, der framtidige undersøkelser kan snu opp-ned på ting vi mener å vite i dag. Det er heller ikke min mening at konklusjonene til Engels skal forsvares for enhver pris. Men på dette området mener jeg at moderne forskning snarere har styrka Engels sine teorier enn svekka dem. I så fall er det et viktig våpen mot ideer om at kvinneundertrykkinga er biologisk bestemt, eller at det alltid har vært kvinneundertrykking. Evelyn Reed (5) legger fram et imponerende materiale om kvinnens meritter i utviklinga av produktivkrefte i menneskets forhistorie. Kvinnen, grunnleggeren av vevkunsten, pottemakerkunsten, husdyrholdet, jordbruket, kanskje også språket og matematikken. Hvis dette stemmer, noe det finnes gode argumenter for, så er det i så fall et mektig våpen i kampen for full kvinnefrigjøring.

At det har eksistert mange samfunn med morsrettssystemer, og at slike samfunn sannsynligvis har vært utgangspunktet for f.eks. vår kultur, er ikke det samme som at dette gjelder alle samfunn, eller at det ikke har vært mange ulike nyanseforskjeller i forhold til det generelle bildet.

ARBEIDSDELING/ PRIVATEIENDOM

Det var gode grunner for at Engels kalte boka si «Familiens, statens og privateiendommens opprinnelse». Teorien

DEBATT

Matriarkatet som motstykke til patriarkatet har aldri eksistert. Pål Steigan bruker ordet matriarkat som synonymt med begrepet «morsrettssystem» hos Engels.

han utvikler og presenterer i denne boka går i korthet ut på at disse sosiale foreteelsene utvikla seg som ledd i en og samme samfunnsmessige prosess.

Derfor er det også svært logisk av Engels å knytte opphevelsen av kvinneundertrykkinga til opphevelsen av privateiendommen, familien og klassene. GH har tatt til orde for at denne hovedtesen til Engels er feil. Hvis hun har rett, faller ikke bare enkeltelementer i teorien til Engels, det er sjølve fundamentet som raser ut. Derfor er det viktig å studere dette spørsmålet.

Engels tar utgangspunkt i at det har eksistert ei naturlig arbeidsdeling mellom menn og kvinner som ikke ga opphav til noe kjønnsundertrykking. Han beskriver så hvordan utviklinga av pro-

duksjonen gir opphav til en samfunnsmessig rikdom og at etter hvert økte rikdommen spesielt innafor den delen av produksjonen som mannen kontrollerte. Dette skapte et materielt grunnlag for mannsdominans, men så lenge morsrettssystemet eksisterte kunne ikke rikdommen sikres som en privateiendom for mannen og *hans* etterkommer. For å sikre en slik privateiendom blei det nødvendig å styrte morsretten og erstatte den med farsretten.

Jorun Solheim (6) sier om denne delen av teorien til Engels: «Engels' argumentasjon er her uhyre konsekvent, og jeg vil påstå at den utviklingslinje han her skisserer — fra morsrett via privateiendommen til farsrett og monogami — er gyldig under bestemte omstendig-

heter... Morsrettssystemer og privateiendom er prinsipielt *uforenlige* fordi morsretten nettopp forutsetter at familien *ikke* er selvstendig nok til å løsrive ættens kvinner (eller for den saks skyld menn) fra ættekollektivet.» Det forbeholdet JS tar er at hun mener at farsætten kan oppstå også uten privateiendom.

Men GH tar ei annen holdning til teorien til Engels. Opp mot teorien om privateiendommens rolle i framveksten av kvinneundertrykkinga stiller hun en teori om at

«Det springende punktet for ham (Marx) blir utviklinga av den kjønnsbestemte arbeidsdelinga og samfunnets oppdeling i enkeltfamilier. Dette innebærer at kvinneundertrykkinga baserer seg på en annen motsigelse enn den som fører til en oppdeling av samfunnet i klasser.» (7)

GH fører altså fram to elementer som alternativ til teorien til Engels, nemlig kjønnsbestemt arbeidsdeling og oppdeling av samfunnet i enkeltfamilier.

Som teori mener jeg at dette ikke holder. Både arbeidsdeling og særlig framveksten av familien har sjølsagt noe med saka å gjøre. Men på en litt annen måte enn det GH sier.

Arbeidsdeling på grunnlag av kjønn har eksistert så lenge mennesket har eksistert som art. Reint biologisk måtte det skje ei viss arbeidsdeling etter kjønn. Studier av primitive samfunn viser at de har ei veldig streng kjønnsarbeidsdeling, om ikke alltid den vi tenker på. Blant Hopi-indianerne er f.eks. husbygging ansett som kvinnearbeid. En stakkars mann som blei satt til å bygge en mur for en misjonær blei ledd ut av landsbyen fordi han prøvde seg på sånt kvinnearbeid! (8)

Hvis vi godtar at den kjønnsmessige arbeidsdelinga *i seg sjøl* er et grunnlag for kvinneundertrykking, så kommer vi farlig nær et standpunkt som sier at kvinneundertrykkinga er biologisk bestemt. Fra et slikt standpunkt er det opplagt at det blir viktig å bekjempe teorien om at det har eksistert «matriarkalske» samfunn. For dersom slike samfunn påvises vil de slå beina under teorien om at kjønnsarbeidsdeling av

seg sjøl betyr noen form for kvinneundertrykking.

Den kjønnsmessige arbeidsdelinga var grunnleggende den samme før og etter morsrettssystemets sammenbrudd. Forskjellen var at *den samme arbeidsdelinga* som tidligere ga kvinnen en sterk stilling i samfunnet etterpå ga henne en underordna stilling. Altså ei dialektisk forandring der vilkåret for forandringa var framveksten av privateiendommen. Det jeg sakner hos GH er en forståelse av en slik dialektikk.

GH er langt mer på sporet når hun knytter framveksten av kvinneundertrykkinga til familiens framvekst. Men det gir ikke mening å stille dette i motsetning til framveksten av privateiendommen, for den familien vi snakker om er nettopp en familie bygd på privateiendom, mannens privateiendom. Det gir heller ikke mening slik GH gjør å stille framveksten av familien i *motsetning til* framveksten av klasser, i og med at den første kvinneundertrykkinga i seg sjøl var ei klasseundertrykking. For å si som Marx: «Familien inneholder i seg sjøl i miniatyr alle de antagonismene som seinere utvikla seg i stor målestokk i samfunnet og staten.» (9)

GH mener å finne støtte hos Marx for denne spesielle teorien, nemlig i «Den tyske ideologi», og hun stiller Marx opp mot Engels. Reint idehistorisk er vel det tvilsomt ettersom *Engels var medforfatter til* «Den tyske ideologi». Men det svikter også på andre punkter. I 1846 var ikke Marx klar over at det hadde eksistert klasseløse samfunn bygd på morsrett. Det var de vitenskapelige undersøkelsene til Morgan og Bachhofen som gjorde det nødvendig for Marx og Engels å revurdere sin oppfatning av menneskehetens tidligere historie. Når Marx (og Engels) skriver i «Den tyske ideologi» om arbeidsdelinga i familien som grunnlag for kvinneundertrykking (og utgangspunkt for klasseundertrykking) så snakker de om den patriarkalske familien. Dette standpunktet kan derfor ikke brukes mot teorien om hvordan denne patriarkalske familien oppsto.

PRIVATEIENDOM OG KVINNEFRIGJØRING

Det er et sitat fra Engels som står nokså sentralt i GHs kritikk. Han sier: «I og med at produksjonsmidlene går over til felleseiendom, opphører enkeltfamilien å være økonomisk enhet i samfunnet. Privathusholdningen forvandles til samfunnsmessig industri. Å skjøtte og oppdra barn blir et offentlig anliggende.» (10)

Til dette gir GH følgende forklaring/kommentar:

«Bokstavelig tolket må dette bety at en sosialistisk revolusjon med avskaffing av kapitalistisk eiendom nokså automatisk vil føre til oppløsning av privathusholdningene. Den moderne enkeltfamilien... vil altså forsvinne med privateiendommen.» (11)

GH bemerker sjøl at det kan være urettferdig å tolke Engels slik, og det er jeg enig i. Det er urettferdig fordi Engels ikke sier at avskaffing av *kapitalistisk* eiendom automatisk vil føre til oppløsning av privathusholdningene. Feilen til GH ligger i at hun setter privateiendom synonymt med kapitalistisk eiendom, og det er det ikke. Boka til Engels handler om hvordan privateiendommen oppsto, lenge før den kapitalistiske eiendommen oppsto, og han trekker linjene fram til avskaffelsen av privateiendommen, og det inkluderer også ikke-kapitalistisk privateiendom. Det Engels snakker om er ikke den sosialistiske revolusjonen men den *kommunistiske* revolusjonen. Han går overhodet ikke inn på den overgangsperioden mellom det kapitalistiske og det kommunistiske samfunnet som vi kaller sosialismen. Utfra det evighetsperspektivet som Engels benytter seg av, er jo det bare en episode. Mens han trekker det kvalitative skillet ved privateiendommens endelige historiske sammenbrudd. Han bruker samme framstillingsmåte i «Sosialismen fra utopi til vitenskap», der han snakker om at proletariatet erobrer produksjonsmidlene og opphever dermed også seg sjøl som proletariat. Som framstilling av en historisk prosess er dette riktig. Men for oss har det vært mer aktuelt å diskutere problemene med å komme fra innledninga av

denne prosessen og fram til avslutninga av den.

I et slikt perspektiv er det riktig at med opphevelsen av privateiendommen så forsvinner også det materielle grunnlaget for menns undertrykking av kvinner.

Teorien til Engels knytter kvinnekampen helt logisk til kampen for kommunismen. En logisk følge av teorien er at kvinnene ikke en gang kan si seg tilfreds med sosialismen, men tvert om må kjempe videre for kommunismen. GH river i stor grad over forbindelsen mellom kampen for kommunismen og kampen for full kvinnefrigjøring. Som GH sier: «Dette innebærer at kvinneundertrykkinga baserer seg på en annen motsigelse enn den som fører til oppdeling av samfunnet i klasser.» (12) Utfra dette kan kampen for kvinnefrigjøring og kampen for kommunismen betraktes som to helt uavhengige sosiale prosesser, og en skulle både kunne tenke seg at kvinneundertrykkinga kunne oppheves uten å oppheve klasseundertrykkinga og at eventuelt også klasseundertrykkinga kunne oppheves uten å oppheve kvinneundertrykkinga. Dette siste er sjølsagt stilt på spissen, men det går fram av GHs artikler at hun har problemer med å forklare hvorfor kapitalismen utfra hennes teori ikke kunne oppheve kvinneundertrykkinga. «Egentlig synes jeg ikke vi har noe godt svar på hvorfor kapitalismen ikke kan oppheve den særegne kvinneundertrykkinga.» (13)

Det GH har rett i, og det er hennes store fortjeneste at hun har påvist, er at sosialismen ikke automatisk betyr kvinnefrigjøring. Hun har på en utmerket måte påvist kvinneundertrykkinga i Sovjet både i dag og før kontrarevolusjonen. Dette viser i hvert fall at statseiendom og planøkonomi i seg sjøl ikke er noen garanti for kvinnefrigjøring. Som kritikk av praksisen til de sosialistiske landa har GHs artikler mye for seg, men ikke som kritikk av teorien til Engels.

KAPITALISMEN OG KVINNEUNDERTRYKKINGA

Fordi GH løsriver kvinneundertrykkinga fra privateiendommen og klasse-

DEBATT

undertrykkinga blir hun ute av stand til å forklare hvorfor kapitalismen ikke kunne innføre full kvinnefrigjøring. Hun sier, sikkert reelt nok, at vi i ml-bevegelsen har undervurdert kapitalismens tilpasningsevne. Hun peker på at kapitalismen har innført lovverk om likestilling som ligger foran til og med det meget radikale lovverket som Lenin foreslo i Sovjet. Men hun trekker uriktige konklusjoner av dette.

Hovedårsaken til at GH tar feil her er at hun sier «kapitalismen» når hun egentlig mener et mindretall av de mest privilegerte kapitalistiske land. Kapitalismen er et verdenssystem, og dersom vi skal uttale oss om kapitalismens muligheter til å innfri f.eks. kvinnes krav må vi vurdere det globalt. Det er et faktum at kapitalismen i en høykonjunkturperiode innfridde en del reformkrav i de rikeste industrilanda. Men er dette representativt for verdenskapitalismen? Går det an å si det samme om de fire femtedelene av jordas kvinner som bor i den tredje verden? Og videre: hvor varige er disse reformene? I hvor stor grad er reformene i de rikeste landa tids- og konjunkturbestemte? Og jeg kan føye til: hvor representative er disse forbedringene også i de rikeste landa? Ta USA — utvilsomt et av verdens rikeste land. Men GHs beskrivelse gjelder ikke situasjonen til 90% av de svarte kvinnene i New York, eller flertallet av chicanokvinnene eller puertoricanerkvinnene. Det gjelder ikke engang de hvite arbeiderkvinnene. Beskrivelsen passer best på de hvite middelklassekvinnene. GH er inne på dette, men hun gjør det ikke konsekvent.

Altså: GH tar opp et viktig forhold, nemlig kapitalismens evne til å ta opp i seg reformer. Men hun tar det opp fra et så snevert perspektiv at sannheten blir fordreid. Det bildet vi får er altfor rosenrødt og avgjort egna til å gi illusjoner om kapitalismen.

GH sier at vi ikke har noe godt svar på hvorfor kapitalismen ikke kan avskaffe kvinneundertrykkinga. Det er mulig. Men utfra det vi veit burde vi være i stand til å gi et godt svar. GH sier også at kapitalismen hindrer kvinnefrigjøring. Kapitalismen har oppstått historisk, ikke som en rein ide, men

vokst ut fra de vilkåra som var skapt av tidligere klassesamfunn. Kvinneundertrykkinga og den mannsdominerte familien fantes før kapitalismen og kapitalismen har integrert dem i sitt system. En av produksjonsbetingelsene for kapitalen er at det nødvendige arbeidet som skal til for å produsere arbeidskrafta i all hovedsak gjøres privat gjennom den individuelle familien. GH har sjøl påvist at det gratisarbeidet som kvinnene gjør i hjemmet går opp i et ti-metall på årsbasis som svarer til tallet på lønna arbeidstimer i samfunnet. Dette understreker at familien, og med den kvinneundertrykkinga, er en integrert del av hele den kapitalistiske produksjonsmåten. Det er utenkelig at kapitalismen skulle være istand til å gjøre alt dette arbeidet samfunnsmessig. Noe er blitt tatt over av samfunnet i oppgangstider, men hva er tendensen nå? Mange borgerlige samfunnsforskere, som f.eks. Romaklubben, mener at vi står overfor en periode med økende kvinneundertrykking. De har også gode argumenter for det. Og sjøl om vi skal være nøkterne bør det vel ikke være de revolusjonæres oppgave å spre urealistiske forhåpninger om kapitalismens muligheter til å innfri nye reformkrav for kvinnene.

SOSIALISMEN OG KVINNE-SPØRSMÅLET

GHs store fortjeneste i arbeidet med sosialismen og kvinnespørsmålet er at hun har dokumentert at sosialismen ikke har oppheva kvinneundertrykkinga. Hun hadde en svært interessant artikkel om Sovjet i Materialisten, og hun har brukt boka til Hilda Scott (14) om Tsjekkoslovakia.

Konklusjonen er klar: den kjønns-messige arbeidsdelinga holder fram: kvinnene fortsetter å ha hovedansvaret for unger og hjem samt får de dårligste og lavest lønte jobbene i samfunnet. Det holder ikke som en del sosialistisk propaganda har sagt, også fra ml-bevegelsen, å sørge for at kvinnene får lønna jobber under sosialismen. Til nå har det betydning dobbeltarbeid.

Utfra dette sier GH, sosialismens oppgave må være å oppheve kjønnsar-beidsdelinga, altså revolusjonere pro-

duksjonsforholda. Dette er jeg helt enig i, og jeg vil si jeg har lært mer om dette gjennom det f.eks. GH og Kjersti Ericson har skrivi om dette. Men jeg har noen nyanseforskjeller til GH likevel. Hun sier at kjønnsarbeidsdelinga må oppheves og familien må avskaffes. Enig. Men hva er forholdet mellom disse to oppgavene? Så vidt jeg kan skjønne er det sånn at så lenge familien opprettholdes vil den produsere det meste av den øvrige kjønnsarbeidsdelinga. Si det sånn: den mest grunnleggende kjønnsarbeidsdelinga er gitt i og med familien. Det betyr at sjøl de mest avanserte kvoteordninger og det mest progressive lovverk vil ikke endre grunnleggende på kjønnsarbeidsdelinga så lenge familien består. Dette sier ikke GH så klart, og dermed forsvinner et viktig poeng i sosialismens praksis til nå, nemlig: *sosialismen har for en stor del tatt opp i seg og konsolidert den borgerlige familien*: Sovjet-moren og den sosialistiske (patriarkalske) albanske familie.

Sosialismen har betydd store framganger for hundretalls millioner kvinner. Dette kan det ikke herske tvil om. Men sosialismen har ikke oppheva kvinneundertrykkinga. Og hva verre er: sosialismen har ikke hatt noe konsekvent program for åssen kvinneundertrykkinga skal avskaffes. Hvis avskaffinga av familien spiller en så sentral rolle i kampen for full kvinnefrigjøring som det jeg nå hevder, betyr det at vi må begynne å drøfte hva som er de sosiale og materielle vilkåra for å avskaffe familien.

PRODUKTIVKREFTER OG PRODUKSJONSFORHOLD

GH sier et sted at familien er en del av samfunnets produksjonsforhold som må revolusjoneres. Det er ei viktig oppsummering. Sosialismen er en revolusjon mot de kapitalistiske produksjonsforholda. Men revolusjoneringa av produksjonsforholda kan ikke stoppe der. Sosialismens historiske misjon er å avskaffe seg sjøl, altså gjennomføre en ytterligere revolusjonering av produksjonsforholda fram til det klasseløse samfunnet der menneskets tvungne underordning under arbeidsdelinga er av-

DEBATT

«Kvinnene på parti med utviklinga av produktivkreftene ...»

skaffa. Kvinnekampen under sosialismen er en del av denne revolusjonen.

Men samtidig er det viktig for materialister å finne ut hvilke materielle vilkår som må skapes for å gjøre dette mulig. Alle skjønner at familien ikke kan avskaffes ved dekret: «fra 8. mars i år er familien avskaffet, barn avleveres på oppsamlingsplassene til samfunnsmessig omsorg». Familien vil ikke forsvinne historisk før samfunnet er i stand til å ta over de økonomiske og sosiale funksjonene familien har fylt på en bedre måte enn familien har. Jeg trur at hvis folk får valget mellom et fellesvaskeri med vaskebrett og vaskemaskin hjemme, så vil valget gi seg sjøl. Da vil det ha liten hensikt å klandre folk for å ha manglende revolusjonær innstilling.

Jeg synes å spore en tendens hos GH til å stille revolusjonering av produksjonsmidlene opp mot revolusjonering av produktivkreftene. Men produktivkreftene setter fysiske rammer for hvor langt det er mulig å revolusjonere produksjonsforholda. (15) Dersom en er veldig opptatt av ei rask revolusjonering av produksjonsforholda, blir det desto mer presserende å revolusjonere produktivkreftene. Kvinnene må være på parti med revolusjoneringa av produktivkreftene, som Kjersti Ericsson så treffende har sagt.

Hvis en gjennomfører såkalt «revolusjonering» av produksjonsforholda som det ikke er materielt grunnlag for, kan resultatet bli dårligere vilkår for kvinnene. Hilda Scott nevner eksempler fra Tsjekkoslovakia på at kampen mot «kapitalistiske tendenser» førte til at småprodusenter og markeder for forbruksvarer og tjenester forsvant, uten at samfunnet hadde noe å sette i stedet. Ifølge henne førte det til at kvinnene i stedet for å kunne kjøpe disse varene og tjenestene på markedet måtte øke sitt private arbeid i hjemmet.

Som en illustrasjon på produktivkreftenes betydning for det private husarbeidet kan vi se på tidsnytteundersøkelser for så forskjellige land som USA og Kina. I USA bruker menn 1,1 time og kvinner 3,3 timer på husarbeid. I Kina bruker menn 3,9 timer og kvinner 5,2 timer (16). Det samla husarbei-

DEBATT

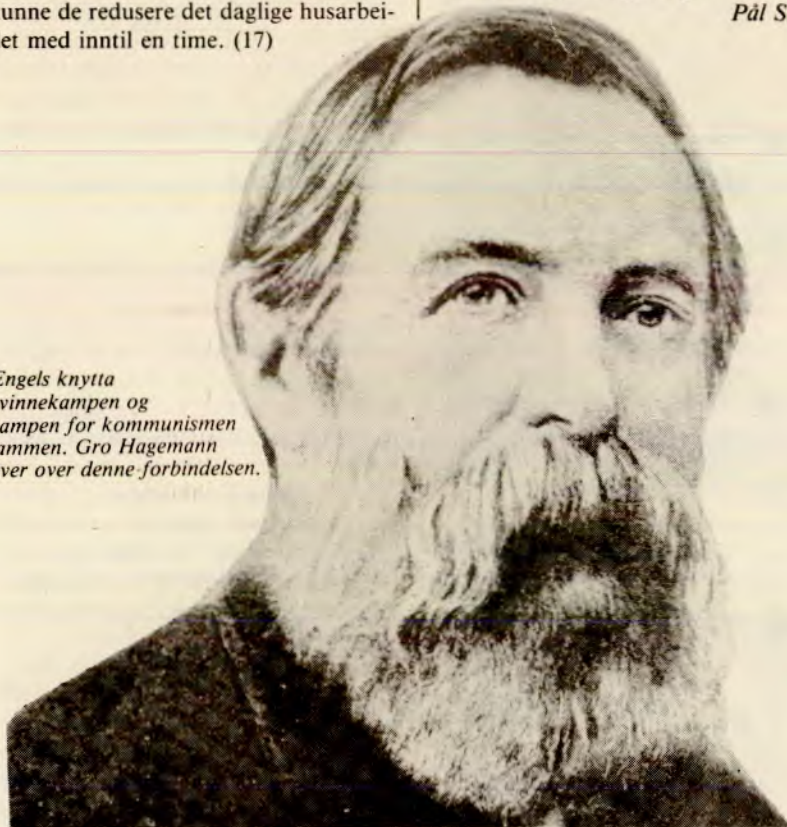
det i USA er på 4,4 timer hvis vi tar utgangspunkt i et gjennomsnittlig par. I Kina 9,1. Den kinesiske kvinnen ville ha 42 minutter å vinne på lik arbeidsdeling med mannen. Men hun ville ha hele tre timer å vinne på å oppnå samme teknologiske nivået som i USA pluss lik arbeidsdeling med mannen.

For kinesiske kvinner er det mange steder et stort problem at de må gå og hente vann i brønnen. Med innlagt vann kunne de redusere det daglige husarbeidet med inntil en time. (17)

Nettopp fra et kvinneperspektiv burde det derfor være viktig å satse sterkt på utvikling av produktivkreftene. Og fordi ingen utvikling av produktivkreftene automatisk betyr frigjøring, må kvinnene gå aktivt inn i kampen om hva slags utvikling av produktivkreftene og hvordan det samfunnsmessige over-skuddet skal brukes. Derfor blir også femårsplanen et spørsmål om kampen for full kvinnefrigjøring.

Pål Steigan

Engels knytta
kvinnekampen og
kampen for kommunismen
sammen. Gro Hagemann
river over denne forbindelsen.

- (1) Røde Fane 8/81, 1/82, 4/82, 5/82, 1-2/83, 4/83.
- (2) RF 2/72
- (3) RF 4/83 s. 30
- (4) Materialisten 3/79
- (5) Evelyn Reed: Woman's evolution, from materiarchal clan to patriar-chal family, Pathfinder Press, N.Y.
- (6) Materialisten 3/79 s. 30-31
- (7) RF 4/83, s. 31
- (8) Evelyn Reed, Woman's evolution
- (9) Sitert etter Engels: The origin of the family, private property and the state, Moskva 1968 s. 58
- (10) ss. s. 76

- (11) RF 4/83, s. 29
- (12) ss s. 31
- (13) ss s. 29
- (14) Hilda Scott: Women under so-cialism
- (15) I «Den tyske ideologi» skriver Marx og Engels om utviklinga av produktivkreftene som «ei abso-lutt nødvendig praktisk forutset-ning» for kommunismen. Marx, Engels, Coll Work, s. 5, s. 49
- (16) Sitert etter Kjersti Ericssons foredrag om kvinner og sosialisme på Dokka 1983
- (17) Social Sciences inn China 1982

Myter og fordommer

Kit Carson skriver i siste Røde Fane, nr. 6, om «Sjøfolka i den sosialistiske stragien»: «Det viser seg stadig at mange, (...) regner sjøfolk for en klasse dege-nererte, alkoholiserde horebukker med et tvers igjennom reaksjonært syn. Til og med folk som har seilt selv, kommer med sånt. Det er ikke sant. Det er en myte.» Videre forklarer han hvorfor han mener det er en myte. Mange (?) le-sere nikker, slår i bordet og hyller sjø-folka. Langt inni hodet tenker de: «Kit Carson har trua på folk. Rett innstil-ling. Men... . Så glemmer de hele greia. Hva betyr dette «men...»? Kanskje det betyr: «De drikker nå mye da. Går på horehus gjør de også.» Resten skjuler seg i dypet. Gørr som gjør at flestepar-ten kanskje ikke engang gidder å lese innlegget, men hopper elegant over det.

Visst drikker sjøfolk. Gjør ikke folk i land det? Horehus?

Javisst. Like forbanna er ikke det hele sannheten. Sjøfolk er OK, akkurat som folk i land. De har kampinnstilling bed-re enn gjennomsnittet. Vet mye om ver-den, kan mye, har sin egen kultur på godt og vondt. Når så mye er sagt, nær-mer vi oss ei skisse av sannheten. Å forklare dette er ofte som å skvette vatn på gåsa. Som å overbevise ridefogden til Holberg om at jorda er rund. Bak ord om arbeidsfolk og revolusjon, hvil-ler forstokka holdninger som setter oss ut av stand til å få liv, humor og tro på framtida inn i oss sjøl, for ikke å snak-ke om anna folk.

Så langt om sjøfolka i denne omgan-gen.

Jeg kjenner ei jente fra arbeiderklas-

DEBATT

Visst drikker sjøfolk, men gjør ikke folk i land også det?

sen som ikke er plaga av så mange holdninger av den typen jeg nettopp nevnte. Skarp, med kjeften på rett plass, uten alt for stor tro på seg sjøl. Kom inn i miljøet omkring ml-bevegelsen for snart et år siden. Etter hvert har hun blitt stadig skarpere og sintere. Hun syns forholda er ganske håpløse, og har gitt meg endel eksempler.

Et tilfeldig valgt eksempel, fra et møte hvor de satt og småpratet. Under halvparten til stede. Lederen uteble. (Hun er allerede småsint). Temaet er leiligheter og takstpriser. En hadde vært og kikka på ei blokkleilighet, og kunne ikke skjønne folk som ville bo i no sånt. «Stua, f.eks. sånn typisk. Mørke panelplata som va stifta opp i sofa-kroken. Heile langvæggen va gråaktig strie. Å så kjøkkenet da. De fargan. Nå så hæslig. Uforståelig at nån kan ha det sånn.» Osv. osv.

«Ka va'n hainn som ha hatt leiligheta før da?», var det en som ville vite. «Trailersjåfør?»

Åpen munn og store øyne.

«Kordan koinn du vit det?»

«Njæ, det høres nå ut som ei sånn typisk arbeiderklasseleilighet. Dæm har nå ofte itj råa te furupanel. Kanskje dæm trives med det sånn å.»

Heilt stilt. Dårlig samvittighet eller flau smak lå i lufta. Da seksjonen i stua

hennes litt seinere ble erklært for å være borgerlig, ja, da ga hun seg ende over. Eitrende forbanna har hun vært siden.

Har bedt henne ta det med ro. Bare en troskyldig diskusjon om smak og behag. Men det holder ikke. Hun har ordet: «Hadd det vært en troskyldig diskusjon, og et enkelt tilfelle, da villa itj æ våre så forbanna og så sjokkert. Æ glædd mæ te å bli med å gjør nå fornuftig, å så bli æ møtt av fariseera å forstokka «radikalera» som bruke tid og krefter på å ergre seg over leilighetan te andre folk på ramme alvor. Å uffe sæ over den dårlige smaken til «disse arbeiderne». Det er lavt nivå det! E det ber å bo i nyoppussa hus med småruta vindu, kanskje? Uten gardina, fordi det e «praktisk». Planter og skog som i Amazonas. Trekvite golv med fillerya, mens teen serveres i keramikkoppa så store som grautfat?

Vel bekomme, og grei sak. Hver sin smak. Men me dem holdningen som e ut og går, må ingen kom te mæ å snakk om å få med fler. Trailersjåfør'n villa einten flir sæ skakk, eller så villan bli fly forbanna. Æ ska vel fan ta mæ røsk opp i den gjængen. Einten får dæm oppfør sæ, eiller så orke itj æ å hoill på. Å så koinn du skriv, at hvis dæm itj tar inj det her, så e det synd. For det e jævli viktig for mang det æ ha sagt no. Nemlig.»

Så mye om hun fra arbeiderklassen.

Fordommene og mytene om oljearbeiderne er ikke så mye grums som det er rett og slett uvitenhet. Få vet hva Oljearbeidernes Fellessammenslutning er for noe, og hva de har gjort. At det kanskje er (har vært?) den mest demokratiske av alle fagforeningene i Norge. Ledelsen forsøker å aktivisere medlemmene, de tør å spørre medlemmene om de skal godta eller forkaste et forslag i lønnsoppgjøret, de forfekter at makt, enhet og solidaritet er det som skal til for å få igjennom medlemmenes krav. Svært mange tror virkelig at oljearbeidere flest tjener godt, har mye fri, tenker bare på seg sjøl — vil ikke ha noe med folk i land å gjøre. Streiker for enda mer lønn osv. At de opprinnelig ble tilkjent et off-shoretilllegg på 48% for å ha arbeidsplassen sin ute i havet, det regnes ikke med når lønna vurderes. At de arbeider like mye som andre i løpet av et år, det regnes ikke med det heller.

Hvor er diskusjonene om den linja flyterigg-arbeiderne valgte da de brøt med Sjømannsforbundet og danna Rederiansatte Oljearbeideres Forbund? Hvordan vurderer ml-bevegelsen den innsatsen Oljearbeidernes Fellessammenslutning har gjort for å avsløre fagforeningsbyråkratiet og framheve medlemsdemokratiet?

Fordommer og myter stikker djupt i alle lag av folket. Vi som kaller oss kommunister, og ønsker å fremme en vitenskapelig tradisjon er så langt i fra noen unntak i så måte. Det holder ikke med kamp mot høyre- og venstre-avvik. Fostringa kan umulig foregå bare på kulturleirer for de få, i avisspalter og kulturblader. Stormen på toppene må bli noe mer enn en flau bris over kinnet på de som bærer partiet i hverdagen.

Dessuten — skal vi ha håp om å rekruttere og ta vare på mange arbeidsfolk, da må vi skjerpe oss.

J.B.

DEBATT

Dengs revisjonisme

— Et svar til kamerat Pål Steigan, Røde Fane 6/1983. 1)

I

I dag er forholdet til dengismen det viktigste vannskillet i den marxist-leninistiske-maoistiske bevegelsen. Det er uansvarlig å gi andre filosofiske uenigheter forrang framfor dette skjebnespørsmålet. Motsetningene mellom MLG/Finland og kamerat Pål Steigan gjelder i første rekke innstillingen til Deng Xiaopings revisjonisme. *Det er dårlig av kamerat PS å skjule dette for sine lesere.*

Vi mener Deng Xiaoping har revidert alle de prinsippene som for Marx, Lenin og Mao var viktigst i den vitenskapelige sosialismen. Noen eksempler på Dengs revisjonisme, stikkordsvis: (1) Deng støtter Berlinguer og Marchais, i prinsipp og ikke taktisk. Dermed godkjenner han teorien om en gradvis overgang til sosialismen og *fornekter Oktoberrevolusjonens allmenngyldighet*. (2) Deng stiller i økende grad det kapitalistiske profittprinsippet i ledelsen for de kinesiske bedriftene. Dermed *reviderer han Marx' merverditeori* (som Nisse Holmberg viste på en ypperlig måte i en artikkel som ble publisert posthumt i Røde Fane 6/81). (3) *Deng fornekter den revolusjonære dialektikken* når han ikke finner samfunnsutviklingens drivkrefter i indre motsetninger mellom mennesker og klasser av mennesker, men i motsetninger mellom mennesker og natur, og ved at han skiller praksis-kriteriet fra linjekamper. (4) *Deng har også revidert Lenins teori om imperialismen og Maos teori om sosialimperialismen*: (a) Han sier nok at Sovjets utenrikspolitikk er imperialistisk, men ingenting

om at også denne imperialismen har en kapitalistisk økonomisk basis. (b) «...kampen mot imperialismen (er), hvis den ikke intimt blir knyttet til kampen mot opportunisten, bare ...en tom og løgnaktig frase.» (Lenin) (5). Deng godkjenner overfladisk bare en side av den marxistiske historieoppfatningen, «glemmer» den viktigste og støtter åpent den reaksjonære «teorien om produktivkreftene». Etter den største linjekorrigeringen i folkerepublikkens historie fordrer han at massene skal konsentrere seg om «produksjonen» og at de underordner (den proletære) ideologien og politikken (den borgerlige) økonomien. (6) Etter krav fra Mao ble streikeretten og retten til demonstrasjoner og åpen polemikk grunnlovsfestet. Rett etter Dengs seier ble de fjernet fra grunnloven. Selv på bedriftsnivå har arbeiderne i praksis mistet sin innflytelse. Med slike og lignende tiltak har Deng *revidert den marxistiske teorien om den sosialistiske staten*. (7) Partiet har blitt forvandlet til en teknokratisk eliteklubb. *Dengs «klasseanalyse»* fornekter den faren som det nye borgerskapet utgjør og *plasserer en bankdirektør i samme klasseposisjon som en arbeider som sliter i kullgruvene*. (8) Det polske folkets oppstand har vært den viktigste verdenspolitiske hendelsen de siste årene. *Deng støtter Jaruzelski*, t.o.m. mer åpent enn Marchais. Støtte til Deng innebærer støtte til Jaruzelski. osv. osv.

Kampen mot Dengs revisjonisme er et skjebnespørsmål for den maoistiske bevegelsen. Den har større prinsipiell betydning enn kampen mot firerbanden og kampen for tre verden-teorien hadde, og det sier ikke så lite. Deng driver gjennom en politikk som medfører en fullstendig gjenoppbygging av kapitalismen og ideologisk avvæpning av den revolusjonære bevegelsen i en tid, da følgene av en sann politikk allerede er åpenbare. *AKPs programdiskusjon er meningsløs så lenge partiets innstilling til Deng er opportunistisk og eklektisk.*

II

I sak støtter Pål Steigan Dengs revisjonisme (riktignok med forbehold: bare en dåre kan støtte Deng åpent og ærlig

— og samtidig «holde fast» på m-l-m). Dengs linje for overgangen til og oppbygginga av sosialismen er den samme som Krustsjøvs. Det er like tydelig som at $1 + 1 = 2$. Å erkjenne dette er et rent moralsk og ikke et akademisk spørsmål. For kommunister er det imidlertid et meget vanskelig moralsk problem. Det tvinger oss til seriøst å stille spørsmålet: hvorfor mislyktes kulturrevolusjonen så fullstendig? Hvorfor viste Maos (og dermed hele den tradisjonelle marxismens) tenkemåte seg å være så utilstrekkelig?

— Det er åpenbart umulig å forstå de virkelige årsakene til at kulturrevolusjonen mislyktes uten en helt ny ide om dialektikkens vesen og menneskevesenet. I den forstand kan man forstå at AKP glir inn i dengismen. *En systematisk kritikk av Deng er imidlertid den første og uvilkårlige forutsetningen for å klarlegge årsakene til at kulturrevolusjonen mislyktes*. Ellers blir resultatet like vilkårlig som PS' «kritiske studie» i RF 3/83. — Han «glemte» f.eks. å behandle det som Mao kalte kulturrevolusjonens ideologiske grunnlag (og som henger sammen med en viss moralfilosofisk linje). PS' «studie» er også helt mangelfull ettersom han ikke klart tar stilling til hva som er *hovedmotsigelsen* under sosialismen. Dessuten: en vestlig marxistisk materialist kan umulig teoretisere om utviklingen mot kommunismen, eller gå i dybden i en vurdering av kulturrevolusjonen, hvis han ikke tar utgangspunkt i den virkeligheten vi har i de seinkapitalistiske landa. *Det er spørsmål som gjelder menneskesyn og moralfilosofi som binder sammen årsakene til at kulturrevolusjonen mislyktes og ml-bevegelsens problemer i disse landa*. Her er det f.eks. åpenbart at familieinstitusjonen kommer til å forsvinne ved overgangen til kommunismen: bl.a. i Norden har den økonomiske basisen for familien nesten helt forsvunnet.

III

Vi mener at de ideologiske årsakene til at kulturrevolusjonen mislyktes er omtrent følgende: (1) *Maos syntesebegrep* (som ble formulert rett før kulturrevolusjonen i aforismen «store fisker spiser småfisk») er *metafysisk* (det løsriver

motsetningene fra hverandre) og står i motsetning til det han skrev i 1937 og 1955. Uttrykket «ett deler seg i to» går ikke til dialektikkens kjerne, som man kan klarlegge bare ved å klarlegge enheten mellom syntese og analyse. (2) Mao krevde «ubetinget uselvishet» av kommunister, noe som er metafysikk.

«Selvishet» og «uselvishet» må ses som en enhet mellom motsetninger (3) Mao fornektet at det finnes et allment menneskevesen, og gjorde det umulig å forstå hvordan gode kommunister i visse situasjoner kan utvikles til opportunisten (og motsatt). (4) Lius og Dengs, Lins og Jians opportunisme kan bare forklares som *selvbedrageri*, ikke som «bevisst egoisme» eller «overlagt streben etter å gjeninnføre kapitalismen», som kulturrevolusjonen gjorde. (5) Ved at menneskevesenet tvers igjennom er samfunnsmessig er f.eks. Dengs motiver i siste instans «sosialpsykologiske» og ikke materielle som Mao så dem. (6) Også feilaktige ideer kommer fra praksis, på den måten som selvbedrag. (7) Når man bygger kommunismen er det umulig å underordne kunsten under politikken på samme måte som Mao gjorde i sine Yenan-forelesninger.

Ifølge PS er det ikke engang verdt å kommentere disse oppfatningene. Man kan spørre seg hvor mange AKP-ere som deler hans oppfatning. Det betenkelige er jo at PS i virkeligheten *slutter opp om kulturrevolusjonens ideologiske linje*! Ser han virkelig ingen problemer med Maos syntesebegrep? Og hva er hans menneskesyn? Har han i det hele tatt noe? Hva er ifølge ham kommunistisk moral? Eller er spørsmålet uinteressant? Ser virkelig ikke PS noen nye moralfilosofiske problemer? Forklarer han fremdeles den opportunismen som forekommer i AKP på samme måte som man gjorde under kulturrevolusjonen (og fremdeles gjør i Kina og også alltid har gjort under underutviklede forhold)? Hva er PS sin estetikk, gir Maos Yenan-tale en holdbar retningslinje i dagens Norge? PS' vurdering av kulturrevolusjonen i RF/83 viste at han ikke i det hele tatt har tenkt oer sånne spørsmål. Og hans «svar» til oss tyder på at han er fast bestemt på ikke å tenke på dem i framtida heller.

IV

PS nekter å svare på min konkrete, forsiktige og kameratslige kritikk av hans dengisme med begrunnelsen at kritikken bygger på en tenkning som «står i strid med den marxistiske historieoppfatningen». Men for å begrunne denne arrogansen har han ingen moralske eller vitenskapelige argument. Hvis PS først innrømmer at han idag har samme syn på historiens vesen om Jaruzelski, hvis han gjennomfører en prinsipiell kritikk av klassikeruttalelser om historien som både AKP og han selv tidligere regna som de viktigste og beviser at f.eks. juhe «står i motsetning til marxistiske historieoppfatninger» — da kan ha rett i påstanden om at Marx' historiefilosofi (dvs. spørsmålet om hovedlinjen under sosialismen) ikke er inne i en dyp krise. Man bør også være oppmerksom på at vi holder mye strengere fast ved de prinsippene som Marx, Lenin og Mao selv så på som de viktigste i den vitenskapelige sosialismen — f.eks. læren om proletariatets diktatur og merverditeorien — enn hva PS gjør med sin dengisme. Og videre — og det er det viktigste: I mitt hefte kritiserte jeg PS' dengisme i hovedsak med argumenter som den gamle m-l-m-bevegelsen har holdt veldig hardt på. Det samme gjelder min andre kommentar til PS, som han bør ha fått nesten en måned før hans «svar» ble trykt i RF. Også de første kapitlene i Matti Puolakkas bok består bare av «tradisjonell» kritikk av Dengs revisjonisme. — De begrunnelser som Steigan bruker for å nekte å svare på kritikken holder derfor ikke. Kamerat Pål, du villeder leserne i dette spørsmålet, i hovedspørsmålet, hva skal man da tro om det øvrige du skriver om MPs bok?

V

Det er meningsløst å allment henvise til noen «marxistisk historieoppfatning» — en slik finnes ikke lenger! Etter de sosialistiske landas overraskende og enormt store tilbakeslag står spørsmålet om historiens vesen åpen for hver enkelt marxist — i det minste for alle hederlige marxister. Hos marxismens klassikere finner man støtte for to ulike

historieoppfatninger, som med tanke på det sosialistiske oppbyggingsarbeidet står i motsetning til hverandre. Ingenting er i dag mere umarxistisk enn allment og flertydig å snakke om «produktivkreftenes avgjørende rolle», som nettopp Andropovs og Jaruzelskis teoretikere gjør. — Er det bare arbeidsredskapene og maskinene som hører til produktivkreftene, eller skal de også omfatte kunnskapen om produksjonen? Hvordan er det med naturvitenskapene og utdanningssystemet? Eller den revolusjonære klassen, den revolusjonære aktiviteten og de revolusjonære ideene? — Jo høyere nivå på teknikk

Deng Xiaoping (Foto: Klassekampen)

DEBATT

og produksjonsforhold, desto fastere helhet vil økonomien, politikken, ideologien, vitenskapen, kunsten og den umiddelbare produktive virksomheten utgjøre og desto tydeligere blir det også, *at mennesket produserer ved å utvikle sine samfunnsmessige relasjoner*. Selv den moderne paleoantropologien viser uimotsigelig at moralen skapte mennesket, i den forstand at den menneskelige produksjonen vokste fram i takt med at menneskets forfedre lærte seg å oppfatte og betrakte sine «medmenneskers» behov og følelser, lærte seg å *utvikle menneskelige samvirke, menneskelig solidaritet* med intellektet. Alt menneskelig arbeids vesen ligger i moralen, i menneskevesenets samfunnsmessighet. — Når vi leter etter historiens drivkraft støtter vi oss på slike klassikersitater som også AKP la stor vekt på før partiet begynte å støtte sosialkapitalismen (i dens dengske form). Noen eksempler: «Av alle produktivkrefter er den største produktivkraften den revolusjonære klassen selv», «Revolusjonen er historiens lokomotiv» (Marx). «Politikken må gå foran økonomien. Å tenke på noen annen måte innebærer å glemme marxismens abc», «Uten en revolusjonær teori kan det heller ikke finnes noen revolusjonær bevegelse» (Lenin). «Politisk arbeid er hjerteblodet i alt økonomisk arbeid», «Grip revolusjonen, frem produksjonen», «Den ideologiske og politiske linjens riktighet eller uriktighet avgjør alt», «La politikken ta kommandoen (over økonomien)» (Mao). Vi mener at den marxistiske historieoppfatningen må utvikles i en slik retning — alternativet er Kautskys, Krustsjovs, Andropovs og Dengs retning: Dogmatismen og revisjonismen tar hverandre i handa mer enn før: Deng og PS tar bare utgangspunkt i *den ene typen* klassikersitater som historiens drivkraft når de skal begrunne sitt historiesyn — men de finner ingen grunn til å bygge et nytt helhetssyn på alle uttalelsene til klassikerne. Deng eller PS har *ikke en eneste ny*, filosofisk betydningsfull eller interessant ide om historien, til tross for at vår tid roper på marxister som kan skape noe vesentlig nytt. Deng er like dogmatisk som Hoxha, men *mye mer revisjonistisk!*

VI

Av en eller annen grunn er det viktig for PS å latterliggjøre at MLG har tilegnet seg *noe* i juche-ideen. Nord-Korea er økonomisk sett det mest framgangsrike (eller det overlegent mest framgangsrike) sosialistiske landet. Selv CIA innrømmer, at den økonomiske tilvekstraten kontinuerlig har holdt seg rundt 15% i året. Ifølge Marx er nåtida nøkelen til fortida. Skal man være *strengt materialistisk* bør man *vurdere Marx' uttalelse om historien i første rekke i lys av juche*. I alle fall er det uimotsigelig at Kim Il Sung har utviklet historieoppfatningen i *samme retning som Lenin og Mao* (og tydelig i en motsatt retning av Kautsky, Krustsjov, Andropov og Deng). Dessuten holder Kim fast ved det som er viktigst i marxismen, ved læren om proletariatets diktatur, og han har ikke stilt det kapitalistiske profittprinsippet i ledelsen for bedriftene. 2) PS insinuerer at juche er viktigere for oss en maoismen. Det er ikke sant! I det hele tatt var Mao mye større enn Kim. PS forsøker også å gi inntrykk av at vi støtter juche som sådan. I virkeligheten er MPs historieoppfatning en systematisk kritikk av juche, en dialektisk imøtegåelse av den. (Har PS noen kritikk av juche, har han i det hele tatt noen ideer om den?) Juche viser uimotsigelig hvor enorme de teoretiske utfordringene er for marxistene i Vesten: juche har (i første rekke og i store trekk) imøtegått den «marxistiske historieoppfatningen» i prinsippet på samme måte som Marx imøtegikk Hegels dialektikk (helt i overensstemmelse med ideer som man kan finne allerede hos Marx, Lenin og Mao). Må man ikke regne det som en fortjeneste, at MP er den første i den nordiske m-l-m-debatten som på en seriøs måte har gjort oss oppmerksomme på at sosialismens beste økonomiske resultater har blitt oppnådd ved å betone slike sider ved marxismen som vanligvis har blitt regnet som sekundære og «underordnede»? — Juche har til og med stilt et spørsmål i sentrum som Marx behandlet ytterst lite, nemlig spørsmålet om menneskevesenet. (MPs menneskesyn er for øvrig en grundig kritikk av juches menneskesyn, selv om han samtidig erkjenner ju-

ches originalitet og «fornuftige kjerne».) Det er galskap å bare lære av Krustsjov og Deng og samtidig se på juche som en «komisk asiatisk særforeteelse». — I virkeligheten er MLG mere kritisk enn AKP til de praktiske besyn-derlighetene i en sosialisme som har oppstått under underutviklede forhold, men vi forsøker likevel å tilegne oss det bestående i det som f.eks. juche etterlater som en arv til menneskehetens idetradisjon.

VII

PS «presentasjon» av MPs bok er feilaktig *allerede i utgangspunktet*. De første kapitlene er en systematisk kritikk av KKP's nye politikk — den første i den nordiske m-l-debatten — og en vurdering av hendelsene under kulturrevolusjonen. De er *også formelt* helt i overensstemmelse med m-l-m's prinsipper, de inneholder ingen nye ideer. Årsakene til at kulturrevolusjonen mislyktes behandles lenger ut i boken. PS har ingen *moralsk eller vitenskapelig* rett til å kritisere denne siden ved MPs bok før han har svart på den kritikken som vi har rettet mot hans dengisme. (Og som sagt, den bygger vi på oppfatninger som har blitt presentert i den store polemikken, eller hvorfor ikke, i store trekk i AKPs nåværende prinsippprogram.) Dessuten: når PS nå en gang begir seg ut på en «kritikk» av siste delen av MPs bok, så er det *allerede på høy tid* at han gjør i det minste noe sjølkritikk for sin egen vurdering av kulturrevolusjonen, i det minste for at han hadde «glemt» å behandle kulturrevolusjonens ideologiske grunnlag. For det tredje: hvis man gir en ærlig presentasjon av MPs bok, så bør man si i hvert fall noe om det som er viktigst og mest grunnleggende i boken: MPs dialektikk, menneskesyn og moralfilosofi. For det fjerde: PS forvansker til det ugjenkjennelige MPs oppfatninger også i de få detaljer han «presenterer». Ved hjelp av løse-erne sitat lar han det f.eks. skinne igjennom at MP står for en slags mystisk navlebeskuig, med forakt for revolusjonær praksis og kunnskaper om omverdenen. Komisk! I virkeligheten viser MP at menneskets kunnskap er mye mer intimt knyttet til menneskets

DEBATT

samfunnsmessige praksis enn hva f.eks. PS tror, PS antyder også at MP og ju-che har samme syn på store menneskers rolle i historien, noe som også er helt feilaktig. Dessuten forsøker han å få leserne til å tro at MLG har en slags messiansk oppfatning av sin rolle i ml-bevegelsen, og at vi innbiller oss at «i Europa har nesten alle tatt feil, unntatt oss i Finland, og i Finland har alle tatt feil, unntatt en». Vi er faktisk overbeviste om at hver eneste ledende kamerat i MLG når som helst kan vise til større feil både i sin og i organisasjonens politiske historie enn hva PS kan gjøre i sin. — Det er i sannhet noe som i første rekke ikke har noe med feilenes størrelse å gjøre. Dessuten: våre spørsmålsstillinger har kanskje gått dypere, og da har feilene vært vanskeligere å unngå. Nå slåss vi for en ideologisk kamp mot våre dagers krustsjovisme, mot Deng Xiaopings revisjonisme, for uten en slik kamp er det ikke mulig å gjenoppbygge den kommunistiske bevegelsen, eller reise en saklig diskusjon om årsakene til at kulturrevolusjonen mislyktes. Det er ikke vår feil at AKP overlater denne kampen til andre.

VIII

Etter vår mening kan en bare forstå at de sosialistiske landene mislyktes fra følgende synsvinkel: *Veien til kommunismen (i det viktigste hensende) går den motsatte veien i forhold til veien fra kapitalismen til sosialismen, spesielt under underutviklede forhold*. I de utviklede kapitalistiske landa er materielle (og delvis også åndelige) forutsetninger for kommunismen i ferd med å vokse fram. I våre land må man bygge et nytt filosofisk (og — framfor alt — psykologisk) helhetssyn på basis av grunntrekkene i den vitenskapelige sosialismen. De vestlige maoistene har nå to muligheter: å skape en ny måte å tenke på, på grunnlag av Maos filosofi, på dens ruiner, eller å godta Dengs sosialkapitalisme — dvs. krustsjovisme, dvs. Jaruzelskis «sosialisme». De fleste mennesker er her interessert i problemer som gjelder «menneskerelasjoner» og «levemåte», dvs. sånt som har med psykologi å gjøre. Og så må det være: fremmedgjeringen, ulike former for an-

delig nød, og ikke absolutt materiell utarming er her det samfunnsmessige hovedproblemet (i hvert fall er det et *voksende og kvalitativt nytt problem*). Det er umulig å bevare levende og faste bånd til de nyeste ungdomsgenerasjonene eller til f.eks. kvinnebevegelsen, om man ikke legger vekt på disse spørsmålene. Allikevel har ikke f.eks. Røde Fane skrevet en linje om menneskesyn eller moralfilosofi. Det er ingen tilfeldighet: marxismens klassikere er veldig knappe (og flertydige) på dette området. Nå har det så vidt jeg vet for første gang i den vestlige m-l-m-debatten blitt presentert en helstøpt ny menneskeoppfatning, moralfilosofi og syn på dialektikken. (Man kan spørre seg hvor vanlig det overhode har vært i vårt århundre å si noe originalt og helhetlig om menneskevesenet og dialektikkens vesen?) Det originale fortjener alltid oppmerksomhet, i det minste i vidtsynte og siviliserte kretser. AKPs SK tar et stort ansvar i forhold til historien og sine medlemmer om den avfeier «diskusjonen» om MPs bok med formannens reaksjon.

IX

MLG har stor respekt for AKP. Vi er overbeviste om at en stor del av ledelsen og medlemmene i partiet allerede nå motsetter seg Dengs revisjonisme og derfor også har interesse for vår tids grunnleggende filosofiske spørsmål, for dialektikkens vesen, menneskevesenet og moralfilosofien. Vi har også respekt for kamerat PS' vei, *sett under ett*. Store marxist-leninister kan gjøre store feil (og disse feilene er alltid av samme slag som andre menneskers fundamentale feil — de er moralske, ikke tekniske, de kommer av selvbedrag: man lukker øynene for enkle og ytterst viktige selvfølgheter på grunn av sosiale forventninger og sosialt press). — Året 1976-77 hadde vi en hard polemikk med PS om motsigelsene mellom Kina og Albania, og han avsluttet den med å si at han ikke hadde tenkt å ofte tid og krefter på å polemisere mot oss. Han var tvunget til å si dette fordi han ikke kunne svare på vår kritikk. Senere har kamerater i AKP innrømmet at vi hadde helt rett i denne debatten, og PS kan

knapt la være å gjøre det han heller. Nå sier han igjen at han ikke har tenkt å bruke tid og krefter på å polemisere mot oss. Hvorfor? Jo, fordi han ikke med et ord kan svare på vår kritikk av hans dengisme. Man kan mene hva man vil om de svar MP gir, et voksende antall medlemmer av AKP kommer helt sikkert til å interessere seg for MPs vurdering av dengismen og hans spørsmålsstillinger om maoismens krise. I den forstand kommer det til å bli aldeles umulig for PS å nekte å polemisere mot oss. Vi er overbeviste om at selv kamerat PS ennå en gang kommer til å gå imot den moderne revisjonismen og stille seg bak sekstitallets store polemikk. Lenge leve marxismen-leninismen-maoismen! Ned med Deng Xiaopings krustsjovisme og Jaruzelskis «sosialisme», ned med den opportunistiske og eklektiske instillingen som kamerat Pål Steigan i dag står for.

Tomas Brunila

1) Følgende materiell om denne polemikken finnes i: Matti Poulakka, «*Huvudfrågan är människoväsendet*»; Tomas Brunila, «*Kulturrevolusjonens mislyckande og Deng Xiaopings revisionism*» og «*För eller mot Deng Xiaopings revisionism*». Materialet kan bestilles direkte fra MLG, Boks 163, 00101 Helsinki 10.

2) Vi har kriterier for hva vi mener med sosialistiske land — har PS? I dag mener vi at Albania og Nord-Korea er sosialistiske. Hoxha og Kim reviderer ikke marxismen i alle grunnleggende spørsmål, som Deng gjør. På den andre siden er både Albania og Nord-Korea i en fullstendig ideologisk og politisk bakeveje, og deres linjer er i mange spørsmål helt forvirrende og reaksjonære. Vi tror at det kommer til å inntreffe en kapitalistisk restaurasjon i full skala veldig raskt etter Hoxhas og Kims død. Veien fra sosialismen til kommunismen er mye vanskeligere og helt annerledes enn hva man tidligere trodde i ml-bevegelsen. Vi anbefaler varmt tidsskriftet «*Study of Juche Idea*» til dem som er interessert i kritikken av den umarxistiske «teorien om produktivkreftene».

ANMELDELSER

Fra geriatrisk avdeling, Moskva.

Nomenklaturen

«Bresjnev får besøk av sin mor som bor på et kollektiv-
bruk. Moren får kjenne luk-
susen som nomenklatur-
klassen lever i, hun får inn-
blikk i livet på godsene, stif-
ter bekjentskap med delika-
tessene som kan kjøpes for
spesielle kuponger — og be-
gynner deretter å forberede
hjemreisen.

En smule såret spør søn-
nen:

«Hvorfor har du sånt
hastverk, mamusjka. Synes
du ikke vi lever godt her?»

«Godt lever man nok»,
svarer den gamle moren.

«Men hva skjer når de rø-
de kommer?»

Denne «Bresjnev-anekdote-
ten», som nå vel har blitt til
en «Andropov-anekdote»,
kan stå som en sammen-
fatning av Michael Voslens-
kys bok «Nomenklatura». Boka
er et nidskrift av di-
mensjoner mot den para-
sittære overklassen i Sov-
jet.

Erik Strøm har tidligere i
Røde Fane brukt denne bo-
ka som en viktig kilde i en
artikkel om den herskende
klassen i Sovjet. Voslensky
mener den herskende klas-
sen består av 3 millioner
mennesker. Medlemmer av
denne nomenklaturklassen
er folk i stat og parti med

sjefsstillinger. Voslensky
tegner et grelt bilde Kreml-
ledernes privilegier. No-
menklaturen har sine egne
restauranter med utsøkt
mat; egne venterom på flyp-
lasser og jernbanestasjoner;
landlige gods og store svar-
te limousiner med egne sjå-
fører. Fra fødsel til død lever
de et eget liv helt adskilt fra
den jevne sovjetborger. Den
herskende klassen har blitt
uavsettelig og klasseposi-
sjonen går i arv. Voslensky
gjengir en vanlig oppfatning
blant folk flest i Sovjet:

«Helt siden barndommen
har du forstått at du ikke er
noen eiendomsbesitter. Du

har også forstått at de som
skriver disse flotte appelle-
ne ikke en gang selv tror på
det de skriver. De skriver for
å få betalt og for å gjøre
karriere. De har sine interes-
ser — og du har dine.»

NOMENKLATUREN BYGDE SEG OPP UNDER LENIN OG STALIN

Voslensky mener at Lenins
organisasjon av yrkesrevolu-
sjonære utgjorde kimen til
nomenklaturen. Men etter
revolusjonen i 1917 opp-
stod det et skille i ledelsen
for det kommunistiske par-
tiet. Etterhvert som behovet
for byråkrater i stats- og

ANMELDELSER

partiapparatet vokste strømmet et nytt sjikt av karriereystne inn i partiet. Fra 1936 til 1938 ble motsielsen mellom Lenins garde og den nye framvoksende Nomenklaturen løst ved at hele den gamle garden ble likvidert. Voslensky kaller utrenskningene en blodig vaktavløsning i den herskende klassen.

Til tross for dette synet legger Voslensky fram en god del fakta som tyder på at det også foregikk et viktig «vaktsskifte» etter Stalins død. F.eks. kunne folk bli kastet ut av Nomenklaturen under Stalin. Stalin ville

ikke gi folk uavsettelige posisjoner. Dette endret seg raskt etter Stalins død. Voslensky påviser at Krustsjov i sin hjemmelige tale på den 20. partikongressen bare behandlet de overgrepene som rammet folk i Nomenklaturen. Nomenklaturen var under Stalin sterkt misfornøyd med at deres stillinger ikke var trygge. Og når det sovjetiske partiet etter Stalins død begynte å kalle seg hele folkets parti hørtes et lettelsens sukk i hele Nomenklaturen.

Voslensky skriver at Lenin og Stalin kunne bestemme hovedlinjene i statens politikk. Under Krustsjov og Bresnev var det annerledes. De var ikke noe annet enn nomenklaturklassens eksekutører.

Voslensky er en skarp kritiker av teorien om at det ikke skulle finnes utbytting fordi produksjonsmidlene er i statlig eie. Hans konklusjon er krystallklar: Nomenklaturen er en herskende klasse som lever på utbytting. Men han går ikke i dybden her. Han setter feilaktig likhetstegn mellom merprodukt og merverdi og klarer derfor ikke å avdekke om det er kapitalistisk utbytting i Sovjet. Hans resonnement er at i alle samfunn produseres det et merprodukt. Dette merproduktet kaller han merverdi, og han konkluderer med at den herskende klassen tilraner seg denne merverdien fordi den har makta i staten. Men hovedproblemet for marxister er hva slags karakter dette merproduktet har. Voslensky gir oss derfor ingen fullgode svar på hva slags produksjonsmåte som råder i Sovjet.

SØKER VERDENSHERREDØMME

Voslenskys påstand er at hoveddrivkraften i Sovjets økonomi er den herskende klassens strøben etter å befeste og utvide sin makt. Men han mener samtidig at ingen har interesse av å øke produksjonen og effektiviteten. For å utvikle økonomien måtte hele systemet knuses. Derfor er Nomenklaturen ute av stand til å forandre på den ineffektive sovjetiske økonomien. Skulle de det måtte de oppgi sin egen maktposisjon. Voslensky mener Nomenklaturens løsning på dette dilemmaet er ytre ekspansjon.

Voslensky kritiserer Vestens ettergivenhet i forhold til Sovjets ambisjoner. Sovjet har stilt seg oppgaven å seire i kampen om verdensherredømmet. Nomenklaturen vil altså ikke primært krig — den vil seire. Den håper at ved å vise høy kampberedskap skal folk i Vest tenke: «Heller rød enn død». Lederne i Kreml ønsker å spre ideen om at det er «realpolitikk» å underkaste seg Nomenklaturen. I den forbindelse går Voslensky gjennom de landa som Sovjet har hærtatt. Han viser at det er svake land, der Sovjet har regnet med at de ikke møter motstand, som har fått føle den russiske jernhælen — det er de som gir etter som blir knust. Tito erklærte at Jugoslavia ville yte motstand; russerne gikk ikke til angrep. Men Dubcek våget ikke å gjøre det klart; at en invasjon av hans land ville bli møtt med væpnet motstand — og som Voslensky skriver: «i dag sleper han frem som en ubetydelig og forfulgt funksjonær».

Nomenklaturen er redd for krig så lenge styrkeforholdene er som de er. Men hvis de lykkes i å endre styrkeforholdene til Sovjets fordel, vil de kunne gå til angrep. Etter mitt syn er dette fornuftige ord i dagens verdenssituasjon.

EN BOK DU IKKE KOMMER UTENOM

Det finnes nok av spørsmål å diskutere i denne boka. Voslensky mener at flertallets diktatur over mindretallet er en umulighet. Det leder han til den konklusjonen at det aldri har vært proletarietets diktatur i Sovjet. Han har en tendens til å skjønne kapitalismen i Vesten. Han er en skarp kritiker av både Lenin og Stalin. Og han etterlater ubesvarte spørsmål: f.eks. om det er kapitalisme i Sovjet.

Men hans påvisning av at det i Sovjet virkelig eksisterer en herskende klasse som lever på utbytting og som fører en utenrikspolitikk i tråd med Tsar-Russland; er grundig dokumentert.

Men også fra en annen synsvinkel er denne boka viktig. Mens jeg leste den tenkte jeg flere ganger: Er ikke det samme i ferd med å skje i de vestlige kapitalistiske landa? Utvikler det seg ikke også hos oss en ny herskende klasse; en Nomenklatur som har statsapparatet som sin viktigste maktbasis. En klasse, for hvem privilegiene, og ikke pengene er det viktigste, en klasse som smykker seg med «radikal» og «marxistisk» ideologi.

Bljergulf Braanen

*Michael Voslensky
Nomenklatura
Tidens forlag, Stockholm*

ANMELDELSER

Pax Leksikon

Bind 7

Meninger om

Pax Lexikon har utgitt et bind 7 som heter «Fakta om krig og fred». Innledninga forteller oss at dette er *en veiledning til vår tids viktigste og vanskeligste problem; krig og fred*. Det er jo en stor målsetting innfor ei ramme på 286 sider, delt i en stikkords-del og en del med frittstående artikler. Spesielt når stikkordsdelen i følge innledninga er leksikon, ordbok og forkortelsesliste i ett. (Ordet leksikon er gresk opphav til det norske ordet «ordbok».)

Etter gjennomlesing er det vanskelig å underskrive på noen av de påstandene forfatterne setter fram i innledninga. Dette er ikke ei veiledning, det er ikke et leksikon. Og det mangler mye på presisjon og kunnskap om en del viktige emner. En som ikke sjøl kjenner konfliktene, blir i tillegg fortalt en del «sannheter» som til og med er på vikende front i daglig debatt i Norge. Det er synd. For nå er det behov for et oversiktsverk med sentrale begreper, oversikt over sentrale teorier, kort sagt ei veiledning som kan være bakgrunn i diskusjoner om krig og fred. Jeg leita forgjeves blant artiklene etter noen teorier om

årsaken til krig. Dette er ikke noen vilken som helst innvending mot et verk som utgir seg for å gi veiledning i spørsmål om krig og fred. Jeg venta ikke at *min* vurdering skulle stå der aleine, om at imperialismen fører til krig, at det finnes rettferdi-

ge og urettferdige kriger osv. Men jeg venta, eller setter som krav til et sånt verk at *ulike* teorier om dette blir presentert. Ellers blir det lite å henge alle de andre opplysningene i verket på. Innimellom antyder forfatterne årsaker til krig. F.eks. i artikkelen om våpenkappløp blir resonnementet om at det rustes på begge sider til våpenmengden kanskje utløser krig, gjengitt inne i teksten. Andre steder trekkes ideen om krig som følge av uhell fram. I stikkordregisteret leita jeg forgjeves etter Carl von Clausewitz som i det minste er en kjent, og ofte sitert, militærteoretiker. Han som hevda at krig er en fortsettelse av politikken med andre midler. Til tross for at Clausewitz er oversatt til norsk (1972) var verket hans ikke engang nevnt. Lenins teori om imperialistiske kriger skal presenteres i et sånt verk, spesielt når det kommer fra et forlag på «venstresida i norsk politikk». Det finnes mye å følge mellom av militærteoretikere og andre som har sagt fornuftige og ufornuftige saker om krigens årsaker. Men i denne veiledninga er de utelelt.

Er dette flisespikkeri? Dette er et verk om krig og fred. Åssen kan det unngå å ta opp forholdet mellom krig og fred, det som forklarer sammenhengen mellom disse to tilstandene. Hvis noen hadde skrive et verk om gras og melkeprodukter, uten å nevne kua ville de fleste reagert.

Så langt er kritikken saklig og objektiv, uavhengig av mine egne synspunkter. Hvis jeg skal trekke inn dem, har jeg en innvending til. Når årsaken til krig blir utelelt (eller årsaken til fred) blir de empiriske kunnskapene i verket ikke et redskap for handling. Folk må forstå bakgrunnen for å kunne gripe inn og påvirke utviklinga sjøl. Dette er marxistisk skolering. Vi skal ha innsikt i de samfunnsmessige lovene for å påvirke utviklinga sjøl. Når Pax forlag gir ut et verk som er så blotta for teori, er det ei feilfitterklæring.

Mangelen på teori slår ut i nivået på en del av det som faktisk står i verket. Under stikkordet *folkekrig* heter det at det er en «form for geriljakrig teoretisk utviklet av Mao i Kina og Gao i Vietnam». Nå tar jeg som gitt at Mao er en internasjonal anerkjent militærteoretiker. (Teoriene hans blir studert på alle anerkjente militære akademier, også i Europa, også på Forsvarets Høgskole i Norge.) Verket henviser bl.a. til Mao. Men det som står er forferdelig feil og slett ikke i samsvar med hva Mao har skrive. Om noen hadde tatt dette på ramme alvor og forsøkt å bruke dette som veiledning i militær motstand ville de blitt slått fløte. *Folkekrig* er ikke en form for geriljakrig. Geriljakrig er den dominerende stridsforma i folkekrigens første fase, den strategisk defensive fasen. På «venstresida» i Norge vil mange

trekke litt på skuldrene av en sånn kritikk. Litt slurv og unøyaktigheter hos forfatterne, kanskje. Men om noen hadde skrive at nedbør er en form for regn, hadde det vært ganske latterlig, sjøl om konsekvensene av en sånn feil ikke hadde vært så store som den som står i dette verket. Fordi ingen ville tru på det likevel.

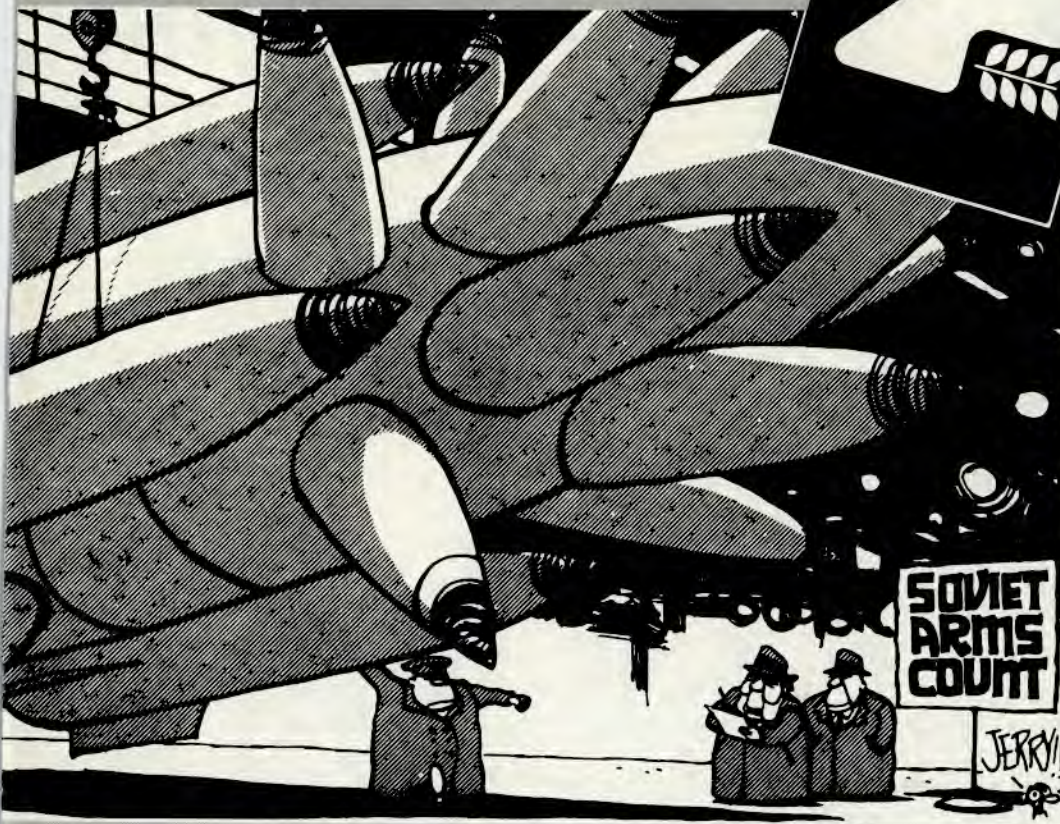
Det tredje eksemplet på teoretiske svakheter med store politiske konsekvenser finner jeg i gjennomgangen av aktuelle kriger. Innvendinga mi er at sjelraderetten blir tona kraftig teoretisk ned og gir opphav til blant annet følgende påstander: Det pågår en *borgerkrig* i Kampuchea, landet er ikke okkupert. Det er en *borgerkrig* i Afghanistan, hvor regjeringa har sovjetisk støtte. I 1982 okkuperte Argentina Las Malvinas hvor innbyggerne ønska britisk herredømme. Tre pro-imperialistiske syn. Et pro-britisk og to pro-sovjetiske. Det er mulig fordi verket behandler kamp om *sjelraderetten* overflattisk og som en *bisak* i spørsmål om krig og fred. I en *veiledning* i spørsmål om krig og fred kan ikke dette være en bagatell. I en veiledning er det et minimumskrav at premissene for vurderingene blir klargjort, og helst drøfta sånn at den som skal «veiledes» ser at her er det konfliktstoff. Ellers forfaller verket til overflatiske meningsytringer.

Hvorfor skjer dette upresise, unøyaktige, overflatiske (i beste fall)? Svaret fin-

atomvåpen

ANMELDELSER

PaxLeksikon

ner vi i hovedtemaet for verket som *ikke* er krig og fred, men atomvåpen. Temaet er ikke krig og fred i *verden som helhet*, men krig/fred sånn som noen oppfatter det i Vest-Europa på begynnelsen av 80-tallet. Hvis verket var skrivi i 1970, ville det garantert ha gått en god del inn på frigjøringsbevegelsen i Indokina som sto i fokus den gangen. Nå er alt fokusert på atomkrig. Hvis verket var skrivi i Kuala Lumpur ville også vekta ligge på de viktigste krigene som *pågår i dag*, i kamp mot imperialisme og undertrykking. F.eks. er det svært vanskelig å tenke seg et

verk om krig og fred som blei skrivi i den 3. verden som hadde behandla folkekrigen som det er gjort her. Tvert imot ville et sånt verk trolig behandla aktuelle, viktige kriger. Sånn som den som pågår på Filippinene akkurat nå. Spesielt fordi denne filippinske folkekri-gen har utvikla nye, viktige erfaringer som ei veiledning om krig og fred ville sett som viktig å spre til andre som kjenner motgangen hardere i kampen mot imperialisme og ufrihet.

Jeg hevder altså at verket er vindskeivt, fokusert på det Pax oppfatter som krig/fred-tema og ikke det som

betyr mest for flertallet på kloden. (For øvrig er også NPAs kamp på Filippinene en borgerkrig i følge statistikken, sjøl om NPA mener noe annet.)

Hva står det om atomvåpen?

Det står mye i boka om atomvåpen, om de «populære» tinga i den aktuelle kampen mot atomvåpen. Signaturen TH står ansvarlig for en del av det jeg har kritisert. Men forfatteren har også skrivi artikler om atomkrig som bringer fornuft inn i veiledninga. At atomkrig ikke er altutslettende, at det er mulig å beskytte seg mot radioaktiv

bestråling for å nevne noen eksempler. Dette er meningsyttringer det går an å bli klok av. Sånt har i visse miljøer vært sett på som meninger på kanten til det kriminelle. «Atomkrig er slutten»-tanken får litt motbør i denne veiledninga, og godt er det.

Atomkrigen blir behandla i over en tredel av artiklene. Nok en tredel tar for seg konflikter og konfliktløsninger. Forfatterne er stort sett knyttet til Fredsforskningsinstituttet. Problemet med teoriløshet går igjen. Maos tese om at krig bare kan avskaffes med krig finner ingen nisje i dette verket. Og resultatet blir oppsamla empiriske data som har den haka ved seg at det er unøyaktig og noen ganger feilaktig, jfr. «borgerkriger» i forskjellige land.

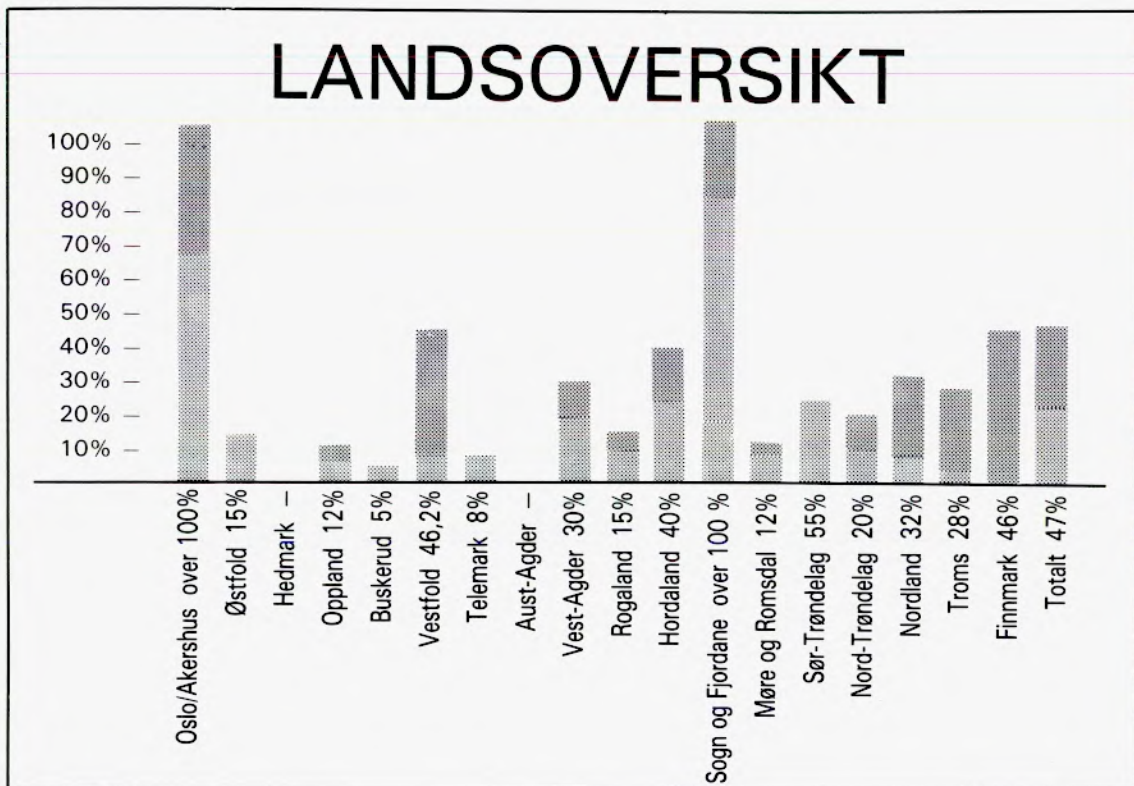
Den siste delen av artiklene gjengir stoff om NATO, Warszawapakten, styrkeforholdet som så vidt jeg ser ikke er kontroversielt, men beskrivende.

Ideen med ei veiledning er god. Men dette verket lever på ingen måte opp til målsettingene. Det blir utgitt som fakta om krig og fred. Dersom verket ikke skulle arresteres for villedende reklame, ville en dekkende tittel vært: Meninger om atomvåpen — åssen intellektuelle i Vest-Europa ser på krig/fred i begynnelsen av 1980-tallet.

Per Gunnar Gabrielsen

**NÅ HAR
VI NÅDD 47%**

**Hedmark
Aust-Agder
*Heng i!!!***

Heng i, målet er ikke nådd ennå!

Vi sender en spesiell oppfordring til lesere i Hedmark og Aust-Agder. Kast dere ut i vervearbeidet. De som har nådd 100% (Oslo og Akershus og Sogn og Fjordane) må heller ikke gi seg, selv etter et slikt glimrende resultat.

Stå på, vi skal nå målsettinga.